

Szentpétery Imre

CHRONOLOGIA

A közép- és újkori időszámítás vázlata

Az 1923-ban kiadott munka javított és bővített kiadása

Kiegészítette: Érszegi Géza, Raj Tamás és Szögi László

A művet a szerző hagyatékának és a kiegészítéseknek a felhasználásával sajtó alá rendezte:
Gazda István

Előszó az új kiadáshoz

A történetírás iránt érdeklődő olvasó a magyar történettudomány múltját vizsgálva érdekes jelenségre bukkanhat. Bizonyos történeti korszakokban a kutatók nagyszámban közölnek apróbb *részkérdésekkel* foglalkozó dolgozatokat, nagy energiát fordítanak látszólag érdektelennek tűnő problémák megoldására, máskor pedig háttérbe szorul az aprólékos forrásfeltárás, és helyette a *nagyszabású áttekintések*, történeti szintézisek kimunkálása lesz a fő feladat. Hasonló jelenség természetesen minden nagymúltú nemzet történetírásában megtalálható és e szinte periodikus változás könnyen érthetővé válik, ha csak az elmúlt két évszázad nagy történeti, politikai korszakváltásaira gondolunk.

Minden új történeti korszakban a történetírásnak már-már kötelességszerű feladata lesz *az addig megtett útnak az új korszak értékrendjének megfelelő értékelése*, hiszen időközben új, eddig figyelembe nem vett szempontok merülhetnek fel, fejlődik a forrásfeltárás és értékelés módszertana, újabb és újabb tudományágak segíthetik a múlt minél pontosabb és hitelesebb rekonstruálását. Napjainkban már teljes egyetértés alakult ki abban, hogy a modern kor igényeinek, új történelemszemléletünknek megfelelő szintézisek csak úgy születhetnek meg, ha elkészítésüket alapos és részletes *forrásfeltárás* előzi meg, ha nagy számban állnak rendelkezésre a történeti kutatás aprómunkájával készített előtanulmányok és forráskiadványok. Ezek elkészítésében pedig nélkülözhetetlenek a *történeti segédtudományok*nak nevezett diszciplínák.

A segédtudományok feladata lényegében a ránk maradt írott és tárgyi források hiteles megszólaltatása, s ezáltal a történelem, a régészet, a néprajz, általában a történeti múlt feltárásának segítése. E tudományszakok az elmúlt évszázadok során fokozatosan önállósodtak, majd egyre jobban differenciálódtak, de természetesen sohasem szakadtak el a történeti kutatás egészétől, hiszen feladatuk nem az öncélú szakosodás, vagy periférikus kérdések vizsgálata, hanem újabb és újabb adatok szolgáltatása a történetírás számára.

A klasszikusnak számító történeti segédtudományok: az oklevéltan (diplomatika), a címertan (heraldika), a pecséttan (szfragisztika), a leszármazástan (genealógia) és a jelen kötet tárgyát képező, s az időszámítással, naptárral foglalkozó segédtudomány, a kronológia eredete is a középkorba nyúlik vissza, hiszen a középkor legfontosabb írott forrásainak, az oklevelek hitelességének meghatározásához többek között e diszciplínák ismeretére volt szükség. Igazi tudománnyá válásuk a XVII–XVIII. században kezdődött meg, amikor az első nagy forráskiadvány-sorozatok közzétételét a különböző európai országokban megkezdték. A XIX. században azután már végleg elismert önálló tudománnyá váltak a történelem e segédtudományai. Az eddig nem említettek közül *ide számíthatjuk* még a szintén régi írástörténetet (paleográfia), a méltóságok, hivatalok, tisztségviselők történetével foglalkozó *archontológiát*, a történeti földrajzot, a történeti statisztikát, azután az egykori mértékegységekkel foglalkozó tudományt, továbbá az éremtant vagy a kitüntetésekkel és jelvényekkel foglalkozó segédtudományt – hogy csak a legismertebbeket nevezzük meg. Magyarországon már viszonylag korán, a XVIII. század második felében *jelentős történészek foglalkoztak a történeti segédtudományokkal*, s a budai Egyetemen már 1777-ben önálló katedrát állítottak fel az oklevéltan, valamint a címertan és pecséttan számára. E tanszéken azután a magyar történettudomány olyan kiválóságai működtek, mint Pray György, Cornides Dániel, Schwartner Márton, Horvát István, Fejérpataky László és Szentpétery Imre.

Szentpétery Imre (1878–1950) a történeti segédtudományok két világháború közötti kiváló művelője volt, aki a budapesti Egyetemen sok későbbi neves történészt tanított meg a források tiszteletére és felhasználásuk tudományára. Tanulmányait is a pesti Egyetemen végezte, ahol 1914-ben magántanári képesítést szerzett. 1918-tól előbb a debreceni, majd Fejérpataky László halála után, 1923-tól a budapesti, akkor Pázmány Péterről elnevezett Tudományegyetemen tanított a történeti segédtudományok professzoraként. Az Akadémiának

1917-től levelező, 1929-től rendes tagja volt. Munkássága főleg a diplomatika művelése területén volt jelentős.

1930-ban adta ki *Magyar oklevéltan* című munkáját, amely máig e segédtudomány alapvető hazai kézikönyvének tekinthető. E munka egyébként ugyanabban a sorozatban (A magyar történettudomány kézikönyve) jelent meg, amelyben korábban a most közzétett *Chronológiá*-ja. Az egyetemi oktatást segítette a *Középkori oklevélszövegek* megjelentetésével is (Bp. 1927.). Tudományos tevékenységének másik jelentős területe a forráskiadás volt. Sokat tett az Árpád-kor okleveles és elbeszélő forrásainak megismertetése, közzététele érdekében. Megkezdte a XI–XIII. századi magyar uralkodói oklevelek kritikai kiadását: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* (1–2. Bp. 1923–1943; az 1272-ig eljutott kiadványt később Szentpétery hagyatéka alapján Borsa Iván egészítette ki 1290-ig.) Szerkesztette a *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (1–2. Bp. 1937–1938.) című kiadványt. Figyelme az újabbkor forrásaira is kiterjedt, ismert például Brodarics-fordítása, amely 1976-ban a Mohácsi csata 450. évfordulóján ugyancsak utánnomás formájában került ismét az érdeklődők kezébe. Szentpétery jól hasznosította nagyvonalú forrásismeretét és forráskritikai érzékét a pesti Egyetem 300 éves jubileumára kiadott könyvében is – *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935* (Bp. 1935.) –, amely az akkori kartörténeti összefoglalások legszínvonalasabb alkotása, és a magyar felsőoktatástörténet kutatóinak máig használt forrásmunkája.

A *kronológia* a történeti segédtudományok egyik legismertebbike, s egyben legfontosabbika. Az egymás mellett élő különböző naptári rendszerekkel, kronológiai fogalmakkal a hétköznapi életben is nap mint nap találkozhatunk. A történeti forrásokkal foglalkozó kutató számára pedig nyilvánvaló, hogy kutatásának döntő eleme a források korának, lehetőség szerint minél pontosabb meghatározása. A magyar történelemre vonatkozó írott források is a legkülönbözőbb időszámítási rendszereket alkalmazzák. A kutatónak ismerni kell a középkori Európa keresztény időszámításának egymástól számos elemében különböző típusait. Nem nélkülözhető a hódoltság korában használt mohamedán, és a sok évszázadon keresztül a keresztény időszámítás mellett alkalmazott zsidó időszámítási rendszer ismerete sem. Ugyanígy nem mellőzhető a római naptár elemeinek, vagy éppen a francia forradalom új időszámításának ismerete.

Szentpétery Imrének most újra, összevont formában kiadott két munkája, az 1912-ben megjelent *Oklevéltani naptár* és az 1923-ban közzétett *Chronologia* a speciális hazai igényeket igyekezett kielégíteni. Nem vállalkozott az egykor létezett valamennyi időszámítási és naptári rendszer részletes ismertetésére, ezt nem is tekintette feladatának. Ő elsősorban a magyar okleveles gyakorlatban előforduló időszámítási rendszereket és fogalmakat dolgozza fel, de kitekint az újkori időszámítás főbb változásaira is. *Chronológiá*-ja szabatos, rövid összefoglalása a közép- és újkori európai időszámítás történetének, majd az év, a hónap, a hét és a napszámítás, illetve datálás valamennyi elemének. A rövid összefoglalás mellé kitűnő segítséget nyújtanak az oklevéltani naptárban közölt táblázatok, s ez messzemenően indokolja e két munka mostani együttes, tömörített kiadását. Az *Oklevéltani naptár* használhatóságát bizonyította 1974-es korábbi reprint kiadása, melynek köteteit azonnal elkapkodták, s a munka a kutatók és az egyetemi hallgatók körében változatlanul keresett kézikönyv. A jelen, összevont kiadásból kihagytuk a naptár bevezető fejezeteit, hiszen az ott leírtak jóval részletesebben szerepelnek a *Chronológiában*.

Úgy véljük, hogy e kronológiai segédkönyv *kiadása napjainkban talán még fontosabb, mint korábban*, akár első megjelenése idején. Az utóbbi fél évszázad óriási változásai, a műveltségeszmény módosulása, a középiskolai oktatás átalakulása következtében egy egész generáció nőtt fel úgy, hogy a korábban majdnem mindenki által ismert fogalmak jelentését nem tudja, tartalmát nem érti. Így lesz *ismeretlen* sokak számára a római naptár idusa, vagy a keresztény időszámítás olyan fogalmai, mint a Nagyböjt, az Advent, vagy a húshagyó kedd,

hogy csak magyar elnevezéseket említsünk. Szentpétery naptárában tehát mintegy hiánypótlóan fontos rész a szerző hagyatéka alapján jelentősen bővített, s „egyházi ünnepek és egyéb időjelölő kifejezések” jegyzékét és időrendi magyarázatát tartalmazó fejezet. A naptár végén található 35 táblázat a középkori dátumok feloldásában nyújt nélkülözhetetlen segítséget.

A 35 táblázat a *Húsvétnek*, a naptárban elfoglalt lehetséges helyei alapján került összeállításra. A nicaei zsinat döntése alapján a Húsvét minden évben a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni vasárnapra esik, vagyis legkorábban március 22-én, legkésőbb április 25-én ünneplik. E két időpont között 35 különböző helyen lehet a Húsvét a naptárban és az ahhoz képest „mozgó”, ún. változó ünnepek is ennek megfelelően kerülnek más-más helyre az adott esztendőben. A naptár használatánál ráadásul a XIII. Gergely pápa által 1582-ben bevezetett naptárreformot is figyelembe kell venni, és egy-egy forrás dátumának megállapításánál tisztázni kell, hogy az adott ország a forrás keletzése idején még a régi, vagy már az új naptárt használta-e.

Szentpétery munkájából tájékozódhatunk a speciálisan *magyar időszámítási elemekről*, így a hónapok és a legismertebb ünnepek magyar elnevezéséről. Viszonylag kevesebbet foglalkozik az eredeti mű a keleti, a török és a zsidó időszámítás elemeivel, de a szerző hagyatéka alapján, illetve *Raj Tamás* segítségével ezt pótolni tudtuk. (Megtaláljuk viszont a magyar királyok és a 896 utáni római pápák epochális napjainak felsorolását, vagyis a tényleges uralkodásuk megkezdésének dátumát.)

Szentpétery még életében készült oklevéltani naptára új, bővített változatának kiadására. *E munka kéziratban maradt.* A jelen kiadásban arra törekedett a szerkesztő, hogy Szentpétery Imre kéziratosa bővítéseivel kiegészítse az első kiadást, s így még használhatóbb kronológiai kézikönyv kerüljön az olvasók kezébe. Ennek megfelelően egészült ki a magyar királyok és a római pápák epochális napjait felsoroló lista, valamint a 35 naptár.

A mostani kiadás Szentpétery Imre bővítési tervén kívül is tartalmaz újabb elemeket, ilyen pl. a legfontosabb közép- és újkori *magyar világi és egyházi méltóságok archontológiájának jegyzéke*. Szentpétery maga is készült ilyen névsoroknak a bővített oklevéltani naptárban való kiadására, de ő csak a nádorok és az országbírók 1205–1500 közötti archontológiáját készítette el. *E kézirat pontosításra és időbeli kiegészítésre szorult*, hiszen célszerű volt, hogy a legfőbb feudális méltóságok betöltőinek nevét a kezdetektől egészen a XIX. század utolsó harmadáig, a polgári korszakig megadjuk. Hasonlóan fontosnak látszott, hogy a fenti két tisztségen kívül az esztergomi érsekek, az erdélyi vajdák, fejedelmek, majd gubernátorok és a horvát-szlavón, dalmát bánok jegyzékét is közöljük. A névsorok összeállításánál arra törekedtünk, hogy ne csak a tisztséget teljes joggal viseltek nevét közöljük, hanem olyan időrendi felsorolást adjunk, amelyben azok is szerepelnek, akik bizonyos időben az adott méltóság jogkörét csak részben gyakorolták, azaz *helyettesek* voltak. Így szerepelnek a névsorban pl. a királyi helytartók, nádori helytartók és az esztergomi apostoli adminisztrátorok.

A tisztségviselés kezdeti időpontjának lehetőség szerint mindig a megválasztás, illetve kinevezés napját tekintettük. A tisztségbe való hivatalos beiktatás értelemszerűen későbbre esik. A tisztségviselés zárónapjának az elhalálozás, illetve a lemondás, leváltás, fogságba esés stb. napját tekintettük.

Az archontológiai jegyzékek a rendelkezésre álló szakirodalom (Hóman Bálint-Szekfű Gyula: *Magyar történet* 1–2. köt. Bp. 1935–36., Magyarország történeti kronológiája 1–4. köt. Főszerk.: Benda Kálmán Bp. 1981–82., Bertényi Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században* Bp. 1976., Korbuly Imre: *A báni méltóság*. Pest, 1868., Rolf Kutschera: *Gubernatorii Transilvaniei 1691–1774*. Sibiu (Nagyszeben) 1943., Helmut Klima: *Gubernatorii Transilvaniei 1774–1867*. Sibiu (Nagyszeben) 1943. stb.), illetve a Magyar Országos Levéltárban őrzött *Libri dignitariorum* adatai alapján készültek. Itt jegyezzük meg,

hogy a horvát, szlavón és dalmát bánok névsorát nem tekintjük véglegesnek.

A mostani kiadás remélhetően egy igen fontos, területen elégíti ki *a történelem segédtudományai* iránt napjainkban mutatkozó élénk érdeklődést, és jól használható kézikönyvet ad azok kezébe, akiket érdekel az időszámítás hazai fejlődésének története, vagy akik eredeti történeti források felhasználásához, középkor- és újkori dátumok feloldásához várnak segítséget.

dr. Szögi László

ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelem
Segédtudományi Tanszék

Szentpétery Imre CHRONOLOGIA

A közép- és újkori időszámítás vázlata

Az 1923-ban kiadott, azonos című kötet bővített változata

I. A chronologia fogalma. A közép- és újkori időszámítás fejlődése és irodalma

1. Már az egészen primitív, úgynevezett természeti népeknél is mindenütt megtaláljuk azt a törekvést, hogy az életük körében végbemenő vagy azzal kapcsolatban észlelt eseményeket az idő és a tér kategóriái szerint megrögzítsék. A műveltségnek bizonyos fokán álló népeknél ez a törekvés már fokozottabb, és folyton tökéletesedő módszerekben nyilvánul meg. Az idő kategóriája szerint való meghatározás csupán az időnek mérés útján való felosztása által történhetik, s ezért az időmérésnek és időszámításnak többé-kevésbé fejlett módjával minden primitív népnél találkozunk. A kultúrnépek az időmérést és időszámítást tudományá fejlesztették. Ez a tudomány a *chronologia* vagy *kortan*, amely ma már önálló tudomány és egyszersmind a történelemnek egyik fontos segédtudománya.

2. Az időmérés eszközeül leginkább a napnak, a holdnak és a többi égitestnek látszólagos és valóságos mozgása és az ezáltal keletkező, szabályosan ismétlődő változások kínálóznak, mint aránylag legkönnyebben megfigyelhető és legáltalánosabban ismert jelenségek. Ezért az időmérés és időszámítás majdnem mindenütt és mindig az égitestek mozgása és változásai alapján történt; csak itt-ott találunk a primitív népeknél másféle természeti jelenségeken alapuló vagy az életmóddal kapcsolatos időszámítást.

3. Az égitestek mozgásának és változásainak megfigyelése s az időmérés céljaira való felhasználása a különböző népeknél és a különböző korokban más és másféleképpen történt úgy a számítás elemeit, mint a számítás tökéletességét tekintve. Az időmérésnek azt a módját, mely az égitestek mozgásának a lehetőség szerint pontos számításán alapszik, a *matematikai (asztronómiai) chronologia* tárgyalja; azzal pedig, hogy a különböző népek különböző korokban a maguk módján hogyan mérték és számították az időt, a *történeti* vagy *technikai chronologia* foglalkozik.

4. A középkor keresztény népei időszámításuk elemeit részben az ókor népeitől (a rómaiaktól és a keleti népektől) vették át, részben maguk fejlesztették ki. A középkori időszámítás fejlődése és jórészt irodalma is a húsvétszámítással kapcsolatos. A húsvét megünneplésének időpontja tekintetében ugyanis a keresztények közt már az első századokban viták keletkeztek. Míg egy részük (az antiochiai egyházat követve) minden külön számítás nélkül a zsidó passah-ünnep szerint állapította meg a húsvét idejét, addig a másik rész (az alexandriai egyházat követve) a zsidó passah-ünnepnek is alapjául szolgáló tavaszi első újhoid időpontját önállóan, amattól olykor eltérően számította. Ebből viták és eltérések származtak, melyeket az egyebek közt ezeknek kiküszöbölését is célzó 325-i niceai zsinat sem szüntetett ugyan meg teljesen, de mégis megállapította azokat az alapelveket,

amelyek szerint a keresztény húsvét ünnepét egységesen ünnepelni kell. A húsvétidő kiszámításának módját a zsinat nem részletezte s annak időpontját a jövő évek sorára nézve még kevésbé állapította meg, hanem – úgy látszik – az alexandriai püspökre bízta az ünnepnek időről-időre való megállapítását és közzétételét. Ez adott okot és alkalmat olyan táblázatos összeállítások készítésére, melyek a húsvétszámítás tényezőit és az ezek alapján előre kiszámított húsvétünnepet az éveknek bizonyos sorára *cyclus*-szerűen tartalmazták, olyasféleképpen, hogy a *cyclus* eltelte után a húsvét ugyanoly módon ismét ugyanannyi évre előre megállapítható, illetőleg kiszámítható legyen.

5. Az alexandriaiak már a niceaei zsinat határozata előtt külön számították ki a húsvét idejét, ezért itt már a Kr. u. III. században készültek ilyen *húsvéti táblázatok*. Tudomásunk szerint a legrégebb ezek közül **Dionysios** alexandriai püspöké, mely azonban nem maradt ránk, csak fogyatékos ismereteink vannak róla. Különösen említésre méltó az V. századból **Kyryllos** alexandriai patriarcha (412–444.) húsvéti táblázata a benne megállapított 95 éves *cyclus* miatt, mely a későbbi számításoknak is alapjául szolgált. Mivel a nyugati keresztények Rómával élükön a számítás módjában nem követték teljesen az alexandriaiakat, itt is korán készültek húsvéti táblázatok. Legrégibb ezek közül **Hippolytus** portusi püspöké; erről azonban keveset tudunk. Nagyon jelentős az aquitaniai **Victorius** vagy **Victurius** munkája, ki 457-ben 532 évre terjedő *cyclus*ra számította ki a húsvét idejét, még pedig az alexandriai megállapításoktól gyakran eltérő eredménnyel. Legfontosabb és az egész középkor időszámítására kiható Dionysius Exiguus római apát műve, ki a niceaei zsinat határozataira való – bár téves – hivatkozással 525-ben a **Kyryllos**-féle 95 éves *cyclus* alapján szerkesztette meg a maga húsvéti táblázatát és a húsvétszámítás alapjául az alexandriai elveket fogadván el, lehetővé tette, hogy a kérdésben ismét helyreálljon az egység. Az ő álláspontja sem győzedelmeskedett azonnal; eltérések a húsvétszámításban helyenkint még azontúl is voltak (így pl. az íreknél és a briteknél), de a gyakorlat lassankint mégis csak egységessé vált. Húsvéti táblázatokat azontúl is készítettek az egész középkoron át, ezeknél azonban elvi eltéréseket már nem találunk; csak a *cyclus*ok folytatásai ezek és inkább csak a külső kiállításban különböznek egymástól.

6. Míg a húsvéti táblázatok készítői csak a húsvétszámítással kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak, a középkori *computisták* az időszámítás egyéb tényezőit is tárgyalták (így pl. Magister **Chonradus** a XIII. sz. elején, vagy **Sacro Bosco**, a gyakran idézett *De anni ratione seu computus ecclesiasticus* szerzője). Az időszámításnak középkori művelői közt különösen nagy jelentőségű volt **Isidorus** sevillai püspök (570–636.) s még inkább az angolszász **Beda Venerabilis** jarrowi szerzetes, illetőleg presbyter (673–735). Polyhistor munkásságuk során, koruknak úgyszólván teljes tudományosságát felölelve, mindketten kiterjeszkedtek az időszámításra is. **Isidorus** *Etymologiae* című műve V. könyvének 30. sk. fejezeteiben beszél a napról, hétről, hónapról, évről, a VI. könyv 17. fejezetében pedig külön a húsvétszámításról (és ugyanott az időszámítás egyéb tényezőiről is). **Isidorus** felhasználásával, de őt bővítve és rendszeresebben szól az időszámításról **Beda** *De temporibus liber* című kisebbik és *De ratione temporum* című nagyobbik művében. Ez utóbbi mű 71 fejezetben adja a keresztény *chronologia* foglalatját, kiterjeszkedve a római, görög, zsidó stb. viszonyokra is. Nagy tekintélye következtében a középkori időszámítás egységesítését és több, máig érvényes elv elfogadását (pl. az éveknek Krisztus születésétől való, egyébként nem tőle származó számítását) neki köszönhetjük.

7. A középkori időszámítás fejlődésében újabb fokozatot jelentett a *cyclikus* húsvétszámítás hibás voltának, valamint a középkor által átvett **Julius Caesar**-féle évszámítás hibáinak fölismerése és az ezek kiküszöbölésére irányuló törekvés. E hibákat, nevezetesen a

régi cyclusok szerint való húsvétszámítás hibás voltát már a XIII. században szóvá tette **Roger Baco** angol franciskánus, a „*doctor mirabilis*”. A XV. századi nagy zsinatokon is szőnyegre került a naptárjavítás kérdése, így a baseli zsinaton **Nicolaus Cusanus**, a nagy képzettségű püspök, majd bíboros, írásban terjesztett be javaslatot a reform iránt. 1476-ban IV. Sixtus pápa a világhírű asztronómust, a Mátyás magyar király pártfogását is élvező **Regiomontanus Jánost** bízta még a naptárjavítás tervezetének kidolgozásával. **Regiomontanus** azonban meghalt, **mielőtt** a feladatot megoldhatta volna, s a naptárreformból a középkor végéig nem lett semmi. A trienti zsinat az egyház belső reformálásának munkája közben a naptárreform kérdését is tárgyalta, de meg nem oldotta, hanem a pápára bízta az elintézését. Így jutott a feladat **XIII. Gergely** pápának, ki azt egy erre a célra alakított bizottság által meg is oldatta, s a megállapított új elveket *Inter gravissimas* kezdetű bullájában 1582. febr. 24-én közzétette. A világ katolikus és protestáns államai a *Gergely-féle új naptárt* rendre elfogadták.

8. A Gergely-féle naptárreform nemcsak a keresztény időszámítást javította meg, hanem közvetve a chronologia tudományának fejlődésére is nagy hatással volt. A modern értelemben vett tudományos chronologia megalapítása ugyanis a kiváló francia humanistának: **Scaligernek** és ellenfelének, **Petavius** jezsuita szerzetesnek nevéhez fűződik. **Scaliger** philologiai munkássága közben megírta *De emendatione temporum* (1583) című művét, az első tudományos chronológiát, melyet később a *Thesaurus temporum* követett és egészített ki (1606). Előbbi munkájában és *Elenchus et castigatio anni Gregoriani* című iratában (1595) Scaliger megtámadta a Gergely-féle naptárreformot, rámutatva annak hibáira, s ezzel a támadással – a protestantizmus híve lévén – kihívta katolikus részről az ellenmondást. Így jött létre **Petaviusnak** **Scaliger** ellen irányuló és őt kiegészítő két műve: *De doctrina temporum* (1627) és az *Uranologium* (1629). **Scaliger** és **Petavius** alapvető munkáinak megjelenése óta a tudományos chronologia az általuk kijelölt nyomokon fejlődött tovább. Ennek a fejlődésnek legkimagaslóbb, az egész anyagot összefoglaló termékei gyanánt három munkát kell kiemelnünk, melyek részint az anyag kimerítő bősége által, részint a feldolgozás módszere által tűnnek ki. A XVIII. században egy hatalmas chronologia! munka jelent meg a francia bencések szerkesztésében, mely a matematikai és technikai chronologia egész anyagát felöleli, igen nagy bőséggel. Ez a **Dom d’Antine** által alapított s első kiadásában **Dom Clément** és **Dom Durand** által befejezett *L’Art de vérifier les dates* (1770), melynek 4. kiadása (1818–44.) 44 kötetbe foglalja az óriási anyagot. Módszer és feldolgozás tekintetében máig mintaszerű **Ideler** munkája: *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie*, 2 kötetben (1825), bár adatai ma már természetesen több tekintetben elavultak. (Rövidített alakban, 1 kötetben *Lehrbuch der Chronologie* címen jelent meg 1831-ben.) Az **Ideler** által kijelölt keretek közt, de teljesen önálló feldolgozásban, az anyagnak teljes modern egészét adja **Ginzel** 3 kötetes műve: *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie, das Zeitrechnungswesen der Völker* (1906–14)

9. A chronologia újabb irodalmából felemlítendőek még a következő művek, mint amelyek egy vagy más szempontból kitűnnek:

Az asztronómiai chronológiát speciálisan tárgyalja **W. F. Wislicenus** *Astronomische Chronologie* (1895.) c. művében.

Általános chronologiai munkák **Ideler** és **Ginzel** művein kívül: **Bond**, *Handybook of rules and tables for verifying dates with the Christian era.* (1875. 4. kiad. 1889.) és **L. de Mas-Latrie**, *Trésor de chronologie* (1889.), az utóbbi az adatok bőségével tűnik ki, de egyáltalában nem megbízható.

Speciálisan a középső- és újkori időszámítást tárgyalják: **H. Grotfend**, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, 2 kötet (a 2. kötet 2 részben. 1891–98) és **F. Rühl**, *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit* (1897). Ide számítható: **A. Giry**, *Manuel de diplomatique* (1894. 79. sk. 11. tárgyalja a chronológiát); a francia viszonyok ismertetése miatt fontos. Rövid összefoglalások: **Peter**, *Kalenderkunde*

(Weber's ill. Katechismen. 2. kiad. 1901) és **H. Grotefend**, Abriss der Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. (A **Meister**-f. Grundriss d. Gesch. wssft.-ban, 2. kiad. 1912.)

Az időszámítás gyakorlati részével foglalkozik **R. Schram**, Calendariographische und chronologische Tafeln. (1908.) Pontos és megbízható összehasonlító táblázatok különböző időszámítási adatok reductiójára és keltezési kérdések megoldására, csak az aprónyomású rengeteg szám nehezíti a használatot. Továbbá: **H. Grotefend**, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. (5. kiad. 1922. Csak a 4. kiadást használhattam.)

Megjegyzendő, hogy az oklevéltani kézikönyvek **Mabillontól** kezdve, többnyire tárgyalják a középkori chronológiát is, de természetesen az oklevéltannak megfelelő szempontok szerint.

10. A magyarság a kereszténység nyugati formájával együtt a nyugati egyházban a X–XI. században használatos időszámítás módját is átvette. Ez idő óta az időszámítás gyakorlata hazánkban az egész közép- és újkoron át a nyugati keresztény időszámítást követte. A középkori *Missalék* és egyéb kódexek táblázatai és örökös naptárai, mind a latin-, mind a X^o. századtól kezdve a magyarnyelvűek is, majd a XVI. század óta az egy évre szóló és évenként megjelenő naptárak is⁶ egészben az egykorú nyugati mintákkal egyezően voltak szerkesztve. A hazai gyakorlatban a külfölditől való jelentős eltérést főleg néhány egyházi ünnep napjának a külföldi gyakorlattól elütő megállapításában és a speciális magyar ünnepnapokban találunk. E mellett azonban a külföldi gyakorlatban is koronként s helyenként változó használatú időjelölési elemeknek (pl. az uralkodási évnél, az évkezdetnek, a napjelölési módoknak stb.) a hazai használatban való változásai csakis a hazai gyakorlat vizsgálata és megfigyelése alapján állapíthatók meg. A magyar chronologia feladata tehát, nem lehet más, mint a hazai gyakorlatban felismerhető eltéréseknek, valamint a változó jellegű időszámítási elemeknek a közép- és újkori általános chronológiába való beiktatása.

A chronologia hazai irodalma oklevéltani munkával: **M. Schwartzner**, Introductio in artem diplomaticam aevi intermedii praecipue Hungaricam c. művével kezdődik, melynek 1790.-i 1. kiadásában a 289. sk. lapokon van igen röviden szó a chronologia elemeiről. (A megelőző korból mindössze **Froelich D.** Calendarium perpetuumja (1639) említhető.) Az 1802-i 2. kiadás, valamint **Perger János**nak ezt bővítve magyarra fordító Bézvetés a diplomatikába vagyis az oklevélméret tudományába címen 1821-ben kiadott könyve részletesebben szól ugyanerről a tárgyról, az utóbbi a III. rész 147. sk. lapjain. **Karap Péter** A régi és újabb kalendáriumokról címen (1822) már önálló chronológiát írt, melyben a középkori időszámítást 100 lapon adja elő, külön mellékelt táblázatokkal, de csak általánosságban, a hazai gyakorlatra való különösebb tekintet nélkül. **Nagy Pál** Historia pragmatica regni Hungariae-jának (1823) I. kötetében ad pár lapnyi chronológiát, **Vass László** pedig Institutiones histor. eccl. novi foederis c. munkája (1828) I. kötetében, részletesebbet. **Edvi Illés Pál** a Tudományos Gyűjtemény 1829. évf. 5. köt. 63. sk. 11. Kalendárium magyarázatja és még valami a honni Kalendáriumokról címen a kalendárium-csinálás elemeiről, tehát a chronológiáról beszél, de inkább arra veti a súlyt, hogy milyenek kívánna ő az évi naptárkönyvet. Ezek után a fogyatékos előzmények után írta meg **Knauz Nándor** mindmáig alapvető művét: Kortan hazai történelmünkhöz alkalmazva (1876), mely a benne előforduló hibák mellett és az azóta ismeretessé vált újabb adatok hiánya mellett is elsősorú és kiváló munka.

Azóta jelentek meg: **Torma József**, Oklevelészeti Naptár (1879); **Horvát Árpád**, A diplomatikai kortan alapvonalai (1884); **G. T. Turchányi**, Tabulae chronographicae ad solvenda diplomatum data constructae (1897); **Szentszék Imre**, Oklevéltani Naptár (1912). *Az alább következő elméleti részhez szükséges táblázatokat illetőleg erre az Oklevéltani Naptár-ra fogok esetről-esetre utalni.* A keresztény időszámítás rendszerének jó általános összefoglalása (mely azonban az időszámításnak a történeti forrásokban való alkalmazási módjára és a hazai gyakorlatra nem terjed ki): **Székely István**, Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás (1922) 161–240. l.

II. Az időmérés tényezőjében

11. Az időmérésnek leginkább szembevetendő és a maga következetes ismétlődése folytán legbiztosabb mértékéül a napnak a föld körül való látszólagos mozgása és a holdnak a föld körül való mozgásából származó fényváltozásai kínálóznak.

12. A nap látszólagos mozgása kettős: a földnek saját tengelye körül való forgása következtében egy napi, vagyis 24 órai idő alatt látszólag megkerüli a földet, másrészt pedig a földnek napkörüli mozgása következtében egy év alatt teljes kör-, illetőleg a körtől némileg eltérő elliptikus pályát fut be. A napnak ez az utóbbi látszólagos pályája az *ekliptika*, melynek síkja a föld egyenlítőjének síkját szög alatt ($23^{\circ} 27'$) metszi egy egyenes vonalban. Ennek az egyenesnek az egyik végpontján március 21-én megy át a nap (*tavaszpont* = tavaszi napéjegylenlőség), a másikon szeptember 23-án (őszi napéjegylenlőség). Kiindulásul a tavaszi metszőpontot (fordulópont: τροπή) véve, azt az időt, mely alatt a nap az ekliptikán ismét ugyanahhoz a ponthoz tér vissza, *tropikus évnék* nevezzük. Ha pedig azt figyeljük meg, míg a nap látszólagos évi útján valamelyik állandó csillagképtől kiindulva ugyanoda tér vissza, akkor a *siderikus évet* kapjuk, melynek hossza 365 nap, 6 óra, 9 első- és 9-8 másodperc. A tropikus év ennél valamivel rövidebb, mert a tavaszpont helyzete az ekliptikán nem állandó, hanem kelet-nyugati irányban igen lassan eltolódik (*praecessio*), miáltal a nap évi útja (a tavaszponttól a tavaszpontig) megrövidül. Azonban a tavaszpont eltolódása nem egyenletes, és ezért a tropikus év hossza is évről-évre változik. Évek hosszú sorára terjedő megfigyelésekből az eltérések középértékét kiszámítva, a tropikus év középértékét nyerjük, mely 1900-ra számítva *365 nap, 5 óra, 48 első- és 46 másodperc*. Az időszámításnál csak a tropikus évet vesszük figyelembe.

13. Mint a napnak földkörüli látszólagos útja, éppoly szabályosan ismétlődők, tehát az idő mérésére is alkalmasak a holdnak a földkörüli mozgásából származó fényváltozásai vagy fázisai. A föld körül tett pályáján ugyanis a hold bizonyos időközökben a nap és a föld közé kerül (*coniunctio*), mikor is csupán a nap felé fordult része lévén megvilágítva, a föld felé fordult sötét fele nem látható. Ez az *újhold* ideje. Innen a körpályán, illetőleg gyengén elliptikus pályán nyugat-keleti irányban haladva, a naptól megvilágított felének mind nagyobb és nagyobb része lesz láthatóvá, mígnem a pálya másik felén a nappal éppen szembe (*oppositio*-ba) kerülve, a megvilágított rész kör alakjában teljesen látható. Ez a *holdtölte*, melytől kezdve a hold ismét a coniunctio felé közeledik, megvilágított része fogy s ismét előáll az újhold. A két egymásután következő újhold *közt* eltelt idő, melynek pontos kiszámítását a nap- és holdfogyatkozások teszik lehetővé, *29 nap, 12 óra, 44 első- és 3 másodperc*, amely időtartamot *holdhónapnak* (*lunatio*) vagy *synodikus hónapnak* nevezzük. A 12 holdhónapból álló *holdév* hossza ezek szerint 354 nap, 8 óra, 48 első- és 35 másodperc. Ha az időszámítás alapjául a holdhónapot vesszük, de az évszámítást valahogyan – szökőhónapok és szökőnapok alkalmazásával – mégis összhangba akarják hozni a nap járásával, a nap és a hold járásából kombinált *lunisolaris* év keletkezik.

14. A nap és a hold járásának számítása a középkorban nem volt és nem is lehetett egészen tökéletes; az mégis ismeretes volt, hogy sem a napév hossza, sem a holdhónapé nem fejezhető ki egész napokkal, hanem tört naprészek is szükségesek a pontos megállapításhoz. Sőt a napév hosszát az alexandriai **Sosigenes** számításai alapján a valóságot eléggé megközelítő pontossággal már **Julius Caesar** $365\frac{1}{4}$ napra tette; **Claudius Ptolomaeus**, a Kr. u. II. században élt asztronómus már tudta, hogy ez az adat sem eléggé pontos, a **X. Alfonz** kasztíliai király által a XIII. század közepén készítettetett táblázatokban pedig a napév hossza a valóságtól alig egy fél perccel eltérően van megállapítva. A synodikus holdhónap hosszát viszont a görög **Meton** számításai már a Kr. e. V. század közepén $29\frac{1}{2}$ napnál valamivel többre teszik.

15. A közönséges (polgári) időszámításban az évet a nap tört részeivel kifejezni nem lehet, viszont a tört részek elhanyagolása időfolytán kellemetlen zavarokra vezet az időmérésben. Ezért már az ókorban történtek kísérletek az ebből, valamint a nap- és holdév

hossza közt levő különbségből származó egyenlőtlenségek kiküszöbölésére. A kiegyenlítés bizonyos idő elteltével az elhanyagolt tört naprészek pótlására és a rövidebb holdév s a napév közti különbség kiegyenlítésére betoldott *szökőnapok* és *szökőhónapok* alkalmazásával történhetik legcélszerűbben. Ha azonban a kiegyenlítés tökéletlen és pontatlan, mint ahogy ez a rómaiaknál is történt Julius Caesar előtt, az év számítása hibás lesz, mit az évszakoknak valóságos és naptári beállta között keletkező eltérések árulnak el.

Julius Caesar, hogy az addig a római pontifexek által kezelt naptárnak már igen érezhető zavarain segítsen, a Kr. e. 46. évben kiadott rendelettel reformálta a római naptárt. Mindenekelőtt a régi számításból eredő hiba kiküszöbölésére a 46. év november és december hónapjai közé két rendkívüli hónapot iktatott, minek folytán a nap- és holdév közötti különbség kiegyenlítésére szokásos 23 napos február hónapnak is hozzáadásával a 46. év kivételesen 445 napból állt (*annus confusionis*). Ezzel ki volt küszöbölve a helytelen naptárszámításból az évszakok beállta tekintetében keletkezett zavar. A jövőre vonatkozólag pedig, a tropikus év hosszát $365\frac{1}{4}$ napnak véve, úgy intézkedett, hogy minden 4 év közül 3 legyen 365 napos, a negyedik pedig (illetőleg az eredeti rendelkezés szerint, melyet aztán Augustus változtatott meg, minden négy éves *cyclus* első éve) 366 napból álljon, hogy ekként a három éven át elhanyagolt $\frac{1}{4}$ nap a negyedik év szökőnapjával pótolva legyen. Ezt a 366-ik szökőnapot **Julius Caesar** febr. 23-a után iktatta be, febr. 24-ét tévéen szökőnappá, melynek neve a római nap jelölésből származó *dies bissextus* lett. Az év kezdetét a régi szokástól eltérően márc. 1. helyett a római hivatalváltozások időpontjára, január 1-jére tette, az évet pedig egy 28 (illetőleg 29), négy 30 és hét 31 napból álló, összesen tehát 365 (366) napból álló 12 hónapra osztotta fel. Ezt a *Julius-féle naptárt* (*Calendarium Julianum*) beosztásával, szökőnapjával és szökőévével (*annus bissextilis*) a középkor is átvette és megtartotta **XIII. Gergely** pápa naptárreformjáig. Az egyházi naptárban szökőévben Mátyás napját febr. 24-éről 25-ére tették át – *Mátyás ugrása* – s ilyenkor febr. 24-ének nem volt egyházi ünnepe.

16. Ámbár a középkor az évet tropikus napévek szerint számította és a Julius-féle naptárban a hónapok nem a lunatiók szerint voltak megállapítva, a holdjárástól függő húsvétszámítás céljaira a középkorban is szükséges volt a napévnek a holdévvél való kiegyenlítése. A görög **Metonnak** tulajdonítják annak megállapítását, hogy a $29\frac{1}{2}$ napos lunatio következtében a hold fényváltozásai csak 19 esztendő elteltével esnek ismét a tropikus évnél ugyanarra a napjára. Ez a 19 éves *cyclus* a *cyclus decemnovennalis* vagy *cyclus lunaris*, melyen belül a nap- és holdév közötti különbség szökőhónapok és szökőnapok segítségével jól kiegyenlíthető. A $29\frac{1}{2}$ napos lunatiók következtében ugyanis felváltva 30 és 29 napos holdhónapokat számítva 19 év alatt 228 holdhónapot kapunk. Ehhez a 19 napévvél való kiegyenlítés végett még hét 30 napos szökőhónapot (*mensis embolismalis*) téve és azonkívül a maguk helyén az illető holdhónaphoz csatolva a **Julius Caesar**-féle szökőnapokat is (19 év alatt négy ilyen szökőnap van), a *cyclus decemnovennalis* alatt összesen $6726+210+4 = 6940$ napot kapunk. Ámde ez 1 nappal több, mint 19 tropikus év (a felülmaradó törtrészeket nem számítva), miért is a *cyclus* 19-ik évéből egy napot el kell hagyni (*saltus lunae*.) A szökőhónapokat a középkorban a 19 éves holdcyclyus 3., 6., 8., 11., 14., 17. és 19. évében alkalmazták, a *saltus lunae*-t a 19-ik év július havi (= július havában végződő), vagy – mint **Beda** s utána a középkori computisták is többnyire – a november havi lunatióra tették, a *cyclus* kezdetét pedig **Dionysius Exiguus** megállapítása nyomán azt az évet tekintették, melynek első, január havi lunatiója az egyházi év kezdetével, december 25-ével kezdődött. (Ilyen pl. a Kr. e. 1. év.)

Az időszámításunk kezdete óta eltelt napévek mindegyike a 19 éves *cycluson* belül valamelyik évnél felel meg. Hogy melyiknek, annak ismeretét a középkori computisták a húsvét és a tőle függő ünnepek kiszámítása miatt annyira fontosnak tartották, hogy az évnél a 19 éves *cyclusban* elfoglalt helyét jelölő számot *aranyszámnak* nevezték (*numerus aureus*).

Hogy időszámításunk valamelyik évének mi az aranszáma, azt úgy tudjuk meg, ha az évszámhoz egyet adva az összeget 19-cel osztjuk; a *maradék* lesz az aranszám, vagy ha a maradék 0, akkor az aranszám = 19. (A számítás olyan egyszerű, hogy felesleges az aranszámoknak külön táblázatban való összeállítás.)

Ilyenféleképpen kiegyenlítvén a napév és holdév között fennforgó különbségeket, lehetővé váltak a részint a nap, részint a hold járására alapított középkori időmérésre vonatkozó s a középkor legnagyobb részében kielégítően pontosaknak tartott számítások.

III. A keletjelölés elemei a közép- és újkorban

17. A középkorban és folytatólagosan az újkorban is az események megtörténtének időpontját (*keltét, dátumát*) az év, a hónap és a nap megnevezésével határozták meg pontosan. A hónap neve ugyan a középkori datumok nagy részéből elmaradt s a pontosság csökkentése nélkül el is maradhatott (t. i. a keresztény ünnepek szerint kifejezett datumokból), ellenben az évnek vagy a napnak a datumból való elhagyása, mi a középkorban szintén gyakori eset volt, már a datum pontosságának és a megoldás³ biztosságának rovására történt. Mind az évnek mind a kelet napjának jelölése a középkorban többféle módon történhetett és történt is, még pedig nemcsak különböző helyeken és forrásokban, hanem igen sok esetben ugyanazon a helyen, egy és ugyanazon kelet kifejezésére találunk egymás mellett felsorolva különböző időadatokat az évnek és a napnak többféle módon való meghatározására. Ezek az eltérő jellegű, de ugyanazon időpontra vonatkozó adatok az időpontnak minél pontosabb meghatározására és a kelet helyességének ellenőrzésére szolgáltak a maguk idejében, s szolgálnak ma is a források adatainak történeti felhasználásakor.

A) Az év

18. Az év jelölésére szolgáló módok egy részét a középkor az ókorból vette át. Az éveknek Róma alapításától (*ab Urbe condita*) és Olympiasok szerint való számítása a középkorban ugyan alig fordul elő, a consulok szerint való évjelölés azonban a korai középkorban a byzanci császároknál használatos volt, bár ezt is csakhamar kiszorította a kezdetben vele együtt, majd önállóan jelzett *uralkodási év* (*annus regni, imperii, pontificatus*), ami **Justinianus**nak erre vonatkozó 537. évi rendelete óta főképp a császári oklevelekben fordul elő. A gyakorlatot azonban a nyugati uralkodók és egyházfők is korán átvették s az évet vagy a maguk uralkodási éveinek kitételével jelölték, vagy a **velük** kapcsolatban álló uralkodóéval (így a pápák eleintén a császárok uralkodási éveivel). A frank uralkodók a Merovingok óta, a császárok N. Károly óta, a pápák I. Hadrián óta, a magyar királyok következetesen II. András óta **teszik** ki saját uralkodási éveiket. Érsekek, püspökök episcopatusának jelzését már a X. század óta találjuk okleveleikben. N. Károly császár óta az is elég gyakran és elég következetesen alkalmazott szokás volt, hogy több ország felett uralkodó fejedelmek mindenik országukban való uralkodásuk évét külön kitették. Így a német császárok az *annus imperii* mellett az *annus regni in Italia*-t tették ki. A magyar krályok közül 1526 előtt I. Lajos, II. Károly, Zsigmond, Albert, V. László, I. Mátyás (1464 óta egy ideig az *annus coronationis*-t is kiteszi), II. Ulászló és II. Lajos tett ki a keltezésben többféle uralkodási évet.

Az uralkodási évekkal való számítás megoldásához ismerni kell azt az időpontot (az *epochalis napot*), amelytől az illető uralkodó vagy egyházfő uralkodása kezdetét számította, mert az *annus regni* vagy *annus pontificatus* kezdete természetesen nem esik egybe az

egyházi, sem a polgári évkezdettel. Erre vonatkozólag külön összeállítások szolgálnak segítségül a datumok megoldásában.

A pápák epochalis napjaira nézve lásd: **Knauz**, Kortan, 536. sk. 11. **Grotefend**, Taschenbuch der Zeitrechnung, 4. kiad. 117. sk. 11. **Szentpétery**, Oklevéltani naptár 32. sk. 11. A német császároké: **Knauz** i. m. 545. sk. 11. **Grotefend** i. m. 111. sk. II. U. o. a francia és angol uralkodók sorozatát, **Knaznál** pedig a keleti császárokét, a lengyel és a cseh királyokét is megtaláljuk. Az érsekek és püspökök pontificatusának kezdetére vonatkozólag **Gams**, Series episcoporum ecclesiae catholicae (1873. és 1886.) és **Eubel**, Hierarchia catholica medii aevi, 1198–1503. (2. kiad. 1913–14.) c. műve nyújt tájékoztatást. – A magyar királyok uralkodásának kezdőnapjaira nézve lásd: **Knauz** i. m. 505. sk. 11. és **Szentpétery** i. m. 28. ek. 11. V. ö. **Szentpétery**, A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei, 16. 1. 1. jegyzetével. Megjegyzendő, hogy a pápák a felszentelés napjától (*consecratio*; a XIV. sz. óta emellett még a választás, *creatio* ideje is ki van téve), a német császárok a koronázástól (olykor az *annus ordinationis* is ki van téve, mi a fiúnak még atyja életében történt megkoronázásától számítatik), a magyar királyok a trónralépéstől (II. András azonban sokszor Imre király halálától, lásd Knauz i. m. 518. sk. 11.) számítják uralkodási éveik kezdetét.

19. Az uralkodási év a mondottak szerint csak egy bizonyos korszaknak (az illető uralkodó uralkodásának) határain belül jelöli meg az évek sorszámát; az uralkodás kezdetének ismerete mégis lehetővé teszi az ilyen évjelölés pontos átszámítását is. Vannak azonban olyan középkori évjelölési módok is, amelyek bizonyos cycluson belül jelölik meg a folyó év számát, tekintet nélkül arra, hogy a cyclus bizonyos időponttól számítva hányadik. Az ilyen évjelölési módok csupán az egyidejűleg kitett másféle keltezési adatok ellenőrzésére alkalmasak, megoldásuk (reductiójuk) azonban más adatok híján nem lehetséges. Ilyen évjelölési mód az *indictio* szerint való számítás, melyet oklevelekben s másféle középkori forrásokban is gyakran találunk kitéve. Használata a középkornak korai századaiba nyúlik vissza; a pápai kancellária pl. a VI. század óta hosszú időn át használta. E számítási mód eredete máig sincs teljesen tisztázva. Behozatalát hol Konstantin császárnak, hol Diocletianusnak, hol meg Augustusnak tulajdonították, amivel szemben bebizonyítottnak vehetjük, hogy az *indictio* egyiptomi eredetű s valószínűleg az ott időnként tartott censusok cyclusával függ össze. A középkorban *indictio* alatt 15 éves cyclust értettek, melyen belül az éveket 1-től 15-ig terjedő sorszámmal jelölték, tekintet nélkül a cyclus számára, csupán így: *indictione VII.* stb. Hogy valamelyik adott évre melyik *indictio*-szám talál, azt annak ismerete alapján tudjuk meg, hogy a középkori felfogás szerint a Kr. e. 3-ik évet, cyclus-kezdő évnek tekintették. E szerint a mai évszámítás szerint írt évszámhoz 3-at adva s az összeget 15-tel osztva a *maradék* mutatja az illető év *indictio*-ját. (Ha a *maradék* = 0, akkor az *indictio*-szám = 15.)

20. Komplikálja a számítást az, hogy az *indictio*s év kezdete nem esett össze az egyházi s a polgári év kezdetével, sőt magának az *indictio* évének kezdetét is többféleképpen számították. Háromféle *indictio*-kezdet volt szokásban: 1. a görög *indictio* (*indictio Graeca* vagy *Constantinopolitana*), melynek kezdete szeptember 1-jére esett, melyet azonban nemcsak keleten használtak, hanem nyugaton is, pl. a pápai kancelláriában; 2. a **Beda**-féle *indictio* (*indictio Bedana* vagy *Caesarea*), melyet **Beda** említ először, s melynek kezdete szeptember 24-ére esett; 3. a pápai *indictio* (*indictio Romana* vagy *pontificia*), mely december 25-ével vagy január 1-jével kezdődött. (A keresztény aera szerint számított évekre tehát 2 *indictio*-szám illik: az év első felére – szept. 1-ig, szept. 24-ig, illetőleg dec. 25-ig – az, amelyiket a fentebb jelölt számítás maradékaul kapunk, az év második, kisebb felére pedig a *következő évi* *indictio*-szám.) S még inkább nehezíti a helyes megoldást az a körülmény, hogy egy és ugyanazon helyen időnkint változott a gyakorlat a háromféle *indictio* alkalmazása tekintetében is. Így pl. a pápai kancellária a VI. század végétől a XI. század második feléig a görög *indictio*-t használta, a XI. század végén (1088–1099 közt) a **Beda**-féléét, a XII. században pedig a pápait, de ugyanekkor felváltva előfordul ugyanott a másik kettő is! Nálunk a XII–XIII. századi oklevelekben találjuk gyakrabban kitéve az *indictio*-t, más évjelölő adatok

mellett, még pedig olykor a görög, olykor a római kezdet szerint. A XIV. században s később is előfordul ugyan, de ritkábban, s inkább a január 1-jei évkezdet szerint számítva.

21. Az indictióhoz hasonló módon csupán bizonyos *cycluson* belül határozzák meg az évszámot az *epacták* és a *concurrensek* is. Mind a kettő a középkori húsvétszámítás megkönnyítését szolgáló tényező, de minthogy minden évnek meghatározott *epacta*- és *concurrens*-szám felelt meg, a középkorban ezeket az év megjelölésére is használták, más évjelölő tényezők mellett. Mind a kettő előfordul nálunk is, főleg a XII. s olykor a XIII. századi oklevelek keltezésében is.

22. Az év megjelölésének eddig említett középkori módjai mind tökéletlenek annyiban, hogy csak egy bizonyos évkörön (*cycluson*) belül határozzák meg a kérdéses évet, ami a régiebb múlt eseményeinek vagy a távolabbi jövő valamelyik időpontjának biztos megjelölésére nem elegendő, vagy pedig – mint az uralkodási év – csak az illető (uralkodói) *cyclus* kezdetének ismerete mellett szolgálhatnak biztos évjelölésül. Könnyebb és biztosabb a tájékozódás az évek jelölésének annál a módjánál, mikor az éveket egy meghatározott időponttól kezdve folytatólagos sorszámokkal jelölik. Ilyenkor az évszámítás alapja nem csak néhány évre szorított (és esetleg ismétlődő) *cyclus*, hanem az éveknek végtelen sorára terjedő *aera*, melynek csak kezdőpontja van meghatározva. Csak ezt a kezdőpontot kell ismernünk, hogy az év helyét a sorozatban biztosan megjelölhessük, éppúgy, mint a számokét a természetes számsorban.

Az *aera* szerint való számítás már az ókorban is ismeretes volt. *Aera*-számítás az Olympiasok szerint való és a Róma alapításától való évszámítás, úgyszintén a **Rabbi Hanassi** által a Kr. u. IV. században behozott zsidó évszámítás is, mely a világ teremtését vette kiindulási pontul, a teremtést a Kr. e. 3761. évre téve. A középkorban többféle *aera*-számítás volt használatban; igazi egyöntetűség csak akkor következett be, amikor a keresztény népeknél mindenütt a ma is használatos keresztény *aera*-számítási mód terjedt el. E mellett a keresztény *aera* mellett mint a középkorban jelentőséggel bíró számítást a *spanyol aera-t* kell említenünk, melynek kezdőpontja a Kr. sz. előtti 38. év január 1-je. Ez a számítás a Kr. u. V. század második fele óta volt használatos, még pedig jelentős középkori íróknál, pl. sevillai **Isidorus**-nál is. A Pyrennaeusi félszigeten, Portugáliában még a XV. században is használták. Az orthodox Kelet-Európában a Kr. u. VII. századtól a görög császárság bukásáig, sőt azon túl is nagyon elterjedt *byzanci aera* ismerete is szükséges, melynek kezdete a Kr. e. 5509. év szeptember 1-je. Megemlíthető még az *aera Diocletiani* vagy *aera martyrum*, melynek kezdete Diocletianus uralkodásának 1. éve = a keresztény évszámítás szerint írt 284. év. Valamennyit túlszárnyalta elterjedtségben és jelentőségben a *keresztény aera (aera vulgaris)*, melyet a húsvéti táblázatokkal kapcsolatban már említett **Dionysius Exiguus** római apát alkalmazott először.

A keresztény évszámítás kezdőpontja Krisztus születése; az innen számított éveket latinul *annus Domini*, *annus ab incarnatione Domini (dominicæ)*, *a. gratiæ*, *a. verbi incarnati*, *a. a nativitate Domini* stb. névvel s a nemzeti nyelveken is ezeknek megfelelő kifejezésekkel jelölték. E számítás első éve a Róma alapításától számított 754. év. Hogy Dionysius apát mi alapon tette Krisztus születését éppen arra az évre, melyet az *aera*-számítás kiindulópontjául vett, azt legfeljebb sejtethetjük, de biztosan nem tudjuk. Tény azonban, hogy főképpen mióta a nagytekintélyű **Beda Venerabilis** is elfogadta ezt a számítási módot, lassankint elterjedt valamennyi keresztény népnél, ámbár a többi számítási módokat csak a középkor végén tudta egészen kiszorítani. Teljes érvényre tulajdonképpen csak akkor jutott, amikor a Krisztus születése előtt történt események idejét is e szerint a számítási mód szerint jelölték, de természetesen Krisztus születésétől visszafelé számítva s a csillagászatban ezeket a visszafelé menő éveket negatív számokkal és -jeggyel jelölve. Ez csak a XVIII. század

végén lett általánossá.

23. A keresztény aera mellett, vele egyidőben továbbra is érvényben s használatban voltak másféle aera-számítási módok is, mi a középkori évadatok közt való eligazodást nehezíti. Még több bajt okoz azonban az a körülmény, hogy éppen úgy, mint az *indictio* évének, a keresztény aera szerint számított évnek a kezdetét sem tették mindig és mindenütt az évnek ugyanarra a napjára. Minthogy pedig a datumokban aránylag ritkán találjuk kitéve, hogy az év az illető keltezésben milyen évkezdet szerint van számítva, gondosabb vizsgálat és a helyi gyakorlat ismerete nélkül nagyon könnyen tévedhetünk a keresztény aera szerint számított középkori évjelölés értelmezésében is.

24. A középkorban a következő *évkezdetek (stilusok)* voltak gyakorlatban:

1. *Január 1: Stilus communis* vagy *stilus Circumcisionis*. Ókori eredetű, mert a **Julius Caesar**-féle év is január 1-jén kezdődött. A keresztény egyház, főképp a január 1-jéhez fűződő pogány szokások miatt sokáig nem tudott megbarátkozni ezzel az évkezdettel, s utóbb, minthogy a polgári életben mégis megmaradt ez az évkezdet, az egyház Krisztus életével hozva kapcsolatba január 1-jét, azt ünneppé tette (*Circumcisio Domini*), mi azután elfeledtette ennek az évkezdetnek pogány eredetét. A hivatalos gyakorlatban, oklevelek datumában, a krónikákban stb. ritkán használták a XIV. századig, bár a polgári életben el volt terjedve. A XVI. század óta vált csak Európa-szerte általánossá. Nálunk helyel-közzel, de igen ritkán, már a XIII. században királyi oklevelekben is találunk példákat a január 1-jei évkezdetre, ami eléggé bizonyítja, hogy a polgári évkezdet a hivatalos gyakorlatban is kezdett már meghonosodni.

2. *Március 1*. A nyugati keresztényeknél (valószínűleg azért, mert a húsvét idejét meghatározó tavaszi holdtölte többnyire ebbe a hónapba esett), különösen pedig a frankoknál, itt valószínűleg a tavaszi gyűlések tartásával kapcsolatban, korán használatba jött, s igen fontos Meroving- és Karoling-kori forrásokban is (*Toursi Gergelynél, Fredegarnál*) ezt az évkezdetet találjuk. Legszívósabban tartotta magát ez a stílus a velencei köztársaságban, hol egészen a köztársaság megszűntéig (a XVIII. század végéig) ezt a számítást használták. Nálunk nem volt használatos.

3. *Március 25: Stilus Annuntiationis* vagy *incarnationis*. A jelentőség folytán, melyet az egyház a március 25-i ünnepnek (*Annuntiatio Mariae*) tulajdonított, valamint azon törekvésnek, hogy az éveket Krisztus földi létének kezdetétől számítsák, tulajdonítható ennek az évkezdetnek az elterjedése. Valószínűleg Olaszországból kiindulva, hol mindvégig leginkább el volt terjedve, Európa többi részeibe is eljutott: Németországba, Franciaországba (a Capetingek uralkodásának elején), Angliába (hol még az újkorban, a XVII. században is gyakorlatban volt), s hazánkba is, bár nálunk rendszerint dalmát vagy olasz hatásra vezethető vissza ennek az évkezdetnek az alkalmazása.

A március 25-i évkezdetnél azonban kétféle számítási mód volt gyakorlatban. *a)* Firenzében és ott, ahol a firenzei gyakorlatot követték, az évet a mi számításunk szerinti év március 25-étől számították; innen kezdve egyezik tehát az évszám a mi számításunk szerinti évszámmal az év végéig, míg március 25 előtt a firenzeiek a mi évünknel eggyel kisebb évszámot írtak (*Calculus Florentinus*). *b)* Pisában viszont, s ott, ahol ezt a módot (*calculus Pisanus*) követték, a mi számításunkat megelőző március 25-étől számították az évet, tehát a mi számításunk szerint írt évnek csak január 1-jétől március 25-ig terjedő része esik össze a pisai évszámmal, míg március 25. után a pisaiak már eggyel magasabb évszámot írtak. A firenzei évszámítás sokkal inkább el volt terjedve, mint a pisai, mely utóbbi Pisán kívül csak néhány olasz városban, Franciaországban s olykor a pápai kancelláriában volt használatos, míg egyebütt való előfordulása inkább csak föltételes.

4. Nem fűződik meghatározott naphoz a *húsvéti évkezdet (stilus paschalis)*, minthogy a

húsvét-ünnep ideje változó. Ezért a húsvéti évkezdetnél egyenlőtlen éveket kapunk: van év, mely 365-nél több nappól áll, melynek végén tehát az év elején is előfordult hónapi datumok ismétlődnek, máskor meg 365-nél kevesebb az év napjainak száma. Éppen ezért ez a számítás valóban nagyon kevésbé praktikus, s hogy mégis eléggé elterjedt, azt csupán a keresztény húsvét ünnepének nagy jelentősége teszi érthetővé. Különösen Franciaországban volt elterjedve a húsvéti évkezdet a XII–XV. században, miért is *mos Gallicus*-nak vagy *Gallicanus*-nak is szokás nevezni ezt a számítást. Előfordul Európa többi részében is, még pedig néhol (így Franciaországban) húsvét szombatját, másutt nagypénteket vették az év első napjának.

5. *Szeptember 1.* A bizánci császárságban és a görög vallást követő népeknél volt elterjedve ez az évkezdet még az újkorban is. Byzánctól Dél-Itáliába is átjutott, Közép- és Nyugat-Európában azonban nem volt használatos.

6. A nyugati kereszténységénél leginkább elterjedt volt a *karácsonyi, december 25-i évkezdet (stilus Nativitatis)*. Közép- és Nyugat-Európában mindenütt használatos volt, vagy kizárólag, vagy más évkezdetek mellett. Nálunk is ez volt általánosan használatban az egyházi és a hivatalos életben az egész középkoron át a XI. századtól kezdve mindvégig, még a XVI. században is, bár a január 1-jei évkezdet, mint láttuk, a XIII. századtól kezdve mind sűrűbben érvényesül a hivatalos használatban is. A karácsonyi évkezdet esetében csak az évnek (számításunk szerinti) utolsó napjainál kell ügyelni az átszámításnál. December 25. és 31. között a középkori datumokban eggyel magasabb évszámot írnak, mint a mai számítás szerint (vagyis a január 1-jei évkezdet szerint). Ezt okmánytáraink igen gyakran nem veszik figyelembe s a datumot tévesen oldják fel.

B) A hónap és az évszakok

25. A napévnek 12 hónapra való felosztását a középkor a rómaiaktól vette át, megtartva a hónapoknak Augustus császár alatt véglegessé vált latin elnevezéseit, valamint a hónapok napjainak egyenlőtlen számú beosztását is. A hónapok latin nevei csak írásmód tekintetében szenvedtek itt-ott némi változást: *Maius* helyett olykor *Madius-t* vagy *Magius-t* írnak, *Augustus* helyett pedig *Agustus-t*. A latin elnevezések mellett azonban a közéletben már a középkorban is használatosak voltak a hónapoknak nemzeti nyelven való elnevezései is. Nagy Károly császár hivatalosan is be akarta hozni a német hónapneveket, azonban az általa ajánlott nevek mégsem lettek általánosakká. A legtöbb nép a latin elnevezéseket fogadta el kisebb-nagyobb változtatásokkal; a szlávoknál azonban az újkorban is nemzeti nyelvű hónapneveket találunk. Az újkori magyar írásokban is, különösen a levelezésekben gyakran használnak magyar hónapneveket. Ezek a következők:

Boldogasszony hava = január.

Bőjtelő hava = február.

Bőjtmás hava = március.

Szent György hava = április.

Pünkösöd hava – május.

Szent Iván hava = június.

Szent Jakab hava = július.

Kisasszony hava = augusztus.

Szent Mihály hava = szeptember.

Mindszent hava = október.

Szent András hava = november.

Karácsony hava = december.

26. A hónapok napjainak száma mindmáig megmaradt a Julius Caesar által megállapított módon. E szerint:

Januarius, Martius, Maius, Julius, Augustus, October és December hónapokban 31 nap,

Aprilis, Junius, September, November hónapokban (melyeknek kezdő szótagjait

Apiunseno emlékeztetőszó tartalmazza), 30 nap,

Februarius hónapban közönséges évben 28, szökőévben 29 nap van.

27. Ámbár a hónap fogalma, mint az elnevezésnek sok népnél a hold szóval való összefüggése is mutatja, eredetileg a hold fényváltozásainak megfigyeléséből keletkezett, a 12 hónapos beosztás természetesen a napévre vonatkozik és a hold változásaitól független.

A holdhónapról: a *lunatio*-ról a 13. §-ban volt szó.

28. A hónap nevét olykor, azonban inkább csak naptárakban följegyezve, középkori datumokban csak nagyon ritkán a 12 részre osztott s a csillagképekről elnevezett ekliptikának – az állatkörnek vagy zodiacusnak – azzal a részével fejezték ki, melybe a nap látszólagos pályáján az illető hónapban jutott. A sorrendet magyarul a következő két hexameter fejezi ki, március hónapon kezdve:

*Kos, bika, ikrek, rák, az oroszlán és arató szűz,
Mérleg után ollós, nyilas és bak, kanta halakkal.*

Március közepe táján a nap a kos jegyében van, áprilisban a bika jegyében és így tovább.

29. Az évszakok az évnek négy részre osztása által keletkeznek és csillagászatilag a tavaszi és őszi napéjegyenlőség által (lásd fentebb az időmérés tényezőinél) s a napnak az ekliptikán való legészakibb s legdélibb állása által (*június 22*: nyári solstitium, *december 23*: téli solstitium) vannak határolva. A középkori chronológiában azonban nincs különösebb jelentőségük, mert csupán általános, nem pontos időmeghatározásra voltak használatosak.

Az évszakokkal kapcsolatos a négy egyházi böjtnek (*quatuor tempora*, magyarul – a *quatuor* szó elrontásával – *kántorböjtök*) az év négy részében való elosztása, melyeknek előbb ingadozó időpontját II. Orbán pápa állapította meg véglegesen, a Luca napja (dec. 13.), hamvazószerda, pünkösöd és szent kereszt felmagasztalása (szept. 14.) után való szerdát jelölve meg a kántorböjtök időpontjait, mit a középkori emlékeztető-vers így fejez ki:

*Post Luciam, cineres, post sanctum pneuma crucemque
Tempora dat quatuor feria quarta sequens.*

A kántorböjtök így nagyjában a négy évszakra esnek. Középkori keltezésekben is sűrűn szerepelnek, s a középkori közéletben (pl. a céhgyűlések időpontjaiként) is volt jelentőségük.

C) A hét

30. Hét napnak egy időegységgé való összefoglalása egyiptomi és zsidó eredetű szokás. Az egyiptomiak a hét bolygó szerint (Saturnus, Jupiter, Mars, Nap, Venus, Mercur és Hold) osztották be napjaikat, a zsidók pedig a szombat ünnepe alapján foglalták egy hétté hét napot. A hetes számtól származik a görög (ἑβδομάς), a latin (*septimana*) s a magyar (hét) elnevezés is.

A keresztény hét a zsidó és az egyiptomi hét egyesítése, amennyiben a hetedik napot, illetőleg a zsidó hét első napját, a vasárnapot (Nagy Konstantin óta hivatalosan is) ünneppé tették, a hétköznapokat azonban eleintén a bolygók szerint nevezték, mint az egyiptomiak. A hét napjainak latin elnevezései:

Dies Dominica = vasárnap,

- ” *Lunae* = hétfő.
- ” *Martis* = kedd.
- ” *Mercurii* = szerda.
- ” *Jovis* = csütörtök.
- ” *Veneris* = péntek.
- ” *Saturni* = szombat, mely utóbbi helyett azonban általában *Sabbatum* volt használatos.

Minthogy azonban a bolygók nevei a pogány (római) istenekével voltak azonosak, az egyház a pogányság nyomait itt is ki akarta irtani, s ezért a hét köznapjait *feria* névvel kezdték nevezni és sorszámmal jelölni. Így lett hétfő: *feria secunda*, kedd: *feria tertia* stb., csak a vasárnap neve maradt meg; helyette nagyon ritkán fordul elő a *feria prima* (minthogy ez nem is volt köznap), s a sabbatum is megmaradt a szintén ritka *feria septima* helyett.

A nemzeti nyelvek közül a román népek többnyire a latin elnevezéseket tartották meg a hét napjainak jelölésére, természetesen átalakítva. A portugál nyelvben a feriak szerint való jelölés maradt meg. A germán népek napelnevezéseiben az ősgermán isten-nevek helyettesítik a római istenek neveit. A heti napoknak nálunk is használt középkori német nevei közül megjegyzendők: *eritag* (erchtag, ertag) – kedd, *mittichen* (mittach, mitchen) = szerda, és *pfintztag* (phintztag) = csütörtök, mint amely elnevezések az újkori használattól eltérnek. A szlávok a hétköznapokat – legalább részben – sorszámból származó nevekkel jelölik. A magyar napnevek részint eredetiek (vasárnap, hétfő, kedd), részint a szlávoktól átvettek (szerda, csütörtök, péntek).

31. A héttel kapcsolatos a középkori keletezésekben nálunk is sűrűn használt *octava* (*octavae*) és *quindena* (*quindenae*) kifejezés. Az előbbi a hét napjának nyolcadát jelenti, vagyis a következő héten ugyanazt a heti napot, *quindenae* pedig az adott naptól számított 15-ik napot (az adott napnak is beleszámításával), tehát két hét multán jelenti ugyanazt a heti napot. E szerint *in octavis festi Epiphaniarum* = a január 6-tól számított nyolcadik nap, vagyis január 13-a, *in quindenis Epiphaniarum* = január 20-a. *Infra, intra, inter, sub* praepositiókkal azonban octava azon ünnep (adott nap) után való egész hetet jelenti, amelynek nyolcadáról van szó. Tehát: *feria secunda infra octavas Epiphaniarum* = a vízkereszt után való hétfő.

32. Minthogy a hét az év felosztásától egészen független egység, s a heti napok sorrendje az évre s a hónapokra való tekintet nélkül szakadatlanul folyik, s viszont az év napjainak száma sem közönséges, sem szökőévben nem maradék nélküli többszöröse a hetes számnak (1 év = 52 hét + 1 vagy 2 nap), ennek következtében a hét átmegegyik évből a másikba, s az év napjai nem esnek évről-évre ugyanazon heti napokra. Chronologiai szempontból, datumok megoldásánál azonban sokszor van szükség annak ismeretére, hogy az évnek valamelyik napja milyen heti napra esett. Ezért már a középkorban is kerestek olyan segédeszközt, mely ennek megállapítását lehetővé teszi. Ilyen segédeszköz a *vasárnapi betű* (*littera Dominicalis*). Ha az év napjait január 1-jétől kezdve folytatólagosan az *abc* betűivel jelöljük A-tól G-ig (G után ismét A-hoz térve), akkor az évnek egyforma betűvel jelölt napjai egyforma heti napok lesznek. Ha mármost tudjuk, hogy valamelyik év első vasárnapja mellett milyen betű áll (ez lesz az illető év vasárnapi betűje), akkor nemcsak az ugyanazon betűvel jelölt napokról fogjuk tudni, hogy azok szintén vasárnapok, hanem ennek ismerete mellett könnyen megtudhatjuk az év bármely napjáról, hogy az milyen heti napra esik. Az egyes éveknek megfelelő vasárnapi betűket táblázatos összeállításokból kereshetjük ki.

Megjegyzendő, hogy a vasárnapi betűk rendjében a szökőévek által okozandó zavar kikerülésére a szökőnap (febr. 24.) s a rákövetkező nap mellé ugyanazt a betűt írják. Ennek folytán azonban a szökőnap után a vasárnapok mellé más betű kerül, mint a szökőnap előtt,

vagyis a szökőéveknek két vasárnapi betűjük van: az egyik febr. 24-éig érvényes, a másik febr. 24-e után.

A chronologiai munkákban többnyire találunk olyan táblázatokat, amelyeknek segítségével a vasárnapi betűk ismerete mellett elég könnyen megállapíthatjuk bármely év bármely napjának heti napját. A Bradley-féle táblázatból azonban a vasárnapi betűk nélkül is könnyen megkapjuk ugyanazt. (Ezt a táblázatot lásd a Vasárnapi betűk mellékleten.)

33. Ámbár a heti napnak bármely év adott napjára való megállapítása a mondottak szerint nem nagyon komplikált eljárást kíván, mégis kétségtelenül jobb és egyszerűbb dolog lenne, ha a heti napok minden évben ugyanúgy ismétlődnének, vagyis ha az év napjai mindig ugyanazokra a heti napokra esnének. Ezért történtek főleg újabb időkben kísérletek és ajánlatok a naptár-beosztásnak olyatén módosítására, mely a heti napoknak évről-évre való ismétlődését tenné lehetővé. Eddig azonban ezek közül a javaslatok közül egyik sem talált elfogadásra, még szűkebb körben sem.

D) A nap

34. A napoknak a hónapokon belül való jelölésére a középkor hivatalos gyakorlatában a következő számítási módok voltak használatosak:

a) *A római számítás.* Az évnek római eredetű beosztásával együtt a középkor a hónap napjainak római jelölését is átvette s mindvégig meg is tartotta, bár a XI. századtól kezdve ez a számítási mód más jelölési módoknak kezd helyet engedni, s főképp a keresztény ünnepek szerint való napjelölés kezdi lassankint kiszorítani. Nálunk is, főleg a kancelláriai gyakorlatban, oklevelek keltezésében kezdettől fogva a XIII. század közepe tájáig ez volt az általános napjelölési mód, de ünnepélyes formájú oklevelekben azontúl is megmaradt az egész középkoron át.

Ez a számítás tudvalevőleg a hónapnak három főnapjához kapcsolódik: a hó 1-jét jelentő *Kalendae*-hez (*caput Kalendarum*), a március, május, július és október hónapokban (emlékeztető-szó: **milmo**) a hó 7-ére, más hónapokban 5-ére eső *Nonae*-hoz, és ugyanazon fentebbi négy hónapban 15-ére, más hónapokban 13-ára eső *Idus*-hoz. Ezekről a főnapokról számították visszafelé a hónap napjait, azt jelölve meg, hogy valamely adott nap a legközelebbi főnaptól számítva hányadik nap az illető főnapnak is beleszámításával. Ettől a számítási módtól a középkori gyakorlat inkább csak a formában tért el. A hónap nevét t. i. a római íróknál szokásos gyakorlattól eltérően a középkorban nem melléknévnek, hanem főnévnek vették, melynek genitivusa elé tették accusativusban a főnapot s ez elé ablativusban a sorszámot, így: *quinto Kalendas Julii*, vagy rövidítve: *V. Kal. Jul.* (Ezzel szemben a klasszikus forma: *ante diem quintum Kal. Julias.*) De találunk a római gyakorlattól való más kisebb eltéréseket is. Így a főnap előtt való napot római módon *Pridie* szóval is jelölték ugyan, de amellett *secundo* (pl. II. Kal. Jul.), sőt *primo* (die) *Kal.* kifejezéssel is.

Előfordul az ilyen kitétel is: *Ultimis Kalendis* vagy *ultimo Kalendarum*. Ez alatt sem szabad a visszafelé számított Kalendá-k legmagasabbikát értenünk, hanem, mint az előfordulási esetekből megállapítható, ez a kifejezés is a *Pridie* értelmével bír.

A római napjelölésnek meglehetősen természetellenes módja hozta magával, hogy a vele való számolás nem egyszer vezette tévedésre a számításban amúgy is gyenge középkori írnokokat. Különösen elég gyakori hiba az, hogy a *Kalendae* mellé nem a következő hónapnak, hanem a folyó hónapnak a nevét írták tévedésből.

35. b) *A hónap napjainak sorszámmal való jelölése.* Ámbár a hónap napjainak 1-jétől 30- vagy 31-ig terjedő sorszámokkal való jelölése már az ókorban is ismeretes volt, s a Kr. u.

századokban a rómaiaknál is találunk rá példákat és szórványosan az egész középkoron át is előfordul, sűrűbb használata csak a XIV. században kezdődik s az újkorban lesz csak általánossá. Hogy nálunk ez a napszámítási mód már az Árpád-korban sem volt ismeretlen, annak a királyi oklevelekben is találjuk némi nyomát. II. Béla király dömösi oklevelében: Datum Albe, III. Septembris. II. András a beregi egyezményt megerősítő 1233-i oklevelét pedig így keltezi: *mense Septembri, die* – (a nap sorszáma hiányzik). De a gyakorlatba nem tudott átmenni ez a számítási mód, s Árpád-kori okleveleink, ha sem a római számításit, sem a keresztény ünnepek szerint való jelölést nem használják, egyszerűen megelégszenek a hónap nevének kitételével, a napot pedig elhagyják. Természetesen ennél még sokkal gyakoribb az az eset, hogy csak évszámot írnak, hó és nap nélkül. A XV. században már nem ritka, azonban általánosságra – mint másutt is – csak a nemzeti nyelv írásban való használatának terjedésével tudott jutni a folytatólagos napszámítás az újkorban.

36. c) Az olasz számítási mód (consuetudo Bononiensis). Ez tulajdonképp a római számításnak és a napok folytatólagos számításának összekeverése. Ennél a számítási módnál ugyanis a hónapot két részre osztották. A hónap első felében – még pedig a 31 napos hónapokban az első 16 napban, 30 napos hónapokban és szökőévben februárban is az első 15 napban, közönséges év februárjában az első 14 napban – rendes sorszámokkal jelölték a napokat *mense intrante* (instante, introeunte, ingrediente) vagy *mensis intrantis* hozzátétellel. (Tehát pl. *die quinto intrante Junio* = június 5-e.) A hónap hátralevő részében ellenben a hónap végétől visszafelé számították a napokat a római Kalendae-számításhoz hasonló módon, de nem a következő hó 1-jétől, hanem a hó utolsó napjától, *mense exeunte* (stante, astante, restante) vagy *in exitu, in fine mensis* hozzátétellel. (Tehát pl. *die X. exeunte Julio* = július 22-e.) A hónap utolsó napját azonban rendszeren *dies ultimus*-nak nevezik, az utolsóelőttit *penultimus*-nak. A mensis exiens szerint írt keltezést úgy oldjuk meg, hogy a kérdéses hónap napjainak számához 1-et adva, ebből a mensis exiens napjaként adott számot levonjuk.

Ez a számítási mód Észak-Itáliából jutott el Európa többi részeibe, s a XIII. század óta olykor nálunk is előfordul.

37. d) A keresztény egyház ünnepei szerint való napjelölés. A középkor második felében, a X–XI. századtól kezdve a hónap napjainak az egyházi ünnepek szerint való megjelölése terjedt el s lett az újkor elejéig általánossá. Ez abban állt, hogy a kelet jelölésére vagy azt az egyházi ünnepet (az illető szent emléknapiját) nevezték meg, melyen a kérdéses esemény végbement, vagy pedig az illető nap előtt vagy után való legközelebbi ünnep neve mellé írták a heti napot (*feria-t*), melyre a kérdéses datum esett. Az egyházi ünnepek általános ismerete mellett ez a jelölési mód a középkori írásokban annál inkább általánossá válhatott, mert hiszen a középkori írások nagy többsége egyháziak kezéből származott. Megjegyzendő azonban, hogy bár az évnek minden napjára esik egy-egy szentnek ünnepe (sőt ugyanarra a napra néha több is), ezeknek tudvalevően csak egy része jelent a nép által is megült ünnepet (*fešta fori*), s viszont keltezések jelölésére az egyházi ünnepeknek csak egy része szolgált, köztük azonban olyanok is, melyek nem tartoztak a nép által is megült ünnepnapok közé (*fešta chori*). Chronologiai szempontból csupán a keltezésül használt egyházi ünnepek ismerete szükséges. Ez megkönnyíti az egyházi ünnepek szerint írt keltezésekben való tájékozódást; de viszont nehezíti az a körülmény, hogy az ünnepek megtartásának ideje nem volt a kereszténységénél mindenütt egyforma, tehát erre nézve a helyi gyakorlat ismerete szükséges; méginkább pedig az, hogy az egyházi ünnepek nagy részének időpontja évről-évre változott. Ennek megfelelően kétféle egyházi ünnepeket különböztetünk meg: állandókat és változókat.

38. Az *állandó ünnepek (festa immobilia)* ugyanazon a helyen az évnek mindig ugyanarra a napjára estek. Mégis megtörtént, hogy olykor az állandó ünnepet is más napra tették, még pedig vagy csak adott esetre, vagy pedig olykor véglegesen.

Végleges áttétel (*translatio*) volt pl. az, hogy XII. Kelemen pápa szt. Joachim napját március 20-ról az augusztus 15. után való vasárnapra tette át. Ellenben esetről-esetre való áttétel az, hogy ha Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe (*Annuntiatio s. Mariae*) nagycsütörtökre, nagypéntekre vagy nagyszombatra esnék, akkor március 25-éről, mikor rendszeren tartatni szokott, virágvasárnap előtti szombatra tették át; ha pedig húsvét vasárnapjával esett volna össze, akkor *In albis* vasárnap után való hétfőn tartották egyházilag. Állandó ünnepek: karácsony (dec. 25.), újév (*Circumcisio Domini*, jan. 1.), vízkereszt (*Epiphaniae Domini*, jan. 6.), a Mária-ünnepek és a szentek névünnepei.

39. A *változó ünnepek (festa mobilia)* napja meghatározott módon változik évről-évre. Megtartásuk ideje legnagyobb részben a húsvét időpontjától függ. Minthogy pedig a húsvét időpontja – az alább kifejtendő módon – 35 különböző napra eshetik március 22. és április 25-e között, a húsvét szerint igazodó ünnepek időpontja is ennyiféleképpen változhatik. 35 különböző naptárra van tehát szükségünk, hogy a változó ünnepek idejének összes változatait megtalálhassuk; a 35-féle naptár közül egyik okvetlenül meg fog felelni bármely adott évnek.

A 35 naptár összeállítását és a hozzájuk való mutatót, melyből kikereshetjük, hogy az adott évnek melyik naptár felel meg, lásd a kortani kézikönyvekben, pl. **Szentpétery**, Oklevéltani Naptár, 58–127. és 128–135. 11.

40. Nem a húsvét időpontjától függő változó ünnep a vasárnapok egy része, nevezetesen: a január 1. és vízkereszt ünnepe (*Epiphaniae*) közé eső vasárnap (*dominica infra octavam Circumcisionis* vagy *dom. post novum annum*); a vízkereszt és *Septuagesima-vasárnap* közé eső vasárnapok (számuk a *Septuagesima-vasárnap* ideje szerint 1–6-ig terjedhet: *dominica prima, secunda* stb. *post Epiphaniam*); az *advent-vasárnapok* (a karácsony napja előtt való 4 vasárnap: *dominica prima, secunda* stb. *Adventus Domini*) és a karácsony napja és jan. 1. közé eső vasárnap (*dominica infra octavam Natalis Domini*). Ezeknek a vasárnapoknak ideje a hét napjainak évenként való változása szerint változik. Számuk azonban részben már a húsvét idejétől függ.

Egyéb, nem a húsvét idejétől függő változó ünnepek még a négy kántorbójtön kívül (ld. 29. §): *Jézus nevenapja (festum de nomine Jesu)* = vízkereszt után a 2. vasárnap; *Mária nevenapja (f. nominis Mariae)* = Kisasszony nap után (szept. 8.) való vasárnap. Ezek azonban csak az újkorban lettek ünnepekké.

41. A húsvét ünnepének idejétől függnek az év összes vasárnapjai *Septuagesima*-tól (= a húsvét előtti kilencedik vasárnaptól) kezdve egészen az első advent-vasárnapig. Ezek közül a húsvét előtti vasárnapok nevei a következők:

Húsvét előtt a 9. vasárnap: *dominica Septuagesima*, vagy, mint a középkori datumokban a misekezdet (*introitus missae*) szerint rendszeren nevezik: *Circumdederunt me* (*Dominica qua cantatur Circumdederunt me.*)

Húsvét előtt a 8. vasárnap: *dom. Sexagesima. (Exsurge.)*

Húsvét előtt a 7. vasárnap: *dom. Quinquagesima. (Esto mihi.)*

Húsvét előtt a 6. vasárnap: *dom. Quadragesima. (Invocavit.)*

Húsvét előtt az 5. vasárnap: *dom. secunda Quadragesimae. (Reminiscere.)*

Húsvét előtt a 4. vasárnap: *dom. tertia Quadragesimae. (Oculi.)*

Húsvét előtt a 3. vasárnap: *dom. quarta Quadragesimae. (Laetare.)* Olykor: *dom. mediae Quadragesimae.*

Húsvét előtt a 2. vasárnap: *dom. quinta Quadragesimae. (Judica me Deus.)*

Húsvét előtt való vasárnap: *dom. sexta Quadragesimae. (Palmarum* vagy *Ramis palmarum.)*

Ebbe a húsvét előtti időbe eső változó ünnepek még a vasárnapokon kívül: *Quadragesima media* (dies quadragesimae mediae), mely alatt nálunk a *Laetare* vasárnap előtt való szerdát értették, míg másutt rendszeren magát *Laetare* vasárnapot jelölik ezzel a kifejezéssel; *Carnisprivium* (húshagyó kedd) = *Esto mihi* után való kedd; *dies Cinerum* (hamvazó szerda) = *Esto mihi* után való szerda; *Compassio Mariae* = *Iudica* után való péntek (csak a XVIII. század óta).

A húsvét előtt való hét neve *nagyhét* (*Hebdomada sacra* vagy *magna*), melynek napjai közül keltezőekben is sűrűn használatos *nagycsütörtök*: *Coena Domini* és *nagypéntek*: *Parasceve* vagy *Passio dominica*.

Húsvét vasárnapjáról és a húsvétszámításról alább (48. sk. §§.) lesz szó.

Húsvétól számítva a 7-ik vasárnap, vagyis húsvét után az 50-ik nap: *pünkösöd*: *Pentecoste*.

A húsvét és pünkösöd közé eső hat vasárnapot (*dom. prima, secunda* stb. *post Pascha*) szintén a misekezdet szerint szokás nevezni. Ezek:

1. *Quasi modo geniti* (másképp *dominica in albis*).
2. *Misericordia Domini*.
3. *Jubilate*.
4. *Cantate*.
5. *Vocem iucunditatis* (másképp *Rogate*).
6. *Exaudi Domine*.

Az 5. vasárnap (*Rogate*) után következő hetet *Rogationes* (keresztjáró, kérő napok) névvel szokták jelölni, főképp e hét hétfőjét, keddjét, szerdáját (*feria secunda, tertia, quarta rogationum*). E hét csütörtöke egyházi ünnep: *áldozó csütörtök* = *Ascensio Domini*, mely keltezőekben sűrűn szerepel.

Pünkösöd után egészen advent első vasárnapjáig aszerint, hogy a húsvét (s így pünkösöd is) mikorra esett, a vasárnapok száma 23–28 közt változik. E vasárnapokat is a misekezdet szerint szokás nevezni; középkori keltezőekben azonban csak az első volt használatos: *dominica Trinitatis* (Szentháromság-vasárnap).

A pünkösöd utáni időben a vasárnapokon kívül változó ünnep még *Úrnapja*: *festum corporis Christi*, mely Szentháromság-vasárnap után való csütörtökre esik.

42. Mind az állandó, mind a főbb változó ünnepeknek nemcsak magát a napját, hanem az előtte való napot, a *vigilia*-t (profestum) is egyházi ünnepnek tekintették és a vigiliát keltezőekben is igen gyakran használták. Megjegyzendő, hogy ha valamely ünnep vigiliája vasárnapra vagy más ünnepnapra esett, akkor a vigiliát *egyházilag* egy nappal előbbre tették. Okleveleknek és középkori krónikáknak keltezésében azonban a *vigilia* egyházi áttételét rendszeren nem vették figyelembe, s a hétfőre eső ünnep vigiliájaként a vasárnapot írtak stb. Csupán a városi és egyéb számadásokban találunk olyan adatokat, amelyek a vigilia-áttételnek figyelembevételét mutatják, de az ilyen adatok is ritkák. Középkori oklevelek keltezésének feloldásánál tehát a *vigilia*-áttételre nem kell ügyelni, hacsak arra különösebb ok nincs.

43. Az ünnepek szerint való keltezés hazai gyakorlatára nézve meg kell jegyeznünk, hogy voltak speciális magyar ünnepnapok, melyeket másutt egyáltalán nem ültek meg, nálunk azonban keltezőekben is sűrűn használatosak. Ilyenek: Szt. László király ünnepe (*Elevatio S. Ladislai*) jún. 27-én. *Depositio Ladislai* júl. 29-én, keltezőekben ritkább. Szt. István király ünnepe aug. 20-án (igen gyakran csak: *festum sancti Regis*). Szt. Imre hercege nov. 5-én (*Emerici ducis*). Más ünnepeket nálunk a külföldi gyakorlattól eltérő napon tartottak. Így Szt. György napja (f. s. *Georgii*) külföldön április 23., nálunk: április 24. Speciálisan magyar népnép, mely szintén keltezésül szolgált, a *Concussio* (vagy *contusio*) *ovorum* vagyis a

Quasi modo-vasárnap után következő hétfő.

44. Az egyházi ünnepek szerint való keltezés a XIII. században terjedt el. Királyaink okleveleiben a 40-es években lép fel, mégpedig a patens-alakú kiadványokban. Korábbi előfordulása hamisításra mutat, vagy legalábbis gyanússá teszi az oklevelet. Az ünnepélyes formájú királyi oklevelekben az egész középkoron át megmaradt a római számítás szerint való napi keltezés.

Az egyházi ünnepek nagy száma lehetővé tette, hogy egy és ugyanazon datumot többféleképpen is kifejezhettek a középkorban. Pl. 1313. június 20-át három, egy napon kelt oklevélben háromféle módon találjuk kifejezve: *feria IV. proxima post festum sanctorum Gervasii et Prothasi*; *fer. IV. prox. post quindenas Pentecostes*; *fer. IV. prox. ante octavas Corporis Christi*. Mind a három kelet ugyanazt a június 20-át jelenti.

Az állandó és a változó ünnepek összeállítását, amelyek keltezéseiben használatosak, majd minden kortani kézikönyvben megtaláljuk. A magyar gyakorlatot feltüntető összeállítást lásd **Szentpétery** i. m. 38. sk. 11.

45. A görög egyház hívei mellett, hogy az évszámítás tekintetében a görög császárság bukásáig, sőt azontúl az újkorban is ragaszkodtak a byzanci aerához, az ünnepek tekintetében is többé-kevésbé eltértek a római egyházat követő Közép- és Nyugat-Európától. A fő egyházi ünnepeken kívül (karácsony, húsvét, pünkösd) úgy az állandó ünnepek egy része (Circumcisio, vízkereszt, a főbb Mária-ünnepek, néhány szent névünnepe) mint a változók egy része is (nagy-péntek, nagyszombat, áldozó csütörtök) ugyanarra a (természetesen a Julianus-naptár szerint számított) napra esik, mint a nyugati egyházban. Egyes szentek ünnepe azonban a keleti egyházban más napra esik, pl. István martíré dec. 27. (nyugaton dec. 26.), Szt. Anna napja júl. 25. (26. helyett) stb., s vannak a nyugati egyháztól egészen eltérő ünnepek is, pl. a 6. és 7. ökum. zsinat atyáinak emlékünnepe stb. Más a vasárnapok elnevezése is.

A görög egyház ünnepeinek összeállítását lásd **Ginzél**, Handb. d. Chronologie, III. 308. sk. 11.

46. e) *A Ciszioianus (csízio) szerint való napjelölés.* Valamennyi középkori napjelölési mód közt ez a legnehézkesebb, mégis eléggé elvont terjedve. Lényege abban áll, hogy a főbb állandó ünnepek neveinek kezdőszótagjaiból (más szavakkal eszközölt kitoldásokkal) mnemotechnikai cézzal latin hexametereket faragtak akként, hogy 2-2 verssor esett egy hónapra s a két sor szótagjainak száma éppen annyi volt, mint az illető hónap napjainak száma. Az ünnepek kezdőszótagjait a verssorokban úgy osztották el, hogy amelyik napjára esett a hónapnak az illető ünnep, annyadik szótag lett a

Április. April in Ambrosii festis ovat atque Tiburci et Valer sanctique Geor Marcique Vitalis.

Május. Philip Crux Flor Got Johan latin Epi Ne Ser et Soph Maius in hac serie tenet Urban in pede Cris Can., [Pan.]

Június. Nie Marcelle Boni dat Jun Primi Ba Cyrini Vitique Mar Prothas Al sancti Johan Jo Dor le Pe Pau.

Július. Jul Proces Udal Oc Wil Kili Fra Bene Margar Apost Al Arnolfus Prax Mag Ap Christ Jacobique Sim Abdon.

Auguszt. Pe Steph Steph Protho Six Don Cyr Ro Lau Tibur Hip Eus Sumptio Agapiti Timo Bartholo Ruf Aug Coll Aucti.

Szept. Egidium Sep habet Nat Gorgon Protique Crux Nic Eu Lampertique Mat Mauricius et Da Wen Mich Jer.

Október. Remique Franciscus Marcus Di Ger Arteque Calix Galle Lucas vel Und Se Seve Crispine Simonis Quin.

Novemb. Omne Novembre Leo Qua Theo Martin Briccique Post haec Elisa Ce Cle

Crys Katharina Sat An.

Decemb. December Barba Nico Concep et alma Lucia Sanctus abinde Thomas modo
Nat Steph Jo Pu Thomae Sil. [Syllaba quaeque diem, duo versus dant tibi
mensem.]

A keltezés a Cisióianus verseivel (– a név az első szótagoktól származik –) úgy történt, hogy a versekből kivett szótagcsoportnak azon szótagját emelték ki külön is, amely az illető hónap napjának felelt meg. Így olvassuk pl. Zsigmond lengyel herceg budai számadáskönyvében: „*Item eodem die fabro pro expeditione sui servitii, quod sibi inceperat a festo s. Petri in vere (= febr. 22.), datum est sibi salarium quod exservierat ab eodem festo usque ad illam syllabam Cris Pan*” (= május 30.).

A Cisióianus a XIII. században jött használatba, még pedig először Lengyelországban, s onnan terjedt utóbb Csehországba, Sziléziába, Németországba. (Zsigmond herceg számadáskönyvét is lengyel ember vezette.)

Vannak német, francia és magyar nyelven szerkesztett csízók is. Míg azonban amazok pusztán az egyes hónapokban előforduló főbb ünnepek megjegyzésére való versek voltak, tekintet nélkül a szótagszámra és a szótagokkal való keltezés lehetőségére, addig a magyarnyelvű csízónak volt a XV. századból származó olyan formája is, mely a hónapok napjainak gondos figyelembevételével volt megfelelő verspárban. A többféle formában összerótt verseknek a középkorban leginkább elterjedt formája a következő volt:

Január. Cisio Janus Epi sibi vendicat Oc Feli Mar An Prisca Fab Ag Vincen Ti Pau Po
nobile lumen.

Február. Bri Pur Blasus Ag Dor Febru Ap Scolastica Valent Juli coniunge tunc Petrum
Matthiam inde.

Március. Martius Adria Per decoratur Gregorio Cyr Gertrud Alba Bene iuncta Maria
genetrice.

szerkesztve, tehát éppen úgy alkalmas volt keltezési célokra, mint a latin Cisióianus. Arra azonban nincs adatunk, hogy ezt a magyar csízót tényleg használták is volna keltezésre.

47. f) *Residentia exercitus*. XIV. századi okleveleinkben gyakran előforduló napjelölési mód volt a királyi hadbaszállás, illetőleg helyesebben: a királyi hadoszlás napja szerint való nap jelölés. A királyi hadjáratokban résztvevő nemesség peres ügyeit ugyanis az illetőknek a hadban tartózkodása idejére felfüggesztették, előre megállapítva a terminust, amikor a hadba szólított hadsereg szét fog oszlani. Ezt az oszlási időpontot (*residentia exercitus*) országszerte, illetőleg azon a vidéken, honnan a had felkelt, kihirdették, s a perhalasztó oklevelek ezek szerint az akkor közismeretes hadoszlási napok szerint datáltak, ilyesféleképpen: *Octavo die residentiae praesentis exercitus*. Az ilyen keltezések feloldásához ismernünk kell az okleveleinkben előforduló hadeloszlások sorozatát.

IV. A húsvétszámítás

48. A középkori időszámításnak, illetőleg a keresztény egyházi év beosztásának a húsvét ünnepe volt az alapja, mivel ez volt a főünnep s ettől függtek a változó ünnepek; a középkor chronologusainak is főgondja a húsvét idejének kiszámítására és a számításnak minél biztosabbá tételére irányult.

49. A kereszténység a húsvét ünnepét kezdetben a zsidó *passah*-ünnep idejével azonosította, minthogy Krisztus halálának napja, melynek évfordulóját a kereszténység húsvétkor ünnepelte, a *passah*-ünnep előestéjén, volt. A zsidók Niszán hó 15-én tartották *passah*-ünnepüket, vagyis a tavaszi első újholddal kezdődő hónap 15-ik napján; a keresztény húsvét tehát az előünnep napjára, Niszán 14-ére esett. Azonban már korán, a II. század elején kezdtek a római keresztények a húsvét ünnepeként Jézus Krisztus feltámadásának napját, a Niszán 14-e után következő vasárnapot ülni, s másfelől az alexandriai egyház példája nyomán megkezdődött a húsvét idejének a zsidó *passah*-tól függetlenül való kiszámítása. Jeruzsálem pusztulása előtt ugyanis *passah*-ünnepük idejének magállapításánál a zsidók is figyelemmel voltak arra, hogy az ünnep a tavaszi napéjegyenlőség után essék, Jeruzsálem pusztulása után azonban ezt figyelmen kívül hagyták, s ezóta a Niszán 15-ére tett *passah* az aequinoctium előtti időre is eshetett. Az őket követő zsidó-keresztények és az alexandriai egyházat követő pogány-keresztények közt ebből keletkező ellentétek kiküszöbölésére törekedett a niceai zsinat, bár nem teljes eredménnyel, s a keresztény húsvét egységes idejéül a *tavaszi első holdtölte után következő vasárnapot* jelölte meg, a tavasz kezdetét a márc. 21-i aequinoctiumtól számítva. Ez az időpont azonban a napévnek, a holdhónapoknak és az év heti napjainak egybe nem eső volta miatt évről-évre változik, tehát azt esetről-esetre vagy pedig a jövő évek sorára előre kell kiszámítani.

50. A húsvétszámítás alapja a tavaszi holdtöltének, a *luna XIV-nak* (– mikor t. i. a hold a legutóbbi újholdtól számítva 14 napos –), másképp a *terminus paschalis*-nak (húsvéthatárnak) megállapítása. Legkorábban esik a húsvét olyankor, ha éppen március 21-én van holdtölte, s az utána következő nap vasárnap; a legkorábbi húsvét időpontja tehát márc. 22. Legkésőbb van a húsvét olyankor, ha éppen a tavaszi napéjegyenlőség előtt való napon, márc. 20-án volt holdtölte, és a 29 nap múlva (április 18-án) következő, tehát ebben az esetben az első tavaszi holdtölte vasárnapra esik; ilyenkor a tavaszi holdtölte után következő vasárnap április 25-én lesz. A húsvét ünnepe tehát a március 22-től bezárólag április 25-ig terjedő időn belül 35 különböző napra eshetik, s így 35-féleképpen változhatik a húsvéttől függő mozgó (változó) ünnepek ideje is. Természetesen ez a 35-féle változat nem sorrendben következik egymás után. Azonban már a III. század óta történtek kísérletek a húsvét idejének változásában bizonyos szabályosság felismerésére és a húsvétnak ennek alapján való ciklikus kiszámítására. A ciklikus számítás vezetett a húsvéti táblázatok készítésére és megmaradt az egész középkoron át. A húsvétszámítás megkönnyítésére, akár esetről-esetre, akár ciklikusan történt, meghatározott és általánosan elfogadott tényezők szolgáltak, melyeket a húsvéti táblázatokban is feljegyezve találunk.

51. A *19 éves cyclusról* és az *arany számról*, amelyek a húsvétszámításnál is figyelembe veendőek, már fentebb volt szó. (16. §.)

Legfontosabb volt természetesen annak ismerete, hogy valamely évben mely napokon van újhold és holdtölte. Ennek megállapítására a *lunaris betűk* (*litterae lunares*) szolgáltak: az ABC betűi háromszor ismételve, mégpedig először minden jel nélkül A-tól V-ig (*litterae nudaе*), másodszer alattuk vagy mögöttük egy-egy ponttal (*litterae subnotatae* vagy *postpunctatae*) és harmadszor A-tól T-ig felettük vagy előttük ponttal (*l. supernotatae* vagy *praepunctatae*). Összesen tehát 59 betű, melyek közül jan. 1-jétől kezdve az év minden napjának megfelelt egy. Az egyforma betűk az év újhold-napjait jelentik. Ha tehát tudjuk, hogy valamely évben melyik betű jelenti az újhold idejét a 30 napos, és melyik a 29 napos holdhónapokban, akkor nemcsak az év valamennyi újholdjának időpontját ismerjük, hanem könnyen megállapíthatjuk bármely napra, hogy a hold akkor hány napos és azt is, hogy márc. 21-e után mikor van a legközelebbi holdtölte (*luna XIV.*). A *lunaris betűknek* a húsvét kiszámítására való használhatóságát azonban megnehezíti az, hogy a szökőnapok és hónapok

beiktatása rendjüket megzavarja s így táblázatokba nem foglalhatók. A XI. századig mégis használatban voltak, de többnyire hibásan és tévesen.

52. A XI. századtól kezdve a lunaris betűk helyett megbízhatóbb és egyszerűbb módot használtak a holdfázisok idejének kiszámítására, nevezetesen az ú. n. *örökös Julianus-naptárt*, mely az aranyszámoknak (lásd 16. §) a vasárnapi betűkkel való kombinálásából keletkezik. A középkori chronologusok ugyanis a 19 éves holdcycclus 1. évéül azt vették, amelynek január havi lunatiója a megelőző év december 24-ével kezdődik, amelyben tehát január 23-ára újhold esik. Innen kezdve felváltva 29 és 30 napot számítván, megkapjuk a 19 éves cycclus 1-ső évének újholdjait, vagyis mindazokét az éveket, amelyeknek aranyszáma I. A cycclus első évének decemberében e számítás szerint 13-án van újhold, tehát a második évben (dec. 13. + 30 =) január 12-én, s tovább felváltva 29-et s 30-at számítva kapjuk a többit. Ha ekként a 19 éves cycclus mindegyik évére megállapítjuk az újholdak napjait és ennek megfelelően a cycclus egyes éveit jelölő aranyszámokat az év napjai mellé beírjuk egy olyan naptárba, amelyben január 1-jétől kezdve A–G betűk jelölik az egyes heti napokat, akkor kész a Julianus örökös naptár. Ha t. i. ismerjük valamely évnek aranyszámát (melyet a 16. §-ban közölt számítással könnyen megállapíthatunk) és vasárnapi betűjét, (ennek megállapítását lásd a 32. §-ban), akkor az örökös naptárban március 8. és április 5. közt az aranyszámot megkeresve onnan a 14. nap lesz a tavaszi első holdtölte (*terminus paschalis*). A vasárnapi betű ismeretével pedig megtudjuk, hogy ez a holdtölte milyen hetinapra esik, s az erre következő vasárnap lesz húsvét.

53. Az örökös naptárból az aranyszám és a vasárnapi betű segítségével könnyen kikereshetjük a húsvét időpontját. A középkori chronologusok azonban a húsvét megállapítására másféle adatokat is használtak, melyeknek ismerete azért szükséges, mert ezek keltezéseken is előfordulnak évjelölők gyanánt. Ilyenek az *epacták*, *concurrensek*, *regularisok*, *claves terminorum*.

54. Az *epacta* (*epactae lunares*, *ep. minores*, *adiectioes lunae*) azt mutatja, hogy az évnek bizonyos, meghatározott napján a hold hány napos (= hány nap telt el addig a legutolsó újhold óta). A középkori computisták, így Beda is, az alexandriaiakat követve március 22-ét, a legkorábbi húsvéthatárt vették az *epacta*-jelölés alapjául. *Epacta IV.* tehát annyit jelent, hogy az illető évben március 22-én a hold 4 napos. A 365 napos tropikus év és a 354 napos holdév között 11 nap lévén a különbség, az *epacták* évről-évre 11 egységgel növekednek. Az elhanyagolt törtrészek kiegyenlítése végett a 19 éves holdcycclus végén 11 helyett 12-re emelik az *epactát*. Az aranyszámok és az *epacták* tehát a következőképpen függenek össze:

Aranyszám:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Epacta:	0	XI	XXII	III	XIV	XXV	VI	XVII	XXVIII	IX	XX	I
		13	14	15	16	17	18	19				
		XII	XXIII	IV	XV	XXVI	VII	XVIII				

Az *epacták*at táblázatokba is szokták foglalni, honnan bármely év *epactáját* kikereshetjük.

Ha ismerjük valamely év *epactáját*, akkor ebből is könnyen megállapíthatjuk a húsvéthatárt és a húsvét idejét. Az 1205. év *epactája* pl. 28, vagyis 1205. március 22-én a hold 28 napos volt; a legközelebbi újhold tehát 25-én, a *luna XIV.* április 7-én, húsvét pedig a következő vasárnap: április 10-én volt.

Megjegyzendő, hogy a középkori gyakorlat szerint (valószínűleg alexandriai hatás alatt) az epacták szeptember 1-jén változtak. Az epacta-szám tehát csak az illető év szept. 1-jéig érvényes; szeptember 1-jén túl már a következő évnek megfelelő epacta-számot kell venni. Ezt az oklevelek keltezésénél is figyelembe vették.

A Gergely-féle naptárreform óta használatos úgynevezett *Lilianus-epacták* jelentése a középkori epactákétól egészen eltérő (lásd 60. §).

55. A *concurrēnses* (*epactae maiores, ep. solis, adiectiones solares*) március 24-ének heti napját mutatják valamely évben 1-jétől 7-ig terjedő számokkal, melyek közül 1 vasárnapot, 2 hétfőt, 3 keddet stb. jelent. Minthogy a január 1-jétől kezdődőleg A–G napi betűkkel jelölt naptárban március 24-e mellett F betű van (lásd az örökös naptárban az I. mellékleten), olyan években, amelyeknek vasárnapi betűje F, a concurrēns 1 lesz. Ha a vasárnapi betű G, akkor március 24-e szombat lesz, vagyis a G betűnek 7-es concurrēns felel meg. Tehát a vasárnapi betűk s a concurrēnses ekként függnek össze:

Vasárnapi betű:	A	B	C	D	E	F	G
Concurrēns:	6	5	4	3	2	1	7

Ha tehát ismerjük valamelyik év vasárnapi betűjét, akkor ismerjük a concurrēnses is, tehát naptár nélkül is megállapíthatjuk a másképpen kiszámított húsvéthatár heti napját.

A concurrēnses alkalmazása valószínűleg keleti eredetű. A középkori computisták szerint március 1-jén változik a concurrēns; keltezésekben azonban ezt nem igen vették figyelembe. A concurrēnses is elég gyakran szerepelnek évjelölő adatként más adatok mellett.

Táblázatos összeállításukat lásd **Szentszéchy**: Oklevéltani Naptár 25. 1.

56. Kevésbé gyakran használt húsvétszámítási tényezők a *regularis-ok*, melyek háromfélék. A *regulares solares* 1–7-ig terjedő számok; minden hónapnak egy szám felel meg, melyet az illető év concurrēnséhez adva kapjuk azon hónap elsejének heti napját a conconcurrēnséhez adva kapjuk azon hónap elsejének heti napját a conreg. solaris és a concurrēns összege 7-nél nagyobb, az összegből 7-et le kell vonni.). Szökőévben január és február hónapokban az első vasárnapi betűt kell venni. – A *regulares lunares* szintén állandó számok, melyek az epactákhoz hozzáadva azt mutatják, hogy valamely hónap elsején a hold hány napos. (30-nál nagyobb összegből 30-at le kell vonni.) Ezek az állandó számok az egyes hónapokra a következők: január 9, február 10, március 9, április 10, május 11, június 12, július 13, augusztus 14, szeptember 5, október 5, november 7, december 11. Használhatóságukat azonban nagyon nehezíti az a körülmény, hogy a 19 éves *cyclus* 8., 11. és 19. évében közbetoldott szökőhónapokra is tekintettel kell lenni. A *chronologia* szempontjából különben jelentőségük alig van. – Több gyakorlati jelentőséggel bírnak a *regulares Paschae* (vagy egyszerűen: *regulares*), melyek azt mutatják, hogy március 24-ének heti napja és a húsvéthatár heti napja közt mennyi a különbség. Ezt a számot az illető év concurrēnséhez adva kapjuk a húsvéti holdtöltének heti napját, s megállapíthatjuk a húsvétvasárnap idejét. A *regularis* az arany szám alapján a következő összefüggés szerint kapjuk meg:

Aranyszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Regularis	5	1	6	2	5	3	6	4	7	3	1	4	7	5	1	4	2	5	3

57. Említenünk kell végül a *claves terminorum* néven nevezett számokat, melyek arra szolgáltak, hogy a húsvéttől függő változó ünnepek idejének megállapítását megkönnyítsék.

Ezen változó ünnepek mindegyikére nézve meg volt állapítva az évnek bizonyos napja, melyhez a *clavis terminorum*-ot hozzászámítva, egy újabb datumot kapunk, amely után való vasárnap volt az illető ünnep. Pl. pünkösöd ünnepére nézve a megállapított nap (– ezt is *clavis*-nak mondták: *clavis Pentecostes* –) április 29. Ha tehát valamely év *clavis terminorum*-ja pl. 12, ezt április 29-hez adva május 11-ét kapjuk, s az ezután jövő legközelebbi vasárnap a pünkösöd. Pünkösödön kívül még a következő ünnepek *clavis*-a volt megállapítva: Septuagesima vasárnapé január 7, Quadragesima vasárnapé január 28, húsvétvasárnapé március 11, Rogate vasárnapé április 15. A *clavis terminorum* összefüggése az aranyszámokkal a következő:

Aranyszám:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Cl. term.:	26	15	34	23	12	31	20	39	28	
Aranyszám:	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Cl. term.:	17	36	25	14	33	22	11	30	19	38

Láttuk (4., 5. és 50. §), hogy ezeknek az adatoknak a segítségével a középkori chronologusok hogyan számították ki cyclikusan az évek bizonyos sorára előre a húsvét idejét, s hogyan foglalták úgynevezett húsvéti, táblázatokba.

58. A byzanci húsvétszámítás, melyet a görög vallású egyházak némi módosítással máig követnek, több tekintetben eltér a nyugati húsvétszámítástól. A *cyclus lunaris*-t a byzanci aera (lásd 22. §) szerint írt 5508. év január 1-jétől számítják, s az *aranyszám* náluk az évszámnak 19-cel való osztásánál nyert maradék. Más az *epacták* jelentése is, mert a byzanci *holdepacta* azt mutatja, hogy szept. 1-jén hány napos a hold, a *napepacta* pedig azt, hogy október 1-jéig a legutóbbi vasárnap óta hány nap telt el. Az oroszok viszont azt a számot nevezik *epactának*, melyet március 13-hoz adva a húsvéti újhold napját kapjuk. Legfontosabb tényező a byzanci húsvétszámításban a *themelios* (Θεμέλιος), mely azt mutatja, hogy január 1-jén hány napos a hold valamely évben. Az oroszok *osznovanje* néven nevezik ezt a számot. Húsvétszámításuknál figyelembe veendő tényező még a *vruceleto* = szeptember 1-jének heti betűje (a cyrill-abc szerint). Hogy ezeknek az elemeknek a segítségével hogyan történik a byzanci (illetőleg az orosz) húsvét kiszámítása, annak részletesebb tárgyalása a mondottak után szükségtelen. Csupán annyit kell még megjegyeznünk, hogy természetesen a byzanciak sem számították ki a húsvét idejét esetről-esetre, hanem cyclikusan; azonban az így készült byzanci húsvéttáblázatoknak berendezése is jelentékenyen eltér a nyugati húsvéttáblázatoktól.

V. A Gergely-féle naptárreform

59. A XIII. Gergely pápa által a naptár megjavítása végett 1576-ban összehívott bizottság (lásd 7. §) munkája, melynek alapja a **Lilius (Liglio) Alajos** perugiai egyetemi lector által kidolgozott javaslat volt, két dologra irányult: a **Julius Caesar**-féle szökőévkalkuláció hibájának kiküszöbölésére és a holdfényváltozások számításának biztosabbá s pontosabbá tételére.

Julius Caesar reformja ugyanis az év hosszát $365\frac{1}{4}$ napnak vévén, a szökőnapok alkalmazásával pótolta ugyan az $\frac{1}{4}$ nap elhagyásával évenként elkövetett évszámítási hibát, viszont azonban maga ez az eljárás is hibás volt annyiban, hogy a tropikus évnek a 365 napon felüli tört részét kerekre $\frac{1}{4}$ napnak (a valóságnál tehát néhány perccel hosszabbnak) vette. Ennek következtében a Julianus-év a tényleges évnél valamivel minden évben előbbre jutott, s

az ekként századokon át növekedő hiba a XVI. század végén már körülbelül 10 napot tett ki: ennyivel volt előbbre a naptári számítás a tényleges időnél. Másfelől pedig a húsvét kiszámításának a középkorban alapjául szolgáló holdcycclus (1. 16. §), mely 235 hold hónapot 19 tropikus évvel vett egyenlőnek, szintén hibás volt. A hiba minden holdcycclusban körülbelül 1 órát és $28\frac{1}{2}$ percet tesz ki (ennyivel rövidebb a valóságban 235 holdhónap 19 tropikus évnél), mi körülbelül 310 évenként egy teljes napi hibát eredményez. E hiba következtében a középkori húsvétszámítás nem volt pontos: a húsvéti táblázatok szerint megállapított tavaszi holdtölte nem esett össze a valóságos holdtöltével.

A Julianus-naptár hibájának javításánál tehát először a naptárreform idejéig felhalmozódott eltérés kiküszöbölésére volt szükség, mit XIII. Gergely pápa a bizottság javaslata alapján úgy valósított meg, hogy az 1582. év október 4-e után rögtön 15-ének írását rendelte el; ekként a hibás számítás folytán addig keletkezett 10 napos eltérés ki volt küszöbölve. Másrészt azonban gondoskodni kellett arról is, hogy a hiba a jövőben ne ismétlődjék; javítani kellett tehát a szökőnapok alkalmazásának rendszerét. Minthogy a szökőnapnak 4 évenként való beiktatása az év hosszának $365\frac{1}{4}$ napra tételén alapszik, holott a tropikus év ennél 11 perc és 14 másodperccel rövidebb, az így előálló hiba körülbelül 128 év alatt tesz ki egy napot, vagy 400 év alatt körülbelül 3 napot. Ha tehát minden 400 évben a szökőévek közül hármat elhagyunk, a hiba igen csekélyre redukálódik. Ezért az 1582-i pápai bulla rendelkezése szerint a százas évek közül csupán a 400-zal maradék nélkül oszthatók lesznek a jövőben szökőévek (tehát 1600, 2000, 2400 stb.), míg a közbeeső százas évek (1700, 1800, 1900) közönséges évek maradnak. Így minden 400 éves cycclusban elmarad 3 szökőnap, a szöktetésből származó hiba tehát automatikusan kiegyenlítődik; ellenben ezáltal a Julianus-naptár és a Gregorianus-naptár között (az 1582-ben közbetoldott 10 napon felül is) századonként egy nappal növekvő eltérés keletkezik.

60. A szökőévszámítás javításánál a Gergely-féle reform nem új rendszer behozatalát jelentette, hanem csak a régi rendszerből folyó hibának lehető kicsinyre csökkentését. Éppígy megmaradt a ciklikus húsvétszámítás a *Gregorianus-naptárban* is, de a számítási hibának lehetőleg a minimumra redukálásával.

Itt is először a hibás számítás folytán előállt különbözetet kellett kiküszöbölni. Minthogy a reform idejében a holdcycclus szerint számított újholdak a valóságtól 3-4 nappal tértek el, ezért a holdcycclus első évében az első (januári) újhold idejét január 23-áról (lásd 52. §) 20-ára, illetőleg az új naptár szerint az 1582-ben közbetoldott 10 nap miatt január 30-ára tették. Ezzel a hibának a múltra vonatkozó része korrigálva volt. A holdcycclus szerint való számítás azonban a jövőben ismét hibára vezetett volna, miért is a reformbizottság Lilius javaslatára ezt, vagyis az aranyszámokkal való számítást egészen mellőzve, új epacta-rendszert alkalmazott. Ezeknek a *Lilianus-epactáknak* semmi közük a régi epactákhoz (lásd 54. §). A Lilianus-epacták t. i. azt mutatják, hogy valamely évben január 1-jén hány napos a hold. Ennek megállapítása a *Gergely-féle örökös naptár* segítségével történik (lásd a II. mellékletet). Minthogy ugyanis a fentebb mondottak szerint a cycclus első évében január 30-án újhold van, a megelőző újholdnak december 31-én kellett lennie; e szerint január 1-jén a cycclus 1. évében a hold egy napos, ennek az évnek az epactája tehát 1. Január 30-ától felváltva 30 és 29 napot számítva kapjuk ugyanazon (1-es epactával jelölt) év újholdjait, amint ez az örökös naptárban a megfelelő napok mellé be van írva.⁸⁷ Az utolsó újhold december 20-án lesz; a következő január 1-jén, tehát a hold 12 napos, a cycclus 2. évének Lilianus-epactája e szerint 12, vagyis az előzőnél 11-gyel nagyobb lesz; a 3. évé 12+11 = 23 stb. Így, a 30-nál magasabb összegből 30-at levonva (a 0 maradék helyett *-ot szokás tenni) az aranyszámok és a Gergely-féle (Lilianus) epacták közt a következő összefüggést kapjuk:

Aranyszám:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lilianus-epacta:	1	12	23	4	15	26	7	18	29	10

Aranyszám:	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Lilianus-epacta:	21	2	13	24	5	16	27	8	19

A 19 éves cyclus végén a saltus lunae következtében (lásd 16. §) az epacta 12-vel nő.

Mínthogy továbbá a Gergely-féle számítás szerint a százas évek közül csupán a 400-zal oszthatók lesznek szökőévek, olyankor, amidőn a szökőnap elmarad, az epacta is eggyel kisebbedik (aequatio solaris). Viszont a 19 éves cyclus hibájának kiegyenlítése végett 300 évenként eggyel nagyobbítandó az epacta. (Aequatio lunaris.) Ennek következtében az aranszámoknak a Gergely-féle epactákkal való, fentebb adott összefüggése csak 1700-ig érvényes, mert 1700 az új-naptár szerint nem szökőév. 1800 sem szökőév ugyan, de ekkor meg az elmaradt szökőnapot az aequatio lunaris miatt betoldott egy nap pótolja. Az aranszámok és a Lilianus-epacták összefüggése így a következőképpen változik:

1700-tól 1899-ig:

Aranyszám:	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Lil.-epacta:	*	11	22	3	14	25	6	17	28

Aranyszám:	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Lil.-epacta:	9	11	1	12	23	4	15	26	7	18

1900-tól 2199-ig:

Aranyszám:	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Lil.-epacta:	29	10	21	2	13	24	5	16	27

Aranyszám:	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Lil.-epacta:	8	19	*	11	22	3	14	25	6	17

Az aranszám ismerete mellett tehát az illető évszázadra érvényes epactát, ennek segítségével pedig a húsvéti holdtöltét, illetőleg újholdat a Gergely-féle örökös naptár szerint könnyen meghatározhatjuk.

61. A Gergely-féle újnapárt nem fogadták el azonnal általánosan, sőt úgy némely tudósok részéről, mint általában a protestánsok részéről erős ellenmondást váltott ki. Európa katolikus államaiban vagy mindjárt a pápai intézkedésben megszabott időben (így Spanyolországban, Portugáliában, Lengyelországban s Itália egy részében) vagy kevéssel utóbb, de még a XVI. század folyamán bevezették az új napárt. Magyarországon az 1588-i pozsonyi országgyűlés 28. articulusa fogadta el az új napárt használatát („novi et reformati calendarii usus”); mínthogy azonban a protestánsok 1591-i nagykárolyi zsinata újra visszatért az ó-naptár használatához, az 1599-i országgyűlés 45. articulusa szigorú büntetésekkel akarta az ó-naptár használatát megszüntetni. De bár előzőleg, 1590-ben már az erdélyi országgyűlés is hozzájárult az új napárt bevezetéséhez, még a XVII. század első évtizedeiben is használatban volt az ó-naptár Magyarország egyes részeiben. Európa többi államai közül Németországban különösen nagy ellenállásra talált az új napárt behozatala (lásd 8. §), s bár a császár és a katolikus rendek azt még 1584-ben elfogadták, a protestánsok az egész XVI., sőt

a XVII. században is ragaszkodtak az ó-naptárhoz. Egyes német protestáns államoknak és városoknak az új naptárhoz való csatlakozása ellenére is az evangélikus rendek 1699-ben is még csak a 11 napi különbség kiküszöbölését és a húsvétnek asztronómiai módon (s nem a Gergely féle reform elvei alapján) való számítását mondták ki, mi újabb zavarokat okozott. Végre is 1775-ben a német corpus evangelicorum elfogadta a húsvétnek a Gergely-féle elvek szerint való számítását (mihez Dánia is csatlakozott), az új naptárt azonban javított birodalmi naptárnak nevezte. Angliában is későn, csak 1753-ban fogadták el az új naptárt, Svédország pedig csak 1844-ben tért át véglegesen a Gergely-féle számításra.

A görögkeleti egyház hívei és a görögkatholikusok máig is a Julianus-naptárt használják; a Gergely-féle számításra való áttérést célzó kísérletek mindezideig eredménytelenek maradtak.

VI. Újabb naptárjavítási kísérletek

62. A Gergely-féle naptárreform tulajdonképpen csak csökkentette, bár mondhatjuk a minimumra csökkentette a Julius Caesar-féle naptár hibáit, azonban véglegesen nem küszöbölte ki azokat. Ezért és egyéb okokból is azóta többször történtek már kísérletek időszámításunk módjának többé-kevésbé gyökeres megváltoztatására. Ezek közül a kísérletek közül a legnagyobb jelentőségű a *francia forradalmi naptár*, mert ez, habár csak magában Franciaországban és a meghódított területeken, mégis éveken át volt tényleges használatban, míg a többi reformkísérletnek – a zónaidőt kivéve – csak papiros-élete volt.

A francia forradalmi naptárt egy, a konvent által matematikusokból és asztronómusokból alakított bizottság szerkesztette s az 1793 október 5-i konventi törvény léptette életbe. Ettől kezdve 1806. január 1-jéig volt az hivatalos használatban, mikor is a francia szenátus ismét visszatért a Gergely-féle naptár használatához.

A forradalmi naptár szakított a keresztény aera-számítással és megváltoztatta az évnek egész beosztását. Az új időszámítás kezdőpontjául 1792. szeptember 22-ét, a köztársaság kikiáltásának időpontját vette (*l'an I. de la république Française*). Innen, az őszi napéjegyenlőség időpontjától számítva az év 365 napból állott, miből 360 nap 12 harmincnapos hónapba volt beosztva, az év végén pedig ehhez 5 pótnapot (epagomene) csatoltak. A tropikus év kiegészítésére itt is negyedéves szökőnap szolgált.

A hónapok nevei a régi római eredetű elnevezések helyett az illető hónapra jellemző természeti jelenségből voltak formálva, 3-3 egyforma végződéssel az évszaknak is jelölésére. Ezek a hónapnevek (szeptember 22-től kezdve) a következők:

1. <i>Vendémiaire.</i>	4. <i>Nivôse.</i>	7. <i>Germinal.</i>	10. <i>Messidor.</i>
2. <i>Brumaire.</i>	5. <i>Pluviôse.</i>	8. <i>Floréal.</i>	11. <i>Thermidor.</i>
3. <i>Frimaire.</i>	6. <i>Ventôse.</i>	9. <i>Prairial.</i>	12. <i>Fructidor.</i>

A hónap három 10 napos *décade*-ra oszlott, melyen belül a napokat *primidi*, *duodi*, *tridi* stb. névvel jelölték. A 10. nap (*décadi*), valamint az év végéhez csatolt 5 kiegészítő-nap, úgyszintén a 4 évenként ismétlődő szökőnap ünnepnapok voltak; az utóbbi a köztársaság ünnepe volt. (*Jour de la Révolution.*)

A forradalmi naptár szerint irt keltezésék átszámítását az éveknél és a hónapoknak a mi számításunktól eltérő kezdete komplikálja; ezért szükség esetén igen jó szolgálatot tesz az olyan összehasonlító táblázat, aminőt Rühl közöl (*Chronologie*, 250–251. 1.).

63. Gyakorlati jelentőség szempontjából az időszámításunkra vonatkozó újabb

megállapítások közül különösen említést érdemel még a *zónaidő* behozatala. Minthogy t. i. a földnek saját tengelye körül való forgása következtében a napnak a föld különböző pontjaihoz való helyzete egy és ugyanazon időben más és más, minek következtében minden délkörön más és más időpont van, főleg a közlekedés nagymérvű fejlődése miatt szükségessé vált az időnek nagyobb területeken való egységessé tétele. Először egyes ismertebb helyek időpontjának nagyobb területen való elfogadásával akarták megoldani a kérdést (az angolok a *greenwichi*, a franciák a *párisi* időt használták), míg nem amerikai példára az az elv lett általánossá, hogy az egész földgömböt 15-15 fokos zónákra osztják. Egy-egy zónán belül ugyanazt az időpontot használják, a szomszédos zónák közt pedig 1-1 órai időkülönbség van. Kezdőpontul az európai fokmérőbizottságoknak 1883-ban Rómában tartott kongresszusa a *greenwichi délkört* fogadta el. A greenwichi délkörtől jobbra-balra $7\frac{1}{2}$ foknyira terjedő zóna ideje a nyugateurópai idő; az ezzel kelet felé szomszédos 15 fokos zóna ideje a közép európai, a következő a keleteurópai idő s így tovább. Ezt a megállapodást az egyes államok rendre elfogadták, elsőnek Japán 1888, utoljára Franciaország 1911-ben.

64. Az időszámításban részint a hetek és hónapok új beosztását, részint a húsvét idejének meghatározott napra tételét célzó javaslatok a legújabb időkig nagy számban fordultak elő, s ezek némelyike nagy jelentőségűnek is ígérkezett, mert jelentős tényezők nyilatkoztak mellettük; így a húsvétünnep állandósítása mellett 1910-ben a kereskedelmi kamarák londoni nemzetközi kongresszusa. Azonban mindeddig nem sikerült e javaslatok egyikét sem a gyakorlatban megvalósítani.

VII. A kelet-európai keresztény időszámítás elemei

A kelet-európai országok és népek, amelyek a görög és (egyházi-szláv) liturgiájú orthodox egyházhoz csatlakoztak, átvették Bizáncnak az időszámítását, s ahhoz a bizánci birodalom megdőlése után is még sokáig ragaszkodtak.

Ez az időszámítás három pontban tért el a nyugati kereszténység időszámításától: az évszámításban, a húsvét idejének megállapításában és az ünnepnapokban.

65. Az *évszámítás* alapja a bizánci éra, vagyis az évek sorának az i. e. 5509. év szeptemberének 1-jétől való számítása. Ezt a kiindulási időpontot némelyek – tévesen – a világ teremtésének idejére magyarázzák, mint ahogy a zsidó időszámítás indul ki a világ teremtésének felvett időpontjából. Valójában azonban a bizánci éra kezdő éve jól megfontolt kortani számítás eredménye; olyan esztendő, amely egy *indictiocyclus*-nak is első éve, a Julianus naptár szökőév-számításával is egyezik (tehát minden 4-ik éve szökőév), s még egyéb, kortani számítási előnye is van. Hivatalos használatára az i. sz. VII. század végéről van legelőször adatunk, de azután mindig sűrűbben találkozunk alkalmazásával. Ezt a bizánci évszámítást és a szept. 1-jei évkezdetet Oroszországban 1700. január 1-jéig használták, ekkor Nagy Péter cár a Krisztus születésétől való évszámítást hozta be. A szerbeknél, románoknál stb. még tovább is megmaradt, de a szept. 1-jei évkezdetet itt is csak az egyházi évnél tartották meg, a polgári életben nem.

A kelet-európai történeti forrásokban (krónikákban, oklevelekben) a bizánci éra szerint, mégpedig vagy szóval kiírva, vagy görög vagy cirill betűszámokkal jelezve talált évszámot úgy számítjuk át az i. sz.-i évszámokra, hogy a bizánci évszámból, ha az évnek január 1. és augusztus 31. közötti napjairól van szó (persze jan. 1-jét és aug. 31-et is belefoglalva), *5508-at*, ha pedig szeptember 1. és december 31. közötti napról van szó, akkor *5509-et* levonunk. Tehát pl. a 6945. évszám, ha – mondjuk – június 15-i dátumról van szó: $6945 - 5508 = 1437$

nek, de ha pl. nov. 15-i keltezésről van szó, akkor: $6945 - 5509 = 1436$ -nak felel meg i. sz. számított években.

Mínt hogy a keleti egyház a Julianus-naptárhoz 1583 után is ragaszkodott, s ma is a Julianus-naptár szerint számít, a kelet-európai államok évszámítása az i. sz. évszámításra való áttérés után is különbözik a nyugati kereszténység évszámításától.

66. A húsvét idejének a kiszámítása a kelet-európai orthodox vallású népeknél főként két pontban különbözik a nyugati népekétől. Az egyik, hogy a 19 éves *cyclus* kezdetét ők nem az i. e. 1. év dec. 24-étől számítják, amint ez a nyugati kereszténységénél történik, hanem időszámításunk kezdetének január 1-jei napjától. Ezért az arany szám náluk az

évszám: 19

osztás *maradék*a.

A másik, hogy a húsvétszámításban náluk nem is az arany szám, hanem az ún. *alapszám* a legfontosabb. Ez olyan szám, mely azt mutatja, hogy valamely év januárjának 1-jén hány napos a hold; vagyis ez a szám január 1. epactája. Ennek ismeretében ki lehet számítani, hogy a tavaszi napéjegyenlőségkor hány napos a hold, tehát mikor lesz a legközelebbi holdtölte és mikor lesz húsvét vasárnapja. (Az utóbbihoz persze a vasárnapi betű ismerete is szükséges.)

67. A görög egyház ünnepei részben egyeznek a nyugati katolikus egyház ünnepeivel, részben azonban eltérők. Természetesen a havi dátum a Julianus és Gregorianus számítás eltéréseinek megfelelően különbözik az egyes ünnepekre vonatkozóan is.

Az álló ünnepek (*festas immobilis*) közül a főbb ünnepek a keleti egyházban is megvannak. Így pl. jan. 6. Vízkereszt (Epiphaniae), márc. 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony (Annunciatio Mariae), aug. 15. Nagyboldogasszony napja (Assumptio Mariae), dec. 25. Karácsony (Nativitas Domini).

A változó ünnepek (*festas mobilis*) közül persze legfőbb a húsvét és pünkösd. A vasárnapok elnevezése és felosztása is eltér a nyugati egyháztól, de részben (úgy mint nyugaton is) az evangélium szerint vannak elnevezve.

Mint külön ünnepek megemléztendők a középkori görög birodalomban megült *Brumalia*, a nov. 24-én és utána is több napon át tartott szüreti ünnep, s a *Rusalia* húsvét után, később pedig pünkösd után (a szlávoknál is) megtartott tavaszi ünnep.

VIII. A török (mohamedán) időszámítás elemei

68. A török időszámítás alapja a Mohammed futásától (*hidzsra*) számított holdév.

(A hidzsra 1088. – i. sz. 1677 – éve óta a holdév helyett a török napév is használatba jött. Ennek ismertetése itt feleslegesnek látszik. Az eltéréseket szükség esetén a Wüstenfeld-Mahler-féle tabellák 2. kiadásának (1926) függelékében lehet megtalálni.)

Ennek az időszámításnak a kezdőpontja a keresztény számítás 622. évének július 16-a.

A török év 12 holdhónapból áll és 354 napos. A hónapok nevei *Fekete Lajos*: Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába (Bp. 1926.) c. munkájában a pontos filológiai átírással együtt megtalálható. A hónapok felváltva 30 és 29 naposak az első hónap, a moharrem 30 napos.

A török időszámítás minden 30 évéből 11 év szökőév, nevezetesen a *cyclus* 2., 5., 7., 10., 13., 16., 18., 21., 24., 26. és 29. éve, amikor is a 12. hónap is 30 napos, az év tehát 355 napos.

Mivel a holdév a napévnél 10 vagy 11 (sőt a közönséges holdév a szökő napévnél 12) nappal rövidebb, a török újév a mi újévünktől visszafelé mindinkább távolodik (korábban

esik), s idők folytán az egész keresztény évet bejárja. Ezért a török (mohamedán) naptár szerint adott dátumot csak a szóban forgó török év újévének ismeretével és ezen alapuló átszámítással határozhatjuk meg a mi időszámításunk szerint.

Ez az átszámítás legkönnyebben a Wüstenfeld-Mahler-féle összehasonlító táblázat szerint történhetik (*Wüstenfeld-Mahler'sche Vergleichungstabellen der mohamm, und christl. Zeibrechnung. 2. Aufl. Leipzig, 1926.*) Ebben a hidzsra 1. évétől annak 1500-ik, vagyis a keresztény éra 2076. évéig meg van adva minden török (mohamedán) év egyes hónapjai első napjának megfelelő keresztény napi dátum, (1583-ig a Julianus, azután a Gregorianus naptár szerint), amely az átszámítást könnyűvé teszi.

69. Hogy azonban legalább a bennünket leginkább érdeklő korszaknak: a török hódoltság korának mohamedán időszámítás szerinti adatai az Oklevéltani Naptár segítségével megoldhatók legyenek, szükségesnek látszott ennek alábbi, elég egyszerű és elég kis helyet kívánó módszerét itt közölni.

E könyv utolsó fejezetében található táblázat a 129. oldalon a hódoltság korára eső éveket tartalmazza 1526–1703-ig, s belőle megtudhatjuk, hogy az adott török év újéve melyik keresztény évnél melyik napjára esik, mégpedig *1582-ig az ő-(Julianus) naptár szerint, 1583 óta az új-(Gregorianus) naptár szerint.* A további eljárás a következő:

Megoldandó pl. 980 zi-1-ka'de 25. (Ez a 11. hónap)

A 980. török újév (táblázatunk szerint) 1572. (szökőév!) május 14-ére esett.

A: Május 14-e az év (**121*** + 14) = 135-ik napja

B: A török évből a fenti hó 25-éig eltelt (**295*** + 24) = 319 nap

C: A két összeget összeadjuk: 319 + 135 = 454

D: Ebből levonjuk az 1572. év napjainak számát: 454 – 366 = 88 s ez a szám a következő (1573.) év 88. napját, vagyis márc. 29-ét mutatja. (Márc. 1-jéig eltelt 59 nap; 88–59 = 29.) Ez, vagyis *1573. márc. 29-e felel meg 980. zi-1-ka'de 25-ének.*

Ha pedig az (A) és (B)-vel jelölt két összeg együtt kisebb számot ad az év napjainak számánál (365 vagy 366-nál), akkor maga az (A) + (B) összege mutatja a következő év keresett napjának a számát, amely – az alábbi táblázat segítségével – a havi dátumot megadja.

Az előbb csillaggal (*) jelölt két számot e táblázatból számítgatás (és esetleges tévedés) nélkül megkapjuk:

A január 1. óta eltelt napok száma	Közönséges évben	Szökőévben	A török újév óta eltelt napok száma	
Január végéig	31	31	az első hó végéig	30
Február végéig	59	60	a második hó végéig	59
Március végéig	90	91	a harmadik hó végéig	89
Április végéig	120	121	a negyedik hó végéig	118
Május végéig	151	152	az ötödik hó végéig	148
Június végéig	181	182	a hatodik hó végéig	177
Július végéig	212	213	a hetedik hó végéig	207
Augusztus végéig	243	244	a nyolcadik hó végéig	236
Szeptember végéig	273	274	a kilencedik hó végéig	266
Október végéig	304	305	a tizedik hó végéig	295
November végéig	334	335	a tizenegyedik hó végéig	325
December végéig	365	366	a tizenkettedik hó végéig	354

Meg kell még említeni, hogy a török oklevelek keltezésében a hónap napja helyett gyakran csak a hónap *dekasza* van kitéve, amelyen belül kelt az oklevél. Az első dekád az 1–

10. nap; a második dekád a 11–20. nap; a harmadik a 21–30. (vagy 21–29.) nap.

(Lásd pl. Török-magyarkori Állam-okmánytár. Szerk.: Szilády Á. és Szilágyi S. I. köt. 17., 18., 21., 23. stb. lapjain a magyar fordításban közölt török oklevelek keltezését.)

A hónap első napját, 15. napját (30 napos hónapokban) és az utolsó napját más néven is találjuk a keltezésekben.

IX. Zsidó naptár és naptári ünnepek

Írta: Raj Tamás

70. A zsidó naptár lényegében véve már a bibliai időkben kialakult, végleges formáját azonban csak II. (Kis) Hillél palesztinai talmudi mesternek köszönheti (i. sz. 344). Miután ez az időszámítási rendszer a középkorban és az újkorban kizárólag a vallási életben érvényesült, *zsinagógai naptárnak* is nevezik. (Héberül *luah*, régies átírással *luach* = tábla, táblázat, naptár.)

A ma is használatos zsidó naptár világéra számításra épül, amelynek (fiktív) kezdőpontja i. e. 2760. (Valójában ez a fajta zsidó időszámítás csak az i. sz. IV. században jött létre és terjedt el, bizonyos bibliai „visszaszámlálás” alapján.) Ennek megfelelően pl. a polgári (keresztény) időszámítás 1984. esztendeje az 5744/45. zsinagógai évnek felel meg. (A néhány hónapnyi eltérés az évkezdetből adódik, amiről később szólunk.)

Az évszámot többnyire héber betűkkel, ritkábban arab számmal jelölik. A héber nyelv betűi („mássalhangzó”) ősi idők óta számértékkel bírnak, s a számoknak – különösen az évszámoknak – betűvel való jelölése mindmáig használatos. Ez a sajátos számírási módszer – természeténél fogva – a helyértéket nem ismeri.

A 22 héber betű számértéke (az ábécé sorrendjében):

alef	1	tet	9	ájin	70
bét	2	jod	10	pé	80
gimel	3	káf	20	cadí	90
dalat	4	lamed	30	kof (q)	100
hé	5	mem	40	rés	200
váv	6	nun	50	sín	300
het	7	szamekh	60	táv	400

Az évszámokat héber betűk segítségével többnyire úgy jelölik, hogy az ezresek elhagyják. Tehát a példánkban szereplő 5744-es évjelölésére csupán 744-et írnak. (Ezt egyébként „kis időszámításnak” is nevezik.) Lejegyzése a fentebb bemutatott betűszámokkal a következőképp történik: Táv, Sín, Mem, Dalet. A betűk számértékének összege:

Táv	400
Sín	300
Mem	40
Dalet	4
	744

Ahhoz, hogy valamely zsidó évszám azonosítását-átszámítását megkönnyítsük, tudnunk kell, hogy az 5000. esztendőnek a polgári (keresztény) időszámítás 1239/40. (leegyszerűsítve

1240.) éve felel meg. Az átszámítás tehát – a fenti példánál maradva – így történik:

$$\begin{array}{r} 744 \\ + 1240 \\ \hline 1984 \end{array}$$

A kétféle (a zsidó és az európai) időszámítás egyeztetésére korábban úgynevezett öröknaptárakat szoktak kiadni. Magyarországon utoljára 1929-ben jelent meg effajta kiadvány: Örök naptár. Lúah olam. 1930–2000, Bp. (1929), Schlesinger.

71. Az évkezdés és a hónapok. A Talmudnak az újévről szóló kötete (Ros hasáná I. fejezet 1. misna) szerint az ókori Izraelben eredetileg párhuzamosan négyféle évkezdés volt. Közülük kettő bizonyos mértékig máig használatos. A hivatalos (vallási, Izraelen belül az állami) újév napját (Tisri 1.) kora ősszel ünneplik, ám a hónapokat és az ünnepeket továbbra is a hajdani tavaszi újévből (Ni-szán 1.) kiindulva sorolják föl. Ez utóbbit egyébként *királyok újévének* is nevezik.

Az ókori Izraelben ugyanis Niszán elsejétől számolták a királyok uralkodási éveit, függetlenül attól, hogy az illető mikor lépett a trónra. Márpedig ennek ismerete nagy jelentőséggel bírt, mivel az okleveleket így datálták. Az esetleges tévedés az okirat hitelességét kérdőjelezte meg. A Talmud a királyok újévének érzékeltetésére egy abszurdnak tűnő, ámbar lehetséges példát is közöl: ha valamely uralkodó történetesen Ádár 29-én, az utolsó hónap utolsó napján lép trónra, és másnap, Niszán 1-jén meghal, akkor valójában egyetlen napot, hivatalosan azonban két esztendőn át uralkodott...

A tavaszi évkezdés emlékét őrzi a mai zsidó naptárban az is, hogy a szökőhónapot az első tavaszi hónap előtt iktatják be. Egyébként minden tekintetben már régóta az őszi évkezdés az irányadó.

A zsidó naptár hónapjai (héberül hódes = hónap) valódi holdhónapok, amelyek újholdtól (ros hódes = a hónap feje, kezdete) újholdig tartanak. Általában (sorrendjük szerint) minden páratlan hónap 30, minden páros pedig 29 napból áll. A ma használatos hónapnevek babilóniai eredetűek, s a zsidóság azokat az úgynevezett babilóniai fogság (i. e. 587–i. e. 517) idején vette át.

A zsidó naptár hónapjai			Állatövi jele
Niszán	30 napos	Kb. márc.-ápr.	Kos
Ijár	29 napos	Kb. ápr.-máj.	Bika
Sziván	30 napos	Kb. máj.-jún.	Ikrek
Tamaz	29 napos	Kb. jún.-júl.	Rák
Áv (Ab)	30 napos	Júl.-aug.	Oroszlán
Elul	29 napos	Aug.-szept.	Szűz
Tisri	30 napos	Kb. szept.-okt.	Mérleg
Hesván (Marhesván)	29/30 napos	Kb. okt.-nov.	Skorpió
Kiszlév	29/30 napos	Kb. nov.-dec.	Nyilas (Íj)
Tévét	29 napos	Kb. dec.-jan.	Bak
Svát	30 napos	Kb. jan.-febr.	Vízöntő (Vödör)
Ádár	29 napos	Kb. febr.-márc.	Halak

72. A szökőév. Szemben a tiszta lunáris (holdhónapokra épülő) mohamedán időszámítással, a zsidó naptár holdhónapjai a napévhez igazodnak, s ezért *19 évenként hétszer teljes szökőhónappal* egészülnek ki. A szökőhónap neve Ádár séni (= második Ádár, népiesen Veádár). Azok a zsidó ünnepek, amelyeket „normális” esztendőben Ádárban tartanak meg,

szökőévben mind a második Ádorra esnek. Hasonlóképpen emlékeznek meg az évfordulókról (német eredetű szóval Jahrzeit) is, kivéve ha az eredetileg a szökőév első Ádár hónapjára esett.

Miután a zsidó hagyomány szerint, a vallási gyakorlat megkönnyítése végett egyes ünnepek a hét bizonyos napjaira nem eshetnek, mind a „rendes”, mind a szökőévnek három változatát használják. Ennek megfelelően az év egyaránt lehet 353, 354, 355 avagy 383, 384 és 385 napos. Ezt a sokféle lehetőséget úgy tudják biztosítani, hogy Hesván, ill. Kislév hónapjai vagy 29, vagy 30 naposak lehetnek. Így beszélhetünk „teljes” évről (ha mindkét hónap 30 napos), „hiányos” évről (ha mindkettő 29 napos) és „sorrendjük szerinti” esztendőről (amennyiben Hesván 29, Kislév pedig 30 napos). Mellesleg az imént ismertetett sajátossága alapján nevezik Hesvánt Marhesvánnak (héberül: Hesván úr), mert az év napjainak meghatározásakor ez a hónap az „úr” az esztendőben...

A fentiekből következik, hogy a zsinagógai év egy-egy jeles napja, ünnepe nem mindig ugyanarra az európai naptári dátumra esik. A lehetséges eltérés mintegy harminc nap. Így pl. a zsidó (őszi) újév első napja (Tisri 1.) szeptember 6. és október 5. között szinte bármelyik napon előfordulhat. Természetesen az úgynevezett öröknaptárak és az ugyancsak rendelkezésre álló kronológiai táblázatok (vö. pl. Mahler Ede: Handbuch der jüdischen Chronologie, 1916.) az egyeztetést nagymértékben elősegíthetik.

73. A hetek és a hónapok. A hétnek mint a holdjárástól végeredményben független időegységnek a kialakulása minden bizonnyal a zsidóságnak köszönhető, és egyértelműen általa terjedt el világszerte. Ezért a hét (héberül savúa) napjainak héber neve még nem kötődik az égitestek és bolygók neveihez, mint például az angolban. A heti munkaszüneti nap (a Biblia parancsa szerint) a szombat (héberül sábat): a pihenés napja. Éppen ezért a hét mindig vasárnapkal (pontosabban szombaton este) kezdődik.

A hét napjainak nevei:

jom rison	= első nap	vasárnap
jom séné	= második nap	hétfő
jom slisi	= harmadik nap	kedd
jom revii	= negyedik nap	szerda
jom hamisi	= ötödik nap	csütörtök
jom sisi	= hatodik nap	péntek
(vagy: erev sábat = a szombat előnapja)		
sábat	= szombat	szombat

Az egyes napokat estétől estéig, pontosabban szólna naplementétől naplementéig számítják. Ezért az ünnep (vagy a szombat) beköszöntése is mindig este, naplementekor következik be, télidőben természetesen korábban, nyáron viszont késő este. A szombat (ünnepek) végét, „kimenetelét” ugyanakkor nem kapcsolják a naplementéhez, hanem tiszteletből megvárják vele a csillagok (pontosabban az első három csillag) megjelenését az égbolton. Tudnunk kell, hogy a vallási előírások miatt egyetlen hagyományos zsidó oklevél sem keletkezhet szombaton, tehát szombati dátummal. Házasságot (házassági szerződést) viszont gyakorta kötöttek, kötnek ma is pénteken délután avagy szombaton késő este – ez utóbbit természetesen vasárnapi dátummal.

74. A zsidó ünnepek. Mielőtt a zsidó naptár fontosabb ünnepeit felsorolnánk, két megjegyzést szükségesnek tartunk előrebocsátani.

Egyes ünnepek – a vallási gyakorlatnak és a hagyomány követelményeinek megfelelően – nem eshetnek a hét bizonyos napjaira. Így például peszah első napja nem lehet hétfőn,

szerdán és pénteken, az újév első napja vasárnap, szerdán és pénteken, az engesztelés napja (jom kipur) pedig vasárnapra, keddre és péntekre nem eshet. Mivel a zsidó körben készült (héber) okiratokon a dátum mellett szinte mindig feltüntetik a hétnek azt a napját is, amelyen azt készítették, a kétféle datálás egyeztetése (megfelelő táblázatok segítségével) az oklevél hitelességét erősítheti, vagy éppenséggel kérdésessé teheti azt.

A zsidó ünnepek dátumának meghatározásában mindmáig elvben a jeruzsálemi idő (az újhold megjelenése a város fölött) az irányadó. Noha már i. sz. 400 körül előre ki tudták számítani az ünnepek pontos időpontját, mégis mindmáig megőrződött az az ősi hagyomány, hogy Izraelen kívül bizonyos (fő) ünnepekből 2-2 napot tartanak az eredeti (és Izrael területén belül ma is szokásos) egynapos ünnep helyett. Alábbi összeállításunkban *mi a diaszpóra* (az Izraelen kívül élő zsidóság) *gyakorlatát rögzítettük*.

Az ünnepek héber nevének fonetikus átírása mellett zárójelben közöljük a régebbi átírási gyakorlatból vagy a sajátos közép-európai kiejtésből fakadó, megszokott változatot, változatokat is. Természetesen nem tehetünk említést ebben a táblázatban a hetenként ismétlődő, noha talán legfontosabb zsidó ünnepről, a szombatról, akárcsak a kisebb jelentőségű újholdról sem. Az ünnepek viszonylagos európai átszámítását a fenti hónaptáblázat segítségével könnyen megkaphatjuk.

75. A zsidó naptári ünnepek:

– Erev peszah (Erev pészach)	A peszah előnapja, este <i>szeder</i>	Niszán 14.
– Peszah (Pészach) (Jelentése: elkerülés)	Az egyiptomi kivonulás emléknapja Ősi tavaszi ünnep	Niszán 15–22. (Az első két nap és az utolsó két nap főünnep)
– Lág baómer (Lag boamer)	Az ómerszámlálás 33. napja (örömünnep)	Ijár 18.
– Savuot (Sovuausz, Svüesz)	A Szináj-hegyi Tóra-adás emléknapja Ősi aratóünnep	Sziván 6-7.
– Tisá beáv (Tis'ó b'áv, Tisebov)	Gyásznapi a jeruzsálemi Szentély pusztulásának emlékére (i. e. 587 és i. sz. 70)	Áv 9.
– Ros hasáná (Raus hásónó) (Jelentése: az év feje)	A zsinagógai újév Az ítélet napja	Tisri 1–2.
– Jom kipur (Jaum kippur)	Az engesztelés napja	Tisri 10.
– Szukot (Szukkausz, Szükesz) (Jelentése: sátrak)	Sátrak ünnepe a 40 éves sivatagi vándorlás emlékére. A betakarítás ünnepe	Tisri 15–21. (Az első két nap főünnep)
– Sminí aceret (Sömini áceresz) (Jelentése: nyolcadik (nap) záróünnep)	Az őszi ünnepek zárónapja	Tisri 22.
– Szimhát Torá (Szimchász)	A Tóra örömünnepe	Tisri 23.

Tauró)		
– Hanuka (Chanukka, Chánukó) (Jelentése: avatás)	Makkabeus örömnep a jeruzsálemi Szentély újjáavatásának emlékére	Kiszlév 25-től nyolc napon át
– Tu bisvát (Chamisó ószór)	A fák újéve	Svát 15.
– Purim (Púrim)	A bibliai Eszter könyvében leírt események emlékünnepe A zsidó farsang	Ádár 14. (Másnapját Susán-purim néven szintén megünneplik)

Megjegyzés: Peszah főünnepén, Savuotkor, Ros hasánákor, Jom kipurkor, Szukot főünnepén, Sminí aceretkor és Szimhát Torákor – a vallási előírások miatt – nem készülhet okirat.

X. A keresztény egyházi ünnepek és egyéb időjelölő kifejezések összefoglaló jegyzéke

(Készült Szentpétery Imre 1940-es kézírata alapján. Sajtó alá rendezte: dr. Érszegi Géza)

Rövidítések: ap. = apostoli vagy apostolorum; arch. = archangeli; conf. = confessoris; doct. = doctoris; ep. = episcopi; ev. = evangelistae; mart. = martyr is vagy martyrurum; presb. = presbyteri; virg. = virginis.

Abend (abint) = az ünnep előtt való nap
(rendesen az ünnep nevéhez fűzve;
Mathyasabent)

Accensio lunae: újhold

Achacii cum sociis: jún. 22.

Achtende Tag: nagyobb ünnepek utáni
nyolc(adik) nap

Adalberti ep. mart.: ápr. 23. Translatio: nov.
6.

Adelgundis virg.: jan. 30.

Adelheidis: dec. 16.

Adiectiones lunae: epactae minores (lásd az
54. pontban!)

Adiectiones solares: concurrerites (lásd az
55. pontban!)

Adorate Deum: jan. 6. után a 3. vasárnap

Adorate secundum, A. tertium, A. quartum:
jan. 6. után a negyedik, ötödik, hatodik
vasárnap

Adoratio regum: jan. 6.

Adriani mart.: márc 4.

Ad te levavi: Advent első vasárnapja

Adveritus Domini: a karácsony előtt való 4 hét
4 Advent vasárnapjal

Adventus Michaelis arch.: máj. 8.

Aegidii abbatis: szept. 1.

Affratag: aug. 7.

Agathae virg.: febr. 5.

Agnesentag: jan. 21.

Agnetis virg.: jan. 21. Secundo: jan. 28.

Aindlef tausend maid (magden) tag: okt.
21.

Alba (Paschalis): a húsvét utáni hét

Alberti ep. ápr. 23.

Albini ep.: márc. 1.

Aldegundis, lásd: Adelgundis

Áldozócsütörtök: a húsvét után 6. (Exaudi)

vasárnap előtti csütörtök
Alexandri cum sociis: máj. 3.
Alexandri mart.: júl. 10.
Alexii: júl. 17.
Alexii et Benedicti (helyesen: Alexii vagy
Andreae et Benedicti): júl. 17.
Allerheiligentag: nov. 1.
Allerkindleintag: dec. 28.
Allerseel(en)tag: nov. 2.
Allexientag: júl. 17.
Amandi et Vedasti: okt. 26. vagy 27.
Ambrosii ep. conf. doct.: ápr. 4.
Anastasii papae: ápr. 27.
Andreae ap.: nov. 30.
Andreae et Benedicti mart.: júl. 17.
Andretag: nov. 30.
Angaria quattuor temporum: a húsvét előtti
6. (Invocavit) vasárnap, pünkösd,
szeptember 14. és december 13. utáni
szerda, péntek és szombat.
Angnetis: jan. 21.
Anianiep.: nov. 17.
Animarum commemoratio: nov. 2.
Animarum dies: aug. 16. (Olykor azonban
november 2-át is jelentheti!)Annae (matris Mariae): júl. 26.
Annuntiatio Mariae (Domini): márc. 25.
(Lásd még: a 24/3. pontot!)Annus bissextus: szökőév (Lásd a 15.
pontban!)Annus Domini; Annus pontificatus; Annus
regni; Annus Solaris: Lásd a 18.
pontban!Antipascha: a húsvét utáni vasárnap
Antlass, Antlasstag: a húsvét előtti (zöld)
csütörtök
Antlasswoche: a húsvét előtti hét
Antonii conf. abbatis: jan. 17.
Antonii conf. (de Padua, de ordine fratrum
minorum): jún. 13. Translatio: febr. 15.
Antoni(n)i: szept. 2.
Apolloniae virg.: febr. 9.
Apollinaris ep.: júl. 23.
Apostolok oszlása: júl. 15.
Apostolorum dies: jún. 29.
Apostolorum divisio: júl. 15.
Apparitio Michaelis: máj. 8.
Aprószentek: dec. 28.
Arnulfi ep.: aug. 16.
Arsenii abbatis: júl. 19.

Ascensio Domini: a húsvét utáni 40. nap,
vagyis a húsvét utáni 5. (Vocem
iucunditatis) vasárnap utáni csütörtök
Ascensio (helyesen: assumptio) Mariae:
aug. 15.
Aschtag, Aschermittwoch: a húsvét előtti 6.
(Invocavit) vasárnap előtti szerda
Assumptio (helyesen: ascensio) Domini: a
húsvét utáni 40. nap, va-gyis a húsvét
utáni 5. (Vocem iucundi tatis) vasárnap
utáni csütörtök.
Assumptio Mariae: aug. 15.
Aswaldi: Lásd Oswaldi
Athanasii: máj. 2.
Adivit Dominus: a húsvét előtti 7. (Esto
mihi) vasárnap utáni péntek
Auffahrtstag, Aufertstag, Auffart: a húsvét
utáni 40. nap, vagyis a hús-vét utáni 5.
(Vocem iucunditatis) vasárnap utáni
csütörtök
Augustini ep. conf. doct.: aug. 28.
Translatio: okt. 11.
Aviti abbatis: jún. 17.
Baleschtag: febr. 3.
Barnabae (Barrabae) ap.: jún. 11.
Bartelmestag: aug. 24.
Bartholomaei ap.: aug. 24.
Basilidis cum sociis: jún. 12.
Basilii: jan. 1. és jún. 14.
Bekerung: jan. 25.
Benedicta Dominica: a pünkösd utáni 1.
vasárnap
Benedicti conf. abbatis: márc. 21.
Translatio: júl. 11.
Berchgang Mariae: júl. 2.
Berchtentag: jan. 6.
Bernardi abb.: aug. 21. (Külföldön: aug.
20.)
Bertlmestag: aug. 24.
Beschneidung Christi: jan. 1.
Besuchung Mariae: júl. 2.
Betwoche: a húsvét utáni 5. (Vocem
iucunditatis) vasárnap utáni hétfő, kedd
és szerda
Bibianae mart: dec. 2.
Blasii ep. mart. (Blasientag, Blasentag):
febr. 3.
Boldogasszony beavatása: nov. 21.
Boldogasszony böjtje: júl. 1.

Boldogasszony emlékezete: nov. 21.
Boldogasszony fogantatása: dec. 8.
Boldogasszony hava: január
Boldogasszony látogatása: júl. 2.
Boldogasszony születésnapja: szept. 8.
Boldogasszony templomba állása: nov. 21.
Böjt: az ünnep előtti nap (estéje) = vigília
Böjtelő hava: február
Böjt foga: a húsvét előtti 7. (Esto mihi)
vasárnap utáni szerda.
Böjtmás hava: március
Bonifacii ep.: jún. 5.
Bonifacii mart: máj. 14.
Briccii ep. conf.: nov. 13.
Brigidae virg.: febr. 1.
Britztag: nov. 13.
Búzavágó Szt. János: jún. 24.

Caeciliae virg. mart.: nov. 22.
Caecus natus: *a húsvét előtti 3. (Laetare)
vasárnap utáni szerda
Callixti (Callisti) papae: okt. 14.
Candelae: febr. 2.
Candelmess: febr. 2.
Canite tuba: Advent 4. vasárnapja
Cantate (Döminica): a húsvét utáni
negyedik vasárnap
Caput Calendarum: a hónap első napja
Caput ieiunii: a húsvét előtti 7. (Esto mihi)
vasárnap utáni szerda
Carnisprivium: a húsvét előtti 7. (Es to
mihi) vasárnap utáni kedd
Cassianep. mart.: aug. 13.
Catharinae virg.: nov. 25.
Cathedra Petri: febr. 22.
Ceciliae virg. mart.: nov. 22.
Cena Domini: a húsvét előtti csütörtök
Charfreitag: a húsvét előtti (nagy)péntek
Charitas Dei: a pünkösd utáni szombat
Christabend: dec. 24.
Christinae mart.: júl. 24.
Christtag: dec. 25.
Chrysanthi et Dariae mart.: okt. 25.
Chrysogoni mart.: nov. 24.
Cinerum dies: a húsvét előtti 7. (Esto mihi)
vasárnap utáni szerda
Cipriani et Iustinae mart.: szept. 26.
Circa: táján, körül.
Circumcisio Domini: jan. 1.
Circumdederunt me: a húsvét előtti 9.

vasárnap
Cirilli mart: júl. 9.
Cirilli et Methodi: márc. 9.
Clarae virg.: aug. 12.
Clementis papae, mart.: nov. 23.
Cleophae mart.: szept. 25.
Cleti papae: ápr. 26.
Coelestini papae: ápr. 6.
Coeha Domini: a húsvét előtti (nagy)
csütörtök
Colmanstag: okt. 13.
Colomanni mart.: okt. 13.
Columbani abbatis: nov. 21.
Commemoratio animarum: nov. 2.
Commemoratio Mariae: szept. 25. és dec. 8.
Commemoratio Pauli ap.: jún. 30.
Compassio Mariae: A középkorban változó:
Corporis Christi: a pünkösd utáni 1.
(Trinitas) vasárnap utáni csütörtök
Cosmae et Damiani mart.: szept. 27.
Crastinus (dies): az ünnep után való
nap
Creutztag: rendszeren: szept. 14., néha: máj. 3.
Crisanti et Darie mart.: okt. 25.
Crispini et Crispiniani mart.: okt. 25.
Cristinae mart.: júl. 24.
Crucis exaltatio: szept. 14.
Crucis festum: bizonytalan, máj. 3. vagy
szept. 14.
Crucis inventio: máj. 3.
Cum clamarem: a pünkösd utáni 10.
vasárnap
Cum sanctificatus fuero: a húsvét előtti 3.
(Laetare) vasárnap utáni szerda
Cypriani et Iustinae mart.: szept. 26.
Cyriaci mart. (cum sociis): aug. 8.
Cyrilli et Methodi mart.: márc. 9. és júl. 9.

Damasi papae: dec. 11.
Da pacem Domine: a pünkösd utáni 18.
vasárnap
Davidis regis: dec. 30.
Decem milium martyrum (militum): jún.22.
Decollatio Iohannis Baptistae: aug. 29.
Defunctorum commemoratio: nov. 2.
Demetrii mart.: okt. 26. (Külföldön: okt. 8.)
De necessitatibus: a húsvét előtti 6.
(Invocavit) vasárnap utáni péntek
Depositio Ladislai regis: júl. 29.
Depositio Mariae: aug. 15.

Depositio Stephani regis: aug. 20.
 Desiderii ep.: febr. 11. és máj. 23.
 Desponsatio Mariae: jan. 23.
 Deus cum egredieris: a pünkösd utáni szerda
 Deus in adiutorium: a pünkösd utáni 12. vasárnap
 Deus in loco sancto: a pünkösd utáni 11. vasárnap
 Dicit Dominus: a pünkösd utáni 23. és 24. vasárnap
 Dienstag: kedd
 Dies animarum: aug. 16. (Olykor azonban nov. 2-át is jelentheti!)
 Dies apostolorum: jún. 29.
 Dies cinerum: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap utáni szerda
 Dies concussionis ovorum: a húsvét utáni 1. (Quasi modo) vasárnap utáni hétfő
 Dies Dominicus v. Dominica: vasárnap
 Dies novi anni: újév
 Dies palmarum (olivarum): a húsvét előtti vasárnap
 Dies omnium apostolorum: júl. 15.
 Dies rogationum: a húsvét utáni 5. (Vocem iucunditatis) vasárnap utáni hétfő, kedd és szerda
 Dies Sabbathi: szombat
 Dies Strennarum: újév
 Dignus es Domine: a húsvét utáni 2. vasárnap
 Dimissio carniū: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap utáni kedd
 Dionysii ep. mart.: okt. 3.
 Dionysii (Rustici et Eleutherii) et sociorum: okt. 9.
 Divisio (dimissio) apostolorum: júl. 15.
 Domine in.tua: a pünkösd utáni 1. (Trinitatis) vasárnap
 Domine ne longe: a húsvét előtti vasárnap
 Dominica (dies): vasárnap
 Dominica Adventus Domini: a 4 Advent-vasárnap valamelyike karácsony előtt. (Ha a szám nincs kitéve, akkor rendszeren az 1. értendő.)
 Dominica benedicta: a pünkösd utáni 1. vasárnap
 Dominica carnisprivii: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap
 Dominica de passione: a húsvét előtti 2. vasárnap
 Dominica Hierusalem: a húsvét előtti 3. vasárnap
 Dominica Hosanna: a húsvét előtti vasárnap
 Dominica in albis: a húsvét utáni 1. vasárnap
 Dominica in capite ieiunii: a húsvét előtti 6. vasárnap
 Dominica nigra: a húsvét előtti 2. vasárnap
 Dominica Paschae: a húsvét (vasár)nap
 Dominica passionis: a húsvét előtti 2. vasárnap
 Dominica Pentecostes: a pünkösd (vasár)nap
 Dominica (prima) quadragesima(e): a húsvét előtti 6. vasárnap
 Dominica quadragesimae mediae: a húsvét előtti 3. vasárnap
 Dominica (prima) quinquagesima(e): a húsvét előtti 7. vasárnap
 Dominica ramis palmarum: a húsvét előtti vasárnap
 Dominica resurrectionis: a húsvét (vasár)nap
 Dominica rogationum: a húsvét utáni 5. vasárnap
 Dominica septuagesima(e): a húsvét előtti 9. vasárnap
 Dominica sexagesima(e): a húsvét előtti 8. vasárnap
 Dominica Trinitatis: a pünkösd utáni 1. vasárnap
 Dominici conf.: aug. 4. Translatio: máj. 24.
 Dominicus dies: vasárnap
 Dominus fortitudo mea: a pünkösd utáni 6. vasárnap
 Dominus illuminatio mea: a pünkösd utáni 4. vasárnap
 Domniep.: máj. 7.
 Donati ep.: aug. 7.
 Donnerstag, donrstag: csütörtök
 Dornstag: csütörtök
 Dorotheae virg. mart.: febr. 6.
 Dreifaltigkeitssonntag: a pünkösd utáni 1. vasárnap
 Dreikönigstag: jan. 6.
 Dum clamarem: a pünkösd utáni 10. vasárnap
 Dum medium: a karácsony utáni 1.

vasárnap, ha ez dec. 29. vagy 30-ára
esik, és a 2. vasárnap is, ha ez jan. 5-re
esik
Duodecim apostolorum: júl. 15.
Ebenweichtag: jan. 1.
Ecce Deus adiuvat: a pünkösd utáni 9.
vasárnap
Egidii abbatis: szept. 1.
Ego sum pastor bonus: a húsvét utáni 2.
vasárnap
Eiréné: aug. 13.
Eketiltó Boldogasszony: dec. 8.
Elenae reginae: máj. 22. (külföldön: aug.
18.)
Elftausent Junkfrauntag: okt. 21.
Eleonorae: febr. 21.
Eliae proph.: júl. 20.
Eligii ep.: dec. 1. Translatio: jún. 25.
Elisabeth(ae) viduae: nov. 19.
Elisei proph.: jún. 14.
Elsbetentag: nov. 19.
Emerici (Emrici) ducis: Translatio: nov. 5.
Depositio: szept. 2.
Emmerami abbatis: szept. 22.
Emrih, Emreichstag: nov. 5.
Epactae maiores: lásd a 21. és 55. pontban
és az V. táblázatot
Epactae minores: lásd a 21. és 55. pontban
és az V. táblázatot
Epimachi et Gordiani mart.: máj. 10.
Epiphania (Domini): jan. 6.
Epochalis nap: valamely időszaknak, pl. az
uralkodásnak kezdő és végső napja
Erasmi ep. m.: jún. 3.
Erhardi ep. conf.: jan. 8.
Erichtag, erichstag, eritag, ertag, erigtag:
kedd
Erzsébetnek meglátogatása: júl. 2.
Esaiae proph.: júl. 6.
Eshtag: a húsvét előtti 7. (Esto mihi)
vasárnap utáni szerda
Esto mihi: a húsvét előtti 7. vasárnap
Eucharistia: a pünkösd utáni 1. (Trinitas)
vasárnap utáni csütörtök
Eulaliae mart.: febr. 12.
Euphemiae virg. mart.: szept. 16.
Eusebii conf.: aug. 14.
Ezechielis proph.: ápr. 10.
Exaltatio crucis: szept. 14.

Exaudi (Domine) a húsvét utáni 6. vasárnap
Exsultate Deo: a szeptember 14. utáni
szerda
Exsurge: a húsvét előtti 8. vasárnap
Fabiani et Sebastiani: jan. 20.
Faptus est Dominus: a pünkösd utáni 2.
vasárnap
Faisten: Pünkösdvasárnap
Faschtag (Fasching): a húsvét előtti 7.
(Esto mihi) vasárnap utáni kedd
Fastwochen: nagyböjt
Faustini ep.: okt. 5.
Faustini et Iovitae mart.: febr. 15.
Fehérvasárnap: a húsvét utáni 1. (Quasi
modo) vasárnap
Feketevasárnap: a húsvét előtti 2. (Iudica)
vasárnap
Felicis (in Pincis) mart.: jan. 14.
Felicis papae, Simplicii et sociorum: júl. 29.
Feria prima: vasárnap
Feria quarta: szerda
Feria quinta: csütörtök
Feria quinta (magna): a húsvét előtti
(nagy)csütörtök
Feria Sabbathi: szombat
Feria secunda: hétfő
Feria secunda carnisprivii: a húsvét előtti 7.
(Esto mihi) vasárnap utáni hétfő
Feria septima: szombat
Feria sexta: péntek
Feria sexta (magna): a húsvét előtti
(nagy)péntek
Feria tertia: kedd
Festum, festivitas: az ünnep napja
Festum apostolorum: jún. 29.
Festum omnium (12) apostolorum: júl. 15.
Festum Christi: dec. 25.
Festum Trinitatis: a pünkösd utáni 1.
vasárnap
Fidis virg. mart.: okt. 6.
Findung des heiligen Kreuzes: máj. 3.
Firmini ep.: szept. 25.
Floriani mart.: máj. 4.
Fluristag: máj. 4.
Fortunati ep.: febr. 26.
Földtiltó Boldogasszony: dec. 8.
Francisci conf. Depositio: okt. 4.
Translatio: máj. 25.
Fratrum septem mart.: júl. 10.

Frauentag (magában): aug. 15. Ha más Mária-ünnepet jelöl német oklevelekben, megfelelő (latin vagy német) jelzéssel áll. Így: Frauentag nativitatis: szept. 8. Frauentag conceptionis: dec. 8.; Frauentag purificationis: febr. 2.; Frauentag annuntiationis: már. 25. Frauentag candelmess (lichtmess, kerzweih, der reinigung: febr. 2. F. zem arnde (der bodeschup, der kieiben, ze pflanze zu mitterfasten, in den ostern, der verkündung, zu der kündung, zu der verschundung): márc. 25. F. des berchgangs (der heimsuchung): júl. 2. F. schneefeier: aug. 5. F. ze ir. schiedung (der himmelfahrt, auffahrt, uffahrt): aug. 15. F. der geburt (also geporen ist, der padnfart, zu der parrfart, zu der purd, ze herbste, im haberschritt): szept. 8. F. im winter (als sie empfangen ward, empfangnis, vor weihnachten): dec. 8.

Freitag, (Fritag): péntek

Fronfasten: a húsvét előtti 6. vasárnap (Invocavit) pünkösd, Exalt. crucis (szept. 14) és Luciae (dec. 13.) utáni szerda

Fronleichnamstag: a pünkösd utáni 1. (Trinitas) vasárnap utáni csütörtök

Galli abbatis, Gallentag: okt. 16.

Gaudete (in Domino): Advent 3. vasárnapja

Geminorum (Speusippi, Eleusippi et Meleusippi mart.): jan. 17.

Genesii mart.: aug. 25.

Georgentag: ápr. 24.

Georgii mart.: ápr. 24. Külföldön és német vidékeken nálunk is: ápr. 23.

Gerardi ep. Passio: szept. 24. Translatio: febr. 24.

Gregorii papae: márc. 12.

Germani ep.: júl. 31.

Gertrudentag: márc. 17.

Gervasii et Protasii: jún. 19.

Gillgentag, Giligentag, Girgentag: szept. 1.

Girz (Gyrych) (svaty): ápr. 24.

Goczlichnomstag: a pünkösd utáni 1. (Trinitas) vasárnap utáni csütörtök

Gordiani et Epimachi: máj. 10.

Gorgen(tag): ápr. 24.

Gothardi ep.: máj. 5.

Gotsleichnamtag: a pünkösd utáni 1. (Trinitas) vasárnap utáni csütörtök

Gotsgeburt: dec. 25.

Gottesauffart: a húsvét utáni 40. nap, vagyis a húsvét utáni 5. (Vocem iucunditatis) vasárnap utáni csütörtök

Gregorii papae (Gringorentag): márc. 12.

Gyertyaszentelő Boldogasszony: febr. 2.

Gyümölcsoltó Boldogasszony: márc. 25.

Hadriani mart.: márc. 4.

Hainreichstag: júl. 14.

Halottak napja: nov. 2.

Hamvazószerda: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap utáni szerda

Hanstag gocztauffers: jún. 24.

Háromkirályok: jan. 6.

Hatvanad vasárnap: a húsvét előtti 8. (Exsurge) vasárnap

Havasboldogasszony: aug. 5.

Hebdomada: hét Hebdomada alba (in albis): a húsvét utáni hét

Hebdomada magna (maior): a nagyhét, a húsvét előtti hét

Hebdomada paschalis: a húsvét utáni hét

Hedvigis viduae: okt. 15.

Heimsuchung Mariae: júl. 2.

Helenae reginae: máj. 22. (Külföldön többnyire: aug. 18.)

Henrici (Emerici) ducis: nov. 5.

Henrici imperatoris: júl. 14.

Herrgottstag: a pünkösd utáni 1. (Trinitas) vasárnap utáni csütörtök

Hétalvók: júl. 27. Hét atyafi: júl. 10.

Hétfájdalmú Szűz: szept. 15.

Hetvened vasárnap: a húsvét előtti 9. (Circumdedeunt me) vasárnap

Hieronymi conf. doc. szept. 30.

Hilarii ep.: jan. 13. (1602-ig, ettől: jan. 14.)

Himmelfahrt Christi: a húsvét utáni 5. (Vocem iucunditatis) vasárnap utáni csütörtök

Himmelfahrt Mariae: aug. 15.

Hippolyti mart.: aug. 13.

Húshagyókedd: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap utáni kedd

Húsvétvasárnap: a tavaszi napéjgyenlőséget követő holdtölte

utáni vasárnap (március 22.–április 25.)
Huszonnégynév: nov. 24.

Iacobi ap. (Maior): júl. 25.

Jakobstag im snyt, im aren: júl. 25.

Jan (svaty) Krstit'el: jún. 24.

János nyakavágása: aug. 29.

János fővétele: aug. 29.

Ianuarii ep.: okt. 19.

Ieiunium: (Nagy)böjt

Jeori, Jori: ápr. 23.

Ieronymi presb. conf. doct: szept. 30.

Jézus nevenapja: jan. 2.

Ignatii ep.: febr. 1.

Ilari ep.: jan. 13.

Ilenae reginae: máj. 22. (külföldön aug. 18.)

Incarnatio Domini: dec. 25. vagy márc.

25., aszerint, hogy melyik szolgál
évkeddetül Incathedratio Petri: febr. 22.

Inclina Domine: a pünkösöd utáni 15.

vasárnap In excelso: a jan. 6. utáni 1.

vasárnap Infra octavam, inter octavam:

az ünnep és nyolcada (octavája) közt az

adott heti nap Innocentium (martyrum):

dec. 28. Intret oratio (mea): a húsvét

előtti 6. (Invocavit) vasárnap utáni

szombat Inventio crucis: máj. 3.

Inventio dextrae Stephani regis: máj.

30.

Inventio (reliquiarum) Stephani protomart.:

aug. 3.

Invocavit (me): a húsvét előtti 6. vasárnap

In voluntate, tua: a pünkösöd utáni 21.

vasárnap

Iohannis: rendszeren jún. 24.

Iohannis ap. ev.: dec. 27.

Iohannis ante portam (Latinam): máj. 6.

Iohannis Baptistae decollatio: aug. 29.

Iohannis Baptistae (nativitas): jún. 24.

Iohannis et Pauli mart.: jún. 26.

Iohannstag (ze sunbenden): jún. 24. (Más

Jánosnapra a melléje kitett kifejezés

mutat, pl. Johannstag vorm gulden

Thor = J. ante portam: máj. 6.; in den

wegnacht, feyrtagen: dec. 27.)

Jorgentag (Jurgentag, Jorigentag,

Jörgentag): ápr. 23.

Iosephi: márc. 19.

Ippoliti mart.: aug. 13.

Irchtag: kedd

Irenali et Abundi: aug. 26.

Iubilate: a húsvét utáni 3. vasárnap

Iudica (me Deus): a húsvét előtti 2.
vasárnap

Iulianae virg.: febr. 16.

Iustinae mart.: szept. 26.

Iustus es Domine: a pünkösöd utáni 17.
vasárnap

Kadragesima: általában: nagyböjt; mint
napjelölés: a húsvét előtti 6. (Invocavit)
vasárnap

Kalixti: okt. 14.

Kántorböjt: a húsvét előtti 6. (Invocavit)
vasárnap, pünkösöd, szept. 14. és dec.
13. utáni szerda, péntek és szombat.

Kapuálló János: máj. 6.

Karácsony: dec. 25.

Karácsony böjtje: dec. 24.

Karácsony hava: december

Karfreitag: a húsvét előtti (nagy)péntek

Kármelhegyi Boldogasszonyául. 16.

Karwoche, Karboche: a húsvét előtti hét
Kathedra Petri: febr. 22.

Katherinae virg.: nov. 25.

Kathreintag: nov. 25.

Keresztjárom napok: a húsvét utáni 5.
(Vocem iucunditatis) vasárnap utáni
hétfő, kedd, szerda

Kettenfeier Petri: aug. 1.

Kiliani (et sociorum): júl. 8.

Kindleintag: dec. 28.

Kirini mart.: ápr. 30.

Kisasszony hava: augusztus

Kis(boldog)asszony: szept. 8.

Kolmannstag: okt. 13.

Kottanber: (lásd Quatember) a húsvét előtti
6. (Invocavit) vasárnap, pünkösöd, szept.
14. és dec. 13. utáni szerda, péntek és
szombat

Kreuztag: rendszeren szept. 14. de néha: máj.
3.

Krisztus kietlenből kihozása: jan. 11.

Kunigudentag: márc. 3.

Ladislai regis: Elevatio (ha csak in festo
Ladislai regis van, általában ez
értendő): jún. 27. Depositio: júl. 29.

Laetare (Jerusalem): a húsvét előtti 3.
vasárnap

Laetetur cor: a szept. 14. utáni péntek
Lamprechtentag: szept. 17.
Lamberti ep.: szept. 17.
Larentzentag: aug. 10.
Laurentii mart.: aug. 10.
Lazari ep.: dec. 17.
Leandri ep.: febr. 27.
Leichnamstag: a pünkösöd utáni 1. (Trinitas)
vasárnap utáni csütörtök
Lelkek napja: aug. 16.
Leonardi abbatis: nov. 6.
Leonis papae: jún. 28.
Letare: a húsvét előtti 3. vasárnap
Liborii ep.: júl. 23. Translatio: ápr. 28.
Lichtmess, lichtweih: febr. 2.
Lienharbstag: nov. 6.
Littera Dominicalis: (lásd a 32. pontot és a
III. táblázatot)
Longini militis: márc. 15.
Lorentzentag: aug. 10. Lucae ev: okt. 18.
Luciae virg. (Luciantag, Lucientag): dec.
13. Ludoviciep.: aug. 19.
Lunatio: holdhónap

Macarii conf.: jan. 23.
Madius: május
Maentag: Montag
Magdalenae: júl. 22.
Maglorii: okt. 24.
Magna feria quarta, (quinta, sexta): a húsvét
előtti szerda (csütörtök, péntek)
Magorum trium: jan. 6.
Magyarok Nagyasszonya: okt. 8.
Mantag: Montag
Marcelli papae: jan. 16.
Marci ev. ap.: ápr. 25.
Marci papae: okt. 7.
Marci et Marcelliani mart.: jún. 18.
Margarethae virg.: júl. 13.
Mária bemutatása: nov. 21.
Mária eljegyzése: jan. 23.
Mária nevenapja: szept. 12.
Mariae candelarum: febr. 2.
Mariae de nive vagy ad nives: aug. 5.
Mariae geburt: szept. 8.
Mariae Magdalenae: júl. 22.
Mariae virginis (festum) általában: szept. 8.,
olykor azonban aug. 15. vagy márc. 25.
is lehet
Mariae nativitas: szept. 8.

Mariczentag: szept. 22.
Markstag: ápr. 25.
Marthae: júl. 27. Translatio: okt. 17.
Martini ep.: nov. 11. Translatio: júl. 4.
Martini papae: nov. 10.
Martinstag: nov. 11.
Martyrum decem milium: jún. 22.
Matka bozie snezna: aug. 5.
Matku (matce) bozie (na) nebe vzetie: aug.
15.
Matthaei ap. ev. (Mattheistag, Mathestag,
Matthiestag): szept. 21.
Matthiae ap. (Mathiestag, Matheistag): febr.
24. Szökőévben: febr. 25.
Matus sv.: szept. 21.
Mauri abbatis: jan. 15.
Mauri ep.: dec. 1.
Mauriczentag: szept. 22.
Mauritii (et sociorum): szept. 22.
Maximini: máj. 29.
Medardi ap.: jún. 8.
Mediante mense: a hónap 15. (februárban
14.) napja
Medium quadragesimae: a húsvét előtti 3.
(Laetare) vasárnap előtti szerda
Memento nostri: Advent 4. vasárnapja
Mertanstag, Merttentag: nov. 11.
Michaelis archangeli: szept. 29. Apparitio
(Adventus): máj. 8.
Michlstag: szept. 29.
Mihály (meg)jelenése: máj. 8.
Mindenszentek: nov. 1.
Mindszent hava: október
Miserere mei: a pünkösöd utáni 16. vasárnap
Misericordia Domini: a húsvét utáni 2.
vasárnap
Mittichan, mitohen, mittach: szerda
Mittfasten, Mittervasten: a húsvét előtti 3.
(Laetare) vasárnap előtti szerda
Mittwoch: szerda
Montag: hétfő

Naboris et Felicis mart.: júl. 12.
Nagy(boldog)asszony: aug. 15.
Nagycsütörtök: a húsvét előtti csütörtök
Nagyhét: a húsvét vasárnapot megelőző hét
Nagykarácsony: dec. 25.
Nagypéntek: a húsvét előtti péntek
Nagyszombat: a húsvét előtti szombat
Narcisci ep: okt. 29.

Narozeni matky bozi: szept. 8.
Natale Domini: dec. 25.
Nativitas Domini (Christi): dec. 25.
Nativitas Iohannis Baptistae: jún. 24.
Nativitas Mariae beatae virg.: szept. 8.
Négy megkoronázott: nov. 8.
Nerei, Achillei, Pancratii mart.: máj. 12.
Neujahrstag: jan. 1.
Nicodemi: jún. 1. és aug. 3.
Nicolai ep. mart.: dec. 6. Translatio: máj. 9.
Nicodemi mart.: jún. 1. és aug. 3.
Niklastag: dec. 6.
Nivis Mariae: aug. 5.
Norberti ep.: jún. 6.
Numeriani: júl. 5.
Numerus aureus: Aranyszám (lásd a 16. fejezetet!)

Nyolcad: nagyobb ünnepek utáni nyolcadik nap

Obent: az ünnep előtti nap

Oberstertag, obersten, obrist, abristen: jan. 6.

Oblatio Mariae: nov. 21.

Octava: nagyobb ünnepek utáni nyolcadik nap

Oculi mei: a húsvét előtti 4. vasárnap

Offertstag: a húsvét utáni 5. (Vocem iucunditatis) vasárnap utáni csütörtök

Olajbafőtt János: máj. 6.

Olvasós Boldogasszony: okt. 7.

Omnes gentes: a pünkösöd utáni 7. vasárnap

Omnia, quae fecisti: a pünkösöd utáni 20. vasárnap

Omnium defunctorum: nov. 2.

Omnium sanctorum: nov. 1.

Ondrej ap.: nov. 30.

Órangyalok: okt. 2.

Orationum dies: valószínűleg a rogationum dies

Ordinatio: előzetes (az előző uralkodó életében való) választás, vagy koronázás; egyháziaknál: felszentelés

Ostern: húsvét

Osvaldi regis, Oswaltstag: aug. 5.

Öt atyafi: nov. 12.

Othmari: nov. 16.

Ötvened vasárnap: a húsvét előtti 7. (Esto mihi) vasárnap

Ottentag: szept. 30.

Ottonis ep.: szept. 30.

Pál emlékezete: jún. 30.

Pál fordulása: jan. 25.

Palmabent: a húsvét előtti vasárnapot megelőző szombat

Palmarum Dominica: a húsvét előtti vasárnap

Pál megtérése: jan. 25.

Palmsonntag, Palmostern, Palmtag, Palmentag: a húsvét előtti vasárnap

Pancratii mart., Pangracientag, Pangreczentag: máj. 12.

Pantaleonis, Panthelomei: júl. 28.

Parasceve: a húsvét előtti (nagy)-péntek

Partholomestag, Partelmestag: aug. 24.

Pascha (Domini) húsvét

Pascha florum: a húsvét előtti vasárnap

Passio Domini: a húsvét előtti 2. vasárnap

Passio Petri et Pauli ap.: jún. 29.

Pastor bonus: a húsvét utáni 2. vasárnap

Pauli ap. (conversio): jan. 25.
Commemoratio: jún. 30;

Pauli primi eremita: jan. 10.

Paulstag (der Bekerung): jan. 25.

Pedilavium: a húsvét előtti (nagy)csütörtök

Pelagii: aug. 28.

Pentecoste: a pünkösöd, vagyis a húsvét utáni 7. vasárnap

Penultimus (dies): a hónap utolsó előtti napja

Perchtstag: jan. 6.

Perpetuae et Felicitatis: márc. 7.

Pertelmestag: aug. 24.

Pervigilia: az ünnep előtti nap

Péter székbe ülése: febr. 22.

Péter vasaszakadása: aug. 1.

Peterstag: jún. 29. Kettenfeier Petri (als er entbunden war): aug. 1.

Petri ad cathedram: febr. 22.

Petri ad vincula: aug. 1.

Petri ap.: jún. 29. Olykor azonban: aug. 1.

Petri mart.: ápr. 29.

Petri et Pauli ap.: jún. 29.

Petronellae virg.: máj. 31.

Pfincztag, Phintztag, Phingstag: csütörtök

Pfingsten (Pfingsttag): pünkösöd, vagyis a húsvét utáni 7. vasárnap

Philippi et Iacobi ap.: máj. 1.

Philips und Jakobstag: máj. 1.

Piroska (Eiréne): aug. 13.
Plasiustag, Plassentag: febr. 3.
Polycarpi ep. mart.: jan. 26.
Postridie: az ünnep utáni (vagy római számításnál: a főnap utáni) napon
Potentianae virg. máj. 19.
Praesentatio Domini: febr. 2.
Praesentatio Mariae: nov. 21.
Praxedis virg.: júl. 21.
Pridie: az ünnep előtti (vagy római számításnál: a főnap előtti) napon
Primi et Feliciani: jún. 9.
Priscae virg.: jan. 18.
Processi et Martiniani mart.: júl. 2.
Procopii: júl. 4.
Profestum: az ünnep előtti nap
Prope esto Domine: a dec. 13. utáni péntek
Protector noster: a pünkösd utáni 14. vasárnap
Prothasius et Gervasius mart.: jún. 19.
Proti et Hyacinthi: szept. 11.
Publicani et farisei: a pünkösd utáni 11. vasárnap
Pudentianae virg.: máj. 19.
Pünkösd: a húsvét utáni ötvenedik nap, vagyis a 7. vasárnap Pünkösd hava: május
Purificatio Mariae: febr. 2.

Quadragesima: általában: nagyböjt; mint napjelölés: a húsvét előtti 6. (Invocavit) vasárnap
Quadragesima media: a húsvét előtti 4. (Oculi) vasárnap utáni szerda
Quasi modo geniti: a húsvét utáni 1. vasárnap
Quatember: a húsvét előtti 6. (Invocavit) vasárnap, pünkösd, szept. 14. és dec. 13. utáni szerda, péntek, szombat
Quattuor tempora (ieiunii): A húsvét előtti 6. (Invocavit) vasárnap, pünkösd, szept. 14. és dec. 13. utáni szerda, péntek és szombat
Quindena: az ünnep utáni tizenöt(ödik) nap
Quinquagesima: a húsvét előtti 7. vasárnap
Quinque fratrum (Benedicti, Isaac, Iohannis, Matthaei et Crispini) mart.: nov. 12.
Quiriaci: máj. 4.
Quirini mart.: márc. 30. Translatio: ápr. 30.

Quirini ep.: jún. 4.

Ramis almarum: a húsvét előtti vasárnap
Reddite caesari: a pünkösd utáni 23. vasárnap
Reginae virg. mart.: szept. 7.
Regum trium: jan. 6.
Remigii ep.: okt. 1.
Reminiscere: a húsvét előtti 5. vasárnap [vagy ritkán: a húsvét előtti 6. (Invocavit) vasárnap utáni szerda]
Repleatur os meum: a pünkösd utáni péntek
Residentia exercitus regis: királyi hadoszlás napja (ld. a VIII. táblázatot!)
Respice Domine: a pünkösd utáni 13. vasárnap
Respice in me: a pünkösd utáni 3. vasárnap
Resurrectio Domini: húsvétvasárnap
Rochi conf.: aug. 16.
Rogate: a húsvét utáni 5. vasárnap
Rogationum dies, rogationes: a húsvét utáni 5. (Vocem iucunditatis) vasárnap utáni hétfő, kedd és szerda
Rogationum dominica: a húsvét utáni 5. vasárnap
Rorate coeli: dec. 13. utáni szerda
Rosarum dies: febr. 6.
Rozoslani apostolnov: júl. 15.
Rózsafüzér királynéja: okt. 7.
Rufi ep.: aug. 27.
Ruperti ep.: márc. 27. Translatio: szept. 24.
Ruprechtstag: márc. 27. Translatio: szept. 24.

Sabbatum: szombat
Sabbatum in passione: A húsvét előtti 2. (Iudica) vasárnap utáni szombat
Sabbatum sanctum: a húsvét előtti (nagy)szombat
Sabinae virg. mart.: aug. 29.
Sabini ep. Canusini: febr. 9.
Saltus lunae: ld. 16. fejezetet
Salus populi: a pünkösd utáni 19. vasárnap
Salutatio Mariae: dec. 18.
Sambstag: szombat
Sanctificatio Mariae: dec. 8.
Sancti regis (Stephani): aug. 20.
Sanctorum omnium: nov. 1.
Sarlós Boldogasszony: júl. 2.
Saturnini cum sociis: nov. 29.

Schiedung Mariae (als sie starb): aug. 15.
Schneefeier: aug. 5.
Scholasticae virg.: febr. 10.
Sebastiani, Sebastianstag: jan. 20.
Schwarzer sountag: a húsvét előtti 2. vasárnap
Secundus dies: az ünnep utáni nap
Septem dormientium: júl. 27.
Septem fratrum: júl. 10.
Septimana: hét
Septimana Parasceve: a húsvét előtti hét
Septimana sancta: a húsvét előtti hét
Septuagesima: a húsvét előtti 9. vasárnap
Sequens dies: az ünnep utáni nap
Sero, in sero: este
Servatiiep.: máj. 13.
Severini ep.: okt. 23.
Sexagesima: a húsvét előtti 8. vasárnap
Sigismundi regis: máj. 2.
Si iniquitates: a pünkösd utáni 22. vasárnap
Silvestri papae: dec. 31.
Simeonisep.: febr. 18.
Simonis et ludae ep.: okt. 28.
Simplicii et sociorum: júl. 29.
Sitientes venite: a húsvét előtti 3. (Laetare) utáni szombat
Sixti papae cum sociis (Felicissimi et Agapiti): aug. 6.
Sonszibenden: jún. 24.
Sonntag, Sountag: vasárnap
Sophiae: máj. 15.
Sotheris virg.: febr. 10.
Speerfreitag: a húsvét utáni 1. (Quasimodo) vasárnap utáni péntek
Spiritus Domini, sancti: pünkösd
Stanislai ep. mart.: máj. 7.
Stepan (sv.) mucedlnik: dec. 26.
Stephani papae: aug. 2.
Stephani protomart.: dec. 26. Inventio: aug. 3.
Stephani s. regis: Elevatio: aug. 20. Dextrae inventio: máj. 30. Depositio: aug. 15.
Külföldön: 1686-tól szept. 2.
Stephanstag (Stefanstag) als er funden war, im schrydtag, im schnitt: aug. 3.
Stephanstag translationis: máj. 7.
Strenarum dies: újév
Stulfeier Petii: febr. 22.
Subenten (Sunbent, Sunibend, Sumbenden, Sunewent): jún. 24.

Succinctio campanorum: a húsvét előtti szerda
Surrexit pastor bonus: a húsvét utáni 2. vasárnap
Susannae: aug. 11.
Suscepimus Deus: a pünkösd utáni 8. vasárnap
Suscipe Domine: a húsvét utáni 5. vasárnap
Szent András hava: november
Szent György hava: április
Szentháromság vasárnapja: a pünkösd utáni 1. vasárnap
Szent Iván hava: június
Szent Jakab hava: július
Szentkereszt feltalálása: máj. 3.
Szent Mihály hava: szeptember
Szeplőtelen Fogantatás: dec. 8.
Tempus quadragesimale: a nagyböjt
Theodori mart.: nov. 9.
Theophania: jan. 6.
Thomae ap.: dec. 21.
Thomae (Becket) ep. mart.: dec. 29.
Thomanstag des Zwelfpoten: dec. 21.
Tibujtii, Valeriani et Maximi: ápr. 14.
Tibujtii mart.: aug. 11. (Néha azonban ápr. 14-ikét jelenti!)
Timothei ep.: jan. 24.
Timothei et Apollinaris mart.: aug. 23.
Tistag: kedd
Tizenegyezer szűz: okt. 21.
Tizenkét apostol: júl. 15.
Tizennégy segítőszent: júl. 12.
Transfiguratio Domini: aug. 6.
Translatio: egy szent ünnepének egy másik (magasabb rangú) ünneppel való egybeesése miatt történő áthelyezése, illetve egy szent ereklyéi áthelyezésének ünnepe.
Trinitatis (festum, Dominica): a pünkösd utáni 1. vasárnap
Trium regum: jan. 6.
Trivalenttag: a pünkösd utáni 1. vasárnap
Udalriciep.: júl. 4.
Ulreichstag: júl. 4.
Ulrichstag: júl. 4.
Ulrici: júl. 4.
Ultimus (dies): a hónap utolsó napja

Undecim milium virginum: okt. 21.
Urbani papae: máj. 25.
Urbanstag: máj. 25.
Úrnapja: a Szentháromság vasárnapja utáni csütörtök
Ursulae (et sociorum): okt. 21.
Urunk színeváltozása: aug. 6.
Urunk születése: dec. 25.
Üszögös Péter: febr. 22.

Valentini mart. (Valenteinstag, Valteinstag): febr. 14.
Valeriani: dec. 15.
Valerii ep.: jan. 29.
Vasas Péter: aug. 1.
Vaschangtag: húshagyókedd
Vasten: nagyböjt
Vedasti et Amandi ep.: okt. 26. vagy 27.
Veitstag, Veittentag: jún. 15.
Velikonoce: húsvét
Veni et ostende: dec. 13. utáni szombat
Venite adoremus: a szept. 14. utáni szombat
Verbum incarnatum: dec. 25.
Viertage, in den virtagen der vasten: hamvazószerdától a húsvét előtti 6. (Invocavit) vasárnapig
Vigília: az ünnep előtt való nap
Vincentii mart.: jan. 22.
Vincula Petri: aug. 1.
Virágvasárnap: a húsvét előtti vasárnap
Virágos János: jún. 24.
Virgilii ep., Virgilizutag: nov. 27.
Ypoltentag: aug. 13.

Virginis beatae, gloriosae: szept. 8., de néha: aug. 15.
Visitatio Mariae virg. gloriosae: júl. 2.
Vitalis mart.: ápr. 28.
Viti, Modesti (et Crescentiae) mart.: jún. 15.
Vízkereszt: jan. 6.
Vocem iucunditatis: a húsvét utáni 5. vasárnap
Vstupeni bozim: a húsvét utáni 40. nap, vagyis a húsvét utáni 5. vasárnap utáni csütörtök

Zenonis ep.: dec. 8. Néha: dec. 14.
Zistag, Zinstag: kedd
Zoerardi et Benedicti: júl. 17.
Zonbede: jún. 24.
Zöldcsütörtök: a húsvét előtti (nagy)csütörtök
Zwelfbotentag: júl. 15.

Waitstag: jún. 15.
Warbarantag: dec. 4.
Weihnachten: dec. 25.
Weittztag: jún. 15.
Wenceslai regis: szept. 28.
Wurzweihe: aug. 15.

XL^{mae}: Quadragesimae
Ypoltentag: aug. 13.

XI. Magyar naptár

Összeállította: dr. Érszegi Géza

Az újkorban megsokasodó magyar nyelvű forrásokban előforduló ünnepek magyar nyelvi megnevezésében való jobb tájékozódás érdekében az alábbi 12 táblázaton megtalálhatók a Magyarországon az újkorban is megült nevezetesebb ünnepek Bálint Sándor (Karácsony, Húsvét, Pünkösd. Bp. 1973. és Ünnepi kalendárium. Bp. 1977. I–II.) művei alapján.

Hogy az állandó ünnepek elnevezésén és a naptárban való elhelyezkedésén kívül a változó ünnepeket is fel lehessen tüntetni, felvettük azokat is a legkorábbi időpontjuknál, jeleztük azonban, miként lehet azokat a 35 naptár segítségével más években is megfelelő napokhoz kötni.

*Csak az 1. naptárban található években esik erre a napra; a többi években annyi nappal kerül későbbre, ahányadik naptár vonatkozik az illető évr. (Pl.: a húsvét március 23-ra esik a 2. és március 24-re a 3. naptár éveiben.)

**Erre a napra csak a 7., a következő napra csak az 1., az azt követő napra csak a 2. és az ezekre következő minden 7. naptár éveiben esik. (Pl.: szeptember 17-re esik a 16, 23. és 30. naptárak éveiben.)

***Erre a napra csak a 6., a következő napra csak a 7., az azt követő napra csak a 8. stb. és az ezekre következő minden 7. naptár éveiben esik. (Pl.: Advent 1. vasárnapja november 28-ra esik a 7., 14. és 21. stb. naptárak éveiben.)

<i>Január – Boldogasszony hava</i>	23. János (Alamizsnás); Mária
1. Újév; Kiskarácsony	eljegyzése v. menyegzője
2. Jézus nevenapja	24.
3. Genovéva	25. Pál fordulása v. megtérése;
4.	Hatvanadvasárnap*
5.	26.
6. Vízkereszt, Háromkirályok	27.
7.	28.
8. Erhard	29.
9.	30.
10.	31.
11.	
12.	<i>Február – Böjtelő hava</i>
13.	1. Ötvenedvasárnap*
14.	2. Gyertyaszentelő Boldogasszony
15. Pál (Remete)	3. Balázs; Húshagyókedd*
16.	4. Veronika; Hamvazószerda*
17. Antal (Remete)	5. Ágota
18. Piroska; Margit (Árpád-házi);	6. Dorottya
Hetvenedvasárnap*	7.
19.	8.
20. Fábián és Sebestyén	9. Apollónia
21. Ágnes	10. Skolasztika
22. Vince	11. A kántorböjt kezdőnapja*

12.
13.
14.
15.
16. Julianna
17.
18.
19. Zsuzsanna
20.
21.
22. Péter (Üszögös) v. Péter
székfoglalása
23.
24. Mátyás
25.
26.
27.
28.

Március – Böjtmás hava
1.
2. Szimplicius
3.
4.
5.
6.
7.
8. Feketevasárnap*
9.
10. Negyven Vértanú
11.
12. Gergely pápa
13.
14.
15. Virágvasárnap*
16.
17. József (Arimathiai); Longinus;
Patrik; Gertrud
18.
19. József (Názáreti); Nagycsütörtök*
20. Nagypéntek*
21. Benedek; Nagyszombat*
22. Húsvétvasárnap*
23.
24.
25. Gyümölcsoltó Boldogasszony;
Dizmász
26.
27.
28.

29. Fehérvasárnap*
30. Kerény
31.
(17–22. = Nagyhét)

Április – Szent György hava

1.
2. Mária (Egyiptomi)
3.
4.
5. Vince (Ferreri)
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23. Adalbert
24. György
25. Márk
26. Kilit
27. Peregrinus
28.
29.
30. Katalin (Sienai); Áldozócsütörtök*
(27–29. = Keresztjárom napok*)

Május – Pünkösds hava

1. Fülöp és Jakab; Valburga; Zsigmond
2.
3. Szentkereszt feltalálása
4. Flórián; Mónika
5. Gotthárd
6. János (Olajbafőtt)
7. Szaniszló
8. Mihály megjelenése
9.
10. Jób; Pünkösdsvasárnap*
11. Izidor

12. Pongrác	28.
13. Szervác	29. Péter és Pál apostolok
14. Bonifác	30.
15.	
16. János (Nepumuki)	<i>Július – Szent Jakab hava</i>
17. Szentháromság vasárnap*	1. Boldogasszony böjtje
18. Venánc	2. Sarlós Boldogasszony
19. Ivó	3.
20.	4. Ulrik
21. Úrnapja*	5.
22.	6. Kilián
23.	7.
24.	8.
25. Orbán	9.
26.	10.
27.	11. Dániel
28.	12. Tizennégy Segítőszent
29.	13. Margit (Antiochiai)
30.	14.
31. Petronella	15. Apostolok oszlása
	16. Kármelhegyi Boldogasszony
<i>Június – Szent Iván hava</i>	17. Elek; András és Benedek
1.	18. Kamill
2. Erazmus	19.
3.	20. Illés, Kümmernis
4.	21.
5.	22. Mária Magdolna
6.	23.
7.	24. Krisztina
8. Medárd	25. Jakab; Kristóf
9.	26. Anna
10.	27. Héthalvók
11.	28. Pantaleon
12.	29.
13. Antal (Páduai)	30. Abdon és Szennen
14.	31. Ignác
15. Vid	
16. Kunigunda	<i>Augusztus – Kisasszony hava</i>
17.	1. Péter (Vasas) v. Péter
18.	vasaszakadása; Zsófia
19.	2. Porciunkula
20.	3.
21. Alajos	4. Domonkos
22. Ákos	5. Havas Boldogasszony; Osvát
23.	6. Urunk színeváltozása
24. János (=Iván) (Keresztelő)	7. Donát
születése; Búzavágó v. Virágos János	8.
25.	9. Emigdius
26. János és Pál vértanúk	10. Lőrinc
27. László király	11.

- 12.
13. Radegundis
- 14.
15. Nagy(boldog)asszony
16. Joachim, Rókus
- 17.
18. Ilona
- 19.
20. István király
- 21.
- 22.
- 23.
24. Bertalan
- 25.
- 26.
- 27.
28. Ágoston
29. János fővétele v. nyakavágása
- 30.
- 31.

Szeptember – Szent Mihály hava

1. Egyed
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
8. Kis(boldog)asszony
- 9.
10. Miklós (Tolentói)
- 11.
12. Mária nevenapja
- 13.
14. Szentkereszt felmagasztalása
15. Hétfájdalmú Szűzanya; A kántorböjt kezdőnapja**
16. Lambert
- 17.
- 18.
- 19.
20. (L)Euszták, Lestyák
21. Máté
22. Móric
23. Tekla
- 24.
25. Gellért
26. Jusztina
27. Kozma és Damján

28. Vencel
29. Mihály
30. Jeromos

Október – Mindszent hava

- 1.
2. Örangyalok
- 3.
4. Ferenc (Assisi)
- 5.
6. Ábrahám
7. Olvasós Boldogasszony v. Rózsafüzér Királynéja
8. Magyarok Nagyasszonya (1896–1971)
9. Dénes
- 10.
- 11.
- 12.
13. Kálmán
- 14.
15. Teréz (Avilai)
16. Gál
17. Hedvig
18. Lukács
- 19.
20. Vendel
21. Orsolya és a Tizenegyezer Szűz
22. Kordula, Szévérus
- 23.
24. Ráfael
25. Krispin
26. Dömötör
- 27.
28. Simon és Judás
- 29.
- 30.
31. Wolfgang (Farkas)

November – Szent András hava

1. Mindenszentek
2. Halottak napja
3. Hubert
4. Károly (Borromei)
5. Imre
6. Lénárd
- 7.
8. Négy Megkoronázott
- 9.
- 10.

11. Márton
- 12.
13. Bereck
14. Pál (Remete)
15. Lipót
- 16.
17. Ányos
- 18.
19. Erzsébet
- 20.
21. Mária bemutatása
22. Cecília
23. Kelemen
24. Huszonnégy Vén
25. Katalin
- 26.
27. Ádvent 1. vasárnapja***
- 28.
- 29.
30. András

27. János apostol és evangélista
28. Aprószentek
29. Dávid király; Tamás (Becket)
- 30.
31. Szilveszter pápa

December – Karácsony hava

1. Eligius
- 2.
3. Ferenc (Xaveri)
4. Borbála; Ádvent 2. vasárnapja***
- 5.
6. Miklós püspök
7. Ambrus
8. Szeplőtelen Fogantatás; Földtiltó v. Eketiltó Boldogasszony
- 9.
- 10.
11. Ádvent 3. vasárnapja***
- 12.
13. Luca; Ottilia; Jodok
14. Nicasius; A kántorböjt kezdőnapja***
- 15.
- 16.
17. Lázár
18. Ádvent 4. vasárnapja***
- 19.
- 20.
21. Tamás apostol
- 22.
- 23.
24. Karácsony böjtje; Szenteste
25. (Nagy)Karácsony
26. István első vértanú

XII. A pápák névsora a magyar királyság alapítása óta

Szentpétery Imre kéziratát kiegészítette: Szögi László

A zárójelbe tett név a pápa családi, illetőleg pápasága előtti neve. Utána a választás, vagy általában a trónralépés ideje következik; *c.* a koronázás napját jelöli; *let.* = letétetett; *lem.* = lemondott; *elűz.* = elűzetett.

- II. Szilveszter* (Gerbert d'Aurillac) 999. ápr. 2. +1003. máj. 12.
XVII. János (Sicco) 1003. jún. 13 +dec. 7.
XVIII. János (Phasianus, Fasano) 1003. dec. 25. +1009. jún.
IV. Sergius (Pietro Buccaporca) 1009. júl. 31. +1012. máj. 12.
VIII. Benedek (Teofilatto, tusculumi gróf) 1012. ápr. 20. +1024. ápr. 9.
(Gergely ellenpápa) 1012. jún., *let.* 1012 végén
XIX. János (Romano, tusculumi gr.) 1024. ápr. (c. júl.) +1032. nov. 6.
IX. Benedek (Teofilatto, tusculumi gr.) 1032. nov. 12. (*c.* 1033. jan.); *lem.* 1045. máj. 1.
(Első ízben)
III. Szilveszter (Giovanni da Sabina) 1045. jan. 21. *let.* 1046. dec. 20.
IX. Benedek (másodízben) 1045. ápr. 10. +1045. máj. 1.
VI. Gergely (Giovanni Graziano) 1045. május 1. (*c.* máj. 5.); *let.* 1046. dec. 20.
II. Kelemen (Sixidger von Morsleben und Hornburg) 1046. dec. 24. (*c.* dec. 25.) +1047. okt. 9.
IX. Benedek (harmadízben) 1047. nov. 8., *elűz.* 1048. júl. 17.
II. Damasus (Poppo, német) 1047. dec. 25. (*c.* 1048. júl. 17.) +1048. aug. 9.
IX. Leo (Bruno, Egisheim-Dagsburg-i gr.) 1048. dec. (c. 1049. febr. 12.) +1054. ápr. 19.
II. Viktor (Gebhard, von Dollstein-Hirschberg) (c. 1055. ápr. 16.) +1057. júl. 28.
IX.(X.) István (Friedrich, lotharingiai hg.) 1057. aug. 2. (*c.* aug. 3.) +1058. márc. 29.
(X. Benedek ellenpápa) (Giovanni, tusculumi gr.) 1058. ápr. 5.; *let.* 1060. ápr.
II. Miklós (Gerhard) 1058. dec. (c. 1059. jan. 24.) +1061. júl. 27.
II. Sándor (Anselmo, luccai gr.) 1061. okt. 1. +1073. ápr. 21.
(II. Honorius ellenpápa) (Cadalo, páрмаi gr.) 1061. okt. 28.; *let.* 1064. máj. 31.
VII. Gergely (Hildebrandus, Ildebrando Aldobrandaschi) 1073. ápr. 22. (*c.* jún. 30.) +1085. máj. 25.
(III. Kelemen ellenpápa) (Wibertus) 1080. jún. 25. (*c.* 1084. márc. 24.) +1100. szept. 8.
III. Viktor (Desiderius, capuai hg.) 1086. máj. 24. (*c.* 1087. máj. 9.) +1087. szept. 16.
II. Orbán (Odo de Chatillon) 1088. márc. 12. +1099. júl. 29.
II. Paschalis (Raniero di Bieda) 1099. aug. 13. (*c.* aug. 14.) +1118. jan. 21.
(Theodericus ellenpápa) 1100. szept.; *elűz.* dec.
(Albert ellenpápa) 1102. febr.; *let.* 1102. márc.
(IV. Szilveszter ellenpápa) (Maginulfus) 1105. nov. 18.; *let.* 1111. ápr. 12. *II. Gelasius* (Giovanni Caetani) 1118. jan. 24. (*c.* márc. 10.) +1119. jan. 29.
(VIII. Gergely ellenpápa) (Mauritius Burdinus, francia) 1118. márc. 8.; *let.* 1121.
II. Callixtus (Guido, burgundi gr.) 1119. febr. 2. (*c.* febr. 9.) +1124. dec. 13.
(II. Celesztin ellenpápa) (Theobaldus Buccapecus) 1124. dec. 15.; *lem.* dec. 16.
II. Honorius (Lamberto de Fiagnano) 1124. dec. 15. (*c.* dec. 21.) +1130. febr. 13.
II. Ince (Gregorio Parapeschi vagy Papareschi) 1130. febr. 14. (*c.* febr. 23.) +1143. szept. 24.
(II. Anaklét ellenpápa) (Pierleoni de Frangipanis) 1130. febr. 14. (*c.* febr. 23.) +1138.

jan. 25.

- (IV. Viktor ellenpápa) (Gregorius, tusculumi gr.) 1138. márc. 15.; *lem.* 1139. máj. 29.
II. Celesztin (Guido di Castello) 1143. szept. 26. (c. okt. 3.)+1144. márc. 8.
II. Lucius (Gerardo Caccianemici) 1144. márc. 12. +1145. febr. 15.
III. Jenő (Bernardo Paganelli) 1145. febr. 15. (c. febr. 18.)+1153. júl. 8.
IV. Anasztáz (Corrado della Suburra) 1153. júl. 12. +1154. dec. 3.
IV. Adorján (Nicolaus Breakspear) 1154. dec. 4. (c. dec. 5.)+1159. szept. 1.
III. Sándor (Rolando Bandinelli) 1159. szept. 7. (c. szept. 20.)+1181. aug. 30.
(IV. Viktor ellenpápa) (Ottaviano de Monticello) 1159. szept. 7. (c. okt. 4.)+1164. ápr. 20.
(III. Paschalis ellenpápa) (Guido da Crema) 1164. ápr. 22. (c. ápr. 26.)+1168. szept. 20.
(III. Callixtus ellenpápa) (Giovanni Strumi) 1168. szept.; *lem.* 1178. aug. 29.
(III. Ince ellenpápa) (Lando di Sezze; Sinius) 1179. szept. 29. *fogságba esett* 1180. jan.
III. Lucius (Ubaldo Allucinguli) 1181. szept. 1. (c. szept. 6.)+1185. nov. 25.
III. Orbán (Uberto Crivelli) 1185. nov. 25. (c. dec. 1.)+1187. okt. 20.
VI. Gergely (Alberto de Morra) 1187. okt. 21. (c. okt. 25.)+1187. dec. 17.
III. Kelemen (Paolo Scolari) 1187. dec. 19. (c. dec. 20.)+1191. márc. végén.
III. Celesztin (Giacirito Bobone) 1191. márc. 30. (c. ápr. 14.)+1198. jan. 8.
III. Ince (Lotario, segni gr.) 1198. jan. 8. (c. febr. 22.)+1216. júl. 16.
III. Honorius (Cencio Savelli) 1216. júl. 18. (c. júl. 24.)+1227. márc. 18.
IX. Gergely (Ugolino, segni gr.) 1227. márc. 19. (c. márc. 21.)+1241. aug. 22.
IV. Celesztin (Goffredo Castiglione) 1241. okt. 25. (c. okt. 28.)+1241. nov. 10.
IV. Ince (Sinibaldo de Fieschi) 1243. jún. 25. (c. jún. 28.)+1254. dec. 7.
IV. Sándor (Rainaldo, segni gr.) 1254. dec. 12. (c. dec. 20.)+1261. máj. 25.
IV. Orbán (Jacques Pantaleon) 1261. aug. 29. (c. szept. 4.)+1264. okt. 2.
IV. Kelemen (Guido Foulquois, le Gros) 1265. febr. 5. (c. febr. 22.)+1268. nov. 29.
X. Gergely (Teobaldo Visconti) 1271. szept. 1. (c. 1272. márc. 27.)+1276. jan. 10.
V. Ince (Pietrodi Tarantasia) 1276. jan. 21. (c. febr. 22.)+jún. 22.
V. Adorján (Ottobono Fieschi) 1276. júl. 11. +aug. 18.
XXI. János (Pietro di Giuliani, portug.) 1276. szept. 8. (c. szept. 20.)+1277. máj. 20.
III. Miklós (Giov. Gaetano Orsini) 1277. nov. 25. (c. dec. 26.)+1280. aug. 22.
IV. Márton (Simon de Brie, Mompitius, francia) 1281. febr. 22. (c. márc. 23.)+1285. márc. 28.
IV. Honorius (Jacopo Savelli) 1285. ápr. 2. (c. május 20.)+1287. ápr. 3.
IV. Miklós (Girolamo Masci) 1288. febr. 15. (c. febr. 22.)+1292. ápr. 4.
V. Celesztin (Pietro del Murrone) 1294. júl. 5. (c. aug. 29.); *lem.* dec. 13. +1296. máj. 19.
VIII. Bonifác (Benedetto Gaetani) 1294. dec. 24. (c. 1295. jan. 23.)+1303. okt. 11.
XI. Benedek (Nicol. Boccasini) 1303. okt. 22. (c. okt. 27.)+1304. júl. 7.)
V. Kelemen (Bertrand de Got) 1305. jún. 5. (c. nov. 14.)+1314. ápr. 20. (1309 óta tartózkodott Avignonban.)

Avignoni pápák

- XXII. János* (Jacques Duése, D'Osa) 1316. aug. 7. (c. szept. 5.)+1334. dec. 4.
(V. Miklós ellenpápa) (Pietro Rainalducci, de Corbarin) 1328. május 12. (c. máj. 15. v. 22.); *lem.* 1330. aug. 25. +1333. okt. 16.
XII. Benedek (Jacques Fournier) 1334. dec. 20. (c. 1335. jan. 8.)+1342. ápr. 25.
VI. Kelemen (Pierre Roger) 1342. máj. 7. (c. máj. 19.)+1352. dec. 6.

- VI. *Ince* (Etienne Aubert) 1352. dec. 18. (c. dec. 30.) +1362. szept. 12.
 V. *Orbán* (Guillaume de Grimoard) 1362. szept. 28. (c. nov. 6.) +1370. dec. 19. (1367. okt. 16.–1370. szept.-ig Rómában.)
 XI. *Gergely* (Pierre Roger de Beaufort) 1370. dec. 30. (c. 1371. jan. 5.) +1378. márc. 26. (1377-ben visszatért Rómába, s ezzel véget ért az avignoni pápaság.)
- VI. *Orbán* (Bartolomeo Prignano) 1378. ápr. 8. (c. ápr. 18.) +1389. okt. 15.
 (VII. Kelemen ellenpápa) (Robert de Gennevois) 1378. szept. 20. (c. okt. 31.) +1394. szept. 16.
 IX. *Bonifác* (Pietro Tomacelli) 1389. nov. 2. (c. nov. 9.) +1404. okt. 1. (XIII. Benedek ellenpápa) Pedro de Luna, spanyol) 1394. szept. 28. (c. okt. 11.) Letétetett a pisai zsinaton 1409. jún. 5. és a konstanzi zsinaton 1417. júl. 26., +1423. máj. 23.
 VII. *Ince* (Cosimo Migliorati) 1404. okt. 17. (c. nov. 11.) +1406. nov. 6.
 XII. *Gergely* (Angelo Corrarío) 1406. nov. 30. (c. dec. 19.) *let.* a pisai zsinaton 1409. jún. 5., *lem.* 1415. júl. 4. +1417. okt. 18.

Pisai pápák

- (V. Sándor ellenpápa) (Petrus Philargi, görög) 1409. jún. 26. (c. júl. 7.) +1410. máj. 3.
 (XXIII. János ellenpápa) (Baldassare Cossa) 1410. máj. 17. (c. máj. 25.) *let.* a konstanzi zsinaton 1415. máj. 29. +1419. nov. 22.
- V. *Márton* (Oddo Colonna) 1417. nov. 11. (c. nov. 21.) +1431. febr. 20.
 (VIII. Kelemen ellenpápa) (Sancho Munoz, spanyol) 1424.; *lem.* 1429. júl. 26. +1446. dec. 26.
 IV. *Jenő* (Gabriele Condolmieri) 1431. márc. 3. (c. 11.) +1447. febr. 23.; *let.* a baseli zsinaton 1439. jún. 25. +1447. febr. 23.
 (V. Felix ellenpápa) (Amedeo savoyai hg.) 1439. nov. 5. (c. 1440. júl. 24.); *let.* 1449. ápr. 7. +1451. jan. 7.
 V. *Miklós* (Tomaso Parentucelli) 1447. márc. 6. (c. márc. 19.) +1455. márc. 24.
 III. *Callixtus* (Alonso de Borja, Borgia, spanyol) 1455. ápr. 8. (c. ápr. 20.) +1458. aug. 6.
 II. *Pius* (Enea Silvio de Piccolomini) 1458. aug. 19. (c. szept. 3.) +1464. aug. 14.
 II. *Pál* (Pietro Barbo) 1464. aug. 30. (c. szept. 16.) +1471. júl. 26.
 IV. *Sixtus* (Francesco della Rovere) 1471. aug. 9. (c. aug. 25.) +1484. aug. 12.
 VIII. *Ince* (Giov. Battista Cibo) 1484. aug. 29. (c. szept. 12.) +1492. júl. 25.
 VI. *Sándor* (Rodrigo Lenzuoli, anyai néven: Borgia) 1492. aug. 11. (c. aug. 26.) +1503. aug. 18.
 III. *Pius* (Francesco de Piccolomini) 1503. szept. 22. (c. okt. 8.) +okt. 18.
 II. *Gyula* (Giuliano della Rovere) 1503. okt. 31.) (c. nov. 26.) +1513. febr. 21.
 X. *Leo* (Giovanni de' Medici) 1513. márc. 9. (c. márc. 19.) +1521. dec. 1.
 VI. *Adorján* (Adrian Florent, német) 1522. jan. 9. (c. aug. 31.) +1523. szept. 14.
 VI. *Kelemen* (Giulio de' Medici) 1523. nov. 19. (c. nov. 26.) +1534. szept. 25.
 III. *Pál* (Alessandro Farnese) 1534. okt. 13. (c. nov. 3.) +1549. nov. 10.
 III. *Gyula* (Giovan Maria Ciochi del Monte) 1550. febr. 7. (c. febr. 22.) +1555. márc. 23.
 II. *Marcel* (Marcello Cervini) 1555. ápr. 9. (c. ápr. 10.) +máj. 1.
 IV. *Pál* (Gian Pietro Carafa) 1555. máj. 23. (c. máj. 26.) +1559. aug. 18.

IV. *Pius* (Giov. Angelo de' Medici) 1559. dec. 25. (c. 1560. jan. 6.) +1565. dec. 9.
V. *Pius* (Michele Ghislieri) 1566. jan. 7. (c. jan. 17.) +1572. máj. 1.
XIII. *Gergely* (Ugo Buoncompagni) 1572. máj. 13. (c. máj. 25.) +1585. ápr. 10.
V. *Sixtus* (Felice Peretti) 1585. ápr. 24. (c. máj. 1.) +1590. aug. 27.
VII. *Orbán* (Giov. Battista Castagna) 1590. szept. 15. +szept. 27.
XIV. *Gergely* (Niccoló Sfondrati) 1590. dec. 5. (c. dec. 8.) +1591. okt. 16.
IX. *Ince* (Gian Antonio Facchinetti) 1591. okt. 29. (c. nov. 3.) +dec. 30.
VIII. *Kelemen* (Ippolito Aldobrandini) 1592. jan. 30. (c. febr. 9.) +1605. márc. 5.
XI. *Leo* (Alessandro de' Medici) 1605. ápr. 1. (c. ápr. 10.) +ápr. 27.
V. *Pál* (Camillo Borghese) 1605. máj. 16. (c. máj. 29.) +1621. jan. 28.
XV. *Gergely* (Alessandro Ludovisi) 1621. febr. 9. (c. febr. 14.) +1623. júl. 8.
VIII. *Orbán* (Maffeo Barberini) 1623. aug. 6. (c. szept. 29.) +1644. júl. 29.
X. *Ince* (Gian Battista Pamfili) 1644. szept. 15. (c. okt. 4.) +1655. jan. 7.
VII. *Sándor* (Fabio Chigi) 1655. ápr. 7. (c. ápr. 18.) +1667. máj. 22.
IX. *Kelemen* (Giulio Rospigliosi) 1667. jún. 20. (c. jún. 27.) +1669. dec. 9.
X. *Kelemen* (Emilio Altieri) 1670. ápr. 29. (c. máj. 11.) +1676. júl. 22.
XI. *Ince* (Benedetto Odescalchi) 1676. szept. 21. (c. okt. 4.) +1689. aug. 12.
VIII. *Sándor* (Pietro Ottoboni) 1689. okt. 6. (c. okt. 16.) +1691. febr. 1.
XII. *Ince* (Antonio Pignatelli) 1691. júl. 12. (c. júl. 15.) +1700. szept. 27.
XI. *Kelemen* (Giovanni Francesco Albani) 1700. nov. 23. (c. dec. 8.) +1721. márc. 19.
XIII. *Ince* (Michelangelo dei Conti) 1721. máj. 8. (c. máj. 18.) +1724. márc. 7.
XIII. *Benedek* (Vincenzo Maria Orsini) 1724. máj. 29. (c. jún. 4.) +1730. febr. 21.
XII. *Kelemen* (Lorenzo Corsini) 1730. júl. 12. (c. júl. 16.) +1740. febr. 6.
XIV. *Benedek* (Prospero Lambertini) 1740. aug. 17. (c. aug. 22.) +1758. máj. 3.
XIII. *Kelemen* (Carlo Rezzonico) 1758. júl. 6. (c. júl. 16.) +1769. febr. 2.
XIV. *Kelemen* (Gian Antonio Ganganelli) 1769. május 19. (c. jún. 4.) +1774. szept. 22.
VI. *Pius* (Gian Angelo Braschi) 1775. febr. 15. (c. febr. 22.) +1799. aug. 29.
VII. *Pius* (Gregorio Chiaramonti) 1800. márc. 14. (c. márc. 21.) +1823. aug. 20.
XII. *Leo* (Annibale della Genga) 1823. szept. 28. (c. okt. 5.) +1829. febr. 10.
VIII. *Pius* (Francesco Xav. Castiglioni) 1829. márc. 31. (c. ápr. 5.) +1830. nov. 30.
XVI. *Gergely* (Mauro Cappellari) 1831. febr. 2. (c. febr. 6.) +1846. jún. 1.
IX. *Pius* (Giovanni Maria Mastai-Ferretti) 1846. jún. 16. (c. jún. 21.) +1878. febr. 7.
XIII. *Leo* (Gioachimo Pecci) 1878. febr. 20. (c. márc. 3.) +1903. júl. 20.
X. *Pius* (Giuseppe Sarto) 1903. aug. 4. (c. aug. 9.) +1914. aug. 20.
XV. *Benedek* (Giacomo della Chiesa) 1914. szept. 3. (c. szept. 6.) +1922. jan. 22.
XI. *Pius* (Achille Ratti) 1922. febr. 6. (c. febr. 12.) +1939. febr. 10.
XII. *Pius* (Eugenio Pacelli) 1939. márc. 2. (c. márc. 12.) +1958. okt. 9.
XXIII. *János* (Angelo Giuseppe Roncalli) 1958. okt. 28. (c. nov. 4.) +1963. jún. 3.
VI. *Pál* (Giovanni Battista Montini) 1963. jún. 21. (c. jún. 30.) +1978. aug. 6.
I. *János Pál* (Albino Luciani) 1978. aug. 26. (c. szept. 3.) +1978. szept. 28.
II. *János Pál* (Karol Wojtyła) 1978. okt. 16. (c. okt. 22.)

Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából

Szerkesztette: Szögi László

Az archontológia – többek között – az egykori uralkodók, magas méltósággal bírók, valamint a különböző tisztségviselők pontos működési dátumait van hivatva „megfejtetni”.

(A szerk.)

A. A magyar királyok uralkodásának kezdő és végső napjai

Szt. István 1001–1038

Péter 1039–1042

Sámuel 1042–1044

Péter 1044–1046

I. Endre 1046. szept.–1060. dec.

I. Béla 1060. dec. 6.–1063. vége.

Salamon 1063. vége–1074. márc. 14.

I. Géza 1074. márc. közepe–1077. ápr. 24.

Szt. László 1077–1095. júl. 29.

Kálmán 1095–1116. febr. 3.

I. István 1116. febr.–1131. márc. 1.

II. Béla 1131. ápr. 28.–1141. febr. 13.

II. Géza 1141. febr. 16.–1162. máj. 31.

III. István 1162. közepe–1172. márc. 4.

II. László 1162. közepe–1163. jan. 14.

IV. István 1163. jan. 27.–1165. ápr. 11.

I. Béla 1172. márc. (Koron. 1173. jan. 13.)–1196. ápr. 23.

Imre (ordin. 1182. máj. 16.) 1196. közepe–1204. szept.

III. László (ordin. 1204. aug. 26.) 1204. szept. – 1205. máj. 3.

II. Endre 1205. máj. 29.–1235. szept. 21. (1218 óta 1204. márciustól – a fogságból való kiszabadulásától – számítja uralkodási éveit.)

IV. Béla (1214. körül királlyá koronáztatott, de csak 1220. óta szerepel ifj. királyként okmányilag) 1235. okt. 14.–1270. máj. 3.

V. István (1245-ben királlyá koronáztatott; oklevelei 1257 óta maradtak fenn, 1262 vége óta rex iunior címmel.) 1270. máj.–1272. aug. 6.

IV. László 1272. szept. 3.–1290. júl. 10.

III. Endre 1290. júl. 23.–1301. jan. 14.

Vencel 1301. aug. 27.–1304. aug. közepe (1305. aug-ig viseli a címet).

Ottó 1305. dec. 6.–1308. (1312. szept. 9-ig viselte a címet).

I. Károly Róbert (választ. 1308. nov. 17.) 1310. aug. 20.–1342. júl. 16. (Uralkodási éveit 1301-től számítja.)

N. Lajos 1342. júl. 21.–1382. szept. 10.

Mária 1382. szept. 17.–1395. márc.

II. (Kis) Károly 1385. dec. 31.–1386. febr. 24.

Zsigmond 1387. márc. 31.–1437. dec. 9.

Albert 1438. jan. 1.–1439. okt. 27.

I. Ulászló 1440. márc. 8. (kor. 1440. júl. 17.)–1444. nov. 10.

(Hunyadi János kormányzó 1446. jún. 6.–1453. jan.)
 V. László (kor. 1440. ápr. 21.) 1452. szept. 4.–1457. nov. 23.
 Mátyás 1458. jan. 24. (megkor. 1464. márc. 25.)–1490. ápr. 6.
 II. Ulászló 1490. júl. 15.–1516. márc. 13.
 II. Lajos 1516. márc. 13.–1526. aug. 29.
 I. Ferdinand 1526. dec. 16.–1564. júl. 25.
 Szapolyai János 1526. nov. 11.–1540. júl. 21.
 Miksa (kor. 1563. szept. 8.) 1564. júl. 25.–1576. okt. 12.
 Rudolf (kor. 1572. szept. 25.) 1576. okt. 12.–1608. jún. 26.
 II. Mátyás 1608. jún. 26.–1619. márc. 20.
 II. Ferdinánd (kor. 1618. júl. 1.) 1619. márc. 20.–1637. febr. 15.
 II. Ferdinánd (kor. 1625. dec. 8.) 1637. febr. 15.–1657. ápr. 2.
 [IV. Ferdinánd (kor. 1647. jún. 16.), megh. 1654. júl. 9.]
 I. Lipót (kor. 1655. jún. 27.) 1657. ápr. 2.–1705. máj. 5.
 I. József (kor. 1687. dec. 9.) 1705. máj. 5.–1711. ápr. 17.
 III. Károly 1711. okt. (1712. máj. 22.)–1740. okt. 20.
 Mária Terézia 1740. okt. 20. (kor. 1741. jún. 25.)–1780. nov. 29.
 II. József 1780. nov. 30.–1790. febr. 20.
 II. Lipót 1790. márc. (kor. 1790. nov.)–1792. márc. 1.
 I. Ferenc 1792. márc. 1. (kor. 1792. jún. 6.)–1835. márc. 2.
 V. Ferdinánd (kor. 1830.) 1835. márc. 2.–1848. dec. 2.
 (Kossuth Lajos kormányzó 1849. ápr. 14.–1849. aug. 11.)
 I. Ferenc József 1848. dec. 2. (kor. 1867. jún. 8.)–1916. nov. 21.
 IV. Károly 1916. nov. 21.–lemond. 1918. nov. 13.–(+1922. ápr. 1.)

B. A magyar királyság nádorai 1848-ig

A királyi helytartók és nádori helytartók megjelölésével

(nb. = nembeli)

Aba Sámuel	1038 előtt
Zache	1055
Radó	1057
Győr nb. Ottó	1066
Radván	1067 körül
Gyula	1075–1091 előtt
Péter	1091
Gyula	1094
Uros fia János	1108–1113
Bozeta fia Fancsal	1131 körül–1138
Belos	1146–1157 márc.
Héder nb. Henrik	1162–1163 körül (III. István nádora)
Tamás	1163 (IV. István nádora)
Ampud	1165–1174 körül
Bikács nb. Farkas	1177 körül–1183
Dénes	1184
Tamás	1185–1186

Mog	1192–1193
Ézsau	1197–1198
Mog (<i>másodszor</i>)	1198–1199
Ják nb. Mika	1199–1201
Benedek	1202–1204
Miklós	1205
Mog (<i>harmadszor</i>)	1206
Győr nb. Csépán	1206–1209
Győr nb. Pot	1209–1212
Bór-Kalán nb. Bánk	1212–1213
Szák nb. Miklós	1213–1214
Kán nb. Gyula	1215–1217
Szák nb. Miklós (<i>másodszor</i>)	1219–1222
Csanád nb. Tódor	1222
Kán nb. Gyula (<i>másodszor</i>)	1222–1226
Szák nb. Miklós (<i>harmadszor</i>)	1226
Apod fia Dénes	1227–1229
Mojs	1229–1230
Apod fia Dénes (<i>másodszor</i>)	1231–1234
Tomaj nb. Dénes	1235–1241. ápr. 11.
Buzád-Hahót nb. Arnold	1242 első felében
Kán nb. László	1242–1245. ápr. 11. előtt
Türje nb. Dénes	1245. ápr. 11. előtt–1246. jún. 15. után
Gut-Keled nb. István	1246. jún. 15. után–1248. máj. 1. előtt
Türje nb. Dénes (<i>másodszor</i>)	1248. máj. 1. előtt–1248. szept. 15. előtt
Rátót nb. Loránd	1248. szept. 15. előtt–1261. aug. 21. után
Héder nb. Kőszegi Henrik	1261. aug. 21. után–1267. febr. előtt
Pécz nb. Dénes	1263 (István ifj. király nádora)
Csák nb. Domonkos	1266 (István ifj. király nádora)
Kemény fia Lőrinc	1267. febr. előtt–1270. máj.
Tombold fia Benedek	1268 (István ifj. király nádora)
Mojs	1270. máj–1272. jún.
Kemény fia Lőrinc (<i>másodszor</i>)	1272. jún.–1272. nov.
Rátót nb. Loránd (<i>másodszor</i>)	1272. nov.–1273. máj. 12. előtt
Kemény fia Lőrinc (<i>harmadszor</i>)	1273. máj.–1273. jún.
Rátót nb. Loránd (<i>harmadszor</i>)	1273. jún.–1273. nov.
Pécz nb. Dénes	1273. nov.–1274. szept. 27.
Rátót nb. Loránd (<i>negyedszer</i>)	1274. szept.–1275. jún.
Héder nb. Kőszegi Miklós	1275. jún.–1275. dec. 4. előtt
Csák nb. Péter	1275. dec–1276. jún.
Héder nb. Kőszegi Miklós (<i>másodszor</i>)	1276. jún.–1277. júl. előtt
Csák nb. Péter (<i>másodszor</i>)	1277. júl.–1277. nov.
Pécz nb. Dénes (<i>másodszor</i>)	1277. nov.–1278. márc.
Csák nb. Péter (<i>harmadszor</i>)	1278. márc.–1278. jún.
Csák nb. Máté	1278. jún.–1280. júl.
Aba nb. Finta	1280. júl.–1281. ápr.
Héder nb. Kőszegi Iván	1281. ápr.–1282. aug.
Csák nb. Máté (<i>másodszor</i>)	1282. aug.–1284. júl. előtt

Héder nb. Kőszegi Miklós (<i>harmadszor</i>)	1284. júl.–1286. okt.
Aba nb. Makján	1286. okt.–1287. jún.
Héder nb. Kőszegi Iván (<i>másodszor</i>)	1287. jún.–1288. aug.
Aba nb. Amadé	1288. aug.–1289. aug.
Básztély nb. Rénold (<i>dunáninneninádor</i>)	1289. aug.–1290
Héder nb. Kőszegi Miklós (<i>negyedszer</i>) (dunántúli nádor)	1289. szept.–1290
Mizse (dunáninnyi nádor)	1290
Aba nb. Amadé (<i>másodszor</i>)	1290. júl.–1291. febr.
Héder nb. Kőszegi Miklós (<i>ötödször</i>)	1291. febr.–1291. nov.
Szente-Mágócs nb. Mihály	1291. nov.–1293. eleje
Aba nb. Amadé (<i>harmadszor</i>)	1293. eleje–1293. nov.
Héder nb. Kőszegi Miklós (<i>hatodszor</i>)	1293. nov.–1295. nov.
Aba nb. Amadé (<i>negyedszer</i>)	1295. nov.–1296. vége
Csák nb. Máté	1296. vége–1297. okt.
Aba nb. Amadé (<i>ötödször</i>)	1297. okt.–1298. okt. előtt
Pécz nb. Apor (dunántúli nádor)	1298. okt.–1299. júl. után
Rátót nb. Loránd (dunáninnyi nádor)	1298. okt.–1299. júl. után
Aba nb. Amadé (<i>hatodszor</i>)	1299. szept. előtt–1301

1301–1310 között nádori címet viseltek

Csák nb. Máté	1301–1310. jún.
Héder nb. Kőszegi Iván	1301–1308
Aba nb. Amadé	1303–1310. jún.
Ákos nb. István	1303–1307
Rátót nb. loránd	1303–1307
Pécz nb. Apor	1304
Borsa nb. Kópasz Jakab	1305–1310

Borsa nb. Kópasz Jakab	1310. jún.–1315. márc. előtt
Rátót nb. Domokos	1315. márc. előtt–1320. aug. után
Debreceni Dózsa	1321. júl. után–1322. aug.
Drugeth Fülöp	1322. szept. előtt–1327. aug.
Drugeth János	1328. szept.–1333. jún.
Drugeth Vilmos	1333. júl.–1342. aug. 29. után
Gilétfi Miklós	1342. okt.–1356. márc.
Kont Miklós	1356. márc.–1367. ápr.
László oppelni herceg	1367. máj.–1372. okt.
Lackfi Imre	1372. okt.–1375. máj.
Garai Miklós	1375. okt. 13. előtt–1385. aug. 28. után
Szécsi Miklós	1385. aug. 28. után–1386. okt.
Lackfi István	1386. okt. 13. után–1392. nov.
Jolsvai Leusták	1392. nov.–1396. szept. 28. (török fogságba esik)
Bebek Detre	1397. jún.–1402. szept. vége
Garai Miklós	1402. szept. vége–1433. dec. 5. után
Pálóczi György (<i>eszt. érs. a nádori jelenlét</i>)	1433. dec.–1435. márc.

<i>bírája</i>	
Pálóczi Máté	1435. márc–1436. dec. vége
Hédervári Lőrinc	1437. márc. 7.–1447. júl.
Garai László	1447. szept.–1458. júl. 27.
Guti Ország Mihály	1458. júl. 27.–1484. nov.
Szapolyai Imre	1486. jan.–1487. szept. 12.
<i>Nagylucsei Orbán</i>	1487. szept–1491 ősze
<i>(Egri püspök a nádori jelenlét bírása)</i>	
Szapolyai István	1492. márc.–1499. dec.23.
Geréb Péter	1500. febr. 1.–1503. febr. 22.
<i>Ráskai Balázs</i>	1503. aug.–1504. ápr.
<i>(tárnokmester a nádori jelenlét bírása)</i>	
Perényi Imre	1504. máj.–1519. febr. 5.
Báthori István	1519. máj. 28.–1523. máj.
Báthori István <i>(másodszor)</i>	1524. aug.–1525. júl. 6.
Werböczi István	1525. júl.–1526. ápr.
Báthori István <i>(harmadszor)</i>	1526. ápr. 24.–1530. máj. 3.
Bánffy János (Szapolyai János nádora)	1530. febr. 14.–1534. jan. 30.
<i>Thurzó Elek országbíró, kir. helyt.</i>	1531. jún.–1542. nov. 12.
<i>Várday Pál eszt. érs. kir. helyt.</i>	1542. dec.–1549. okt. 22.
<i>Ujlaki Ferenc győri püspök, kir. helyt.</i>	1550. ápr. 12.–1554. márc.
Nádasdy Tamás	1554. márc. 13.–1562. jún. 2.
<i>Oláh Miklós eszt. érs., kir. helyt.</i>	1562. szept. 25.–1568. jún. 14.
<i>Bormenissza Pál erd. püspök, kir. helyt.</i>	1568. ápr. 9.–1572.
<i>Verancsics Antal eszt. érs., kir. helyt.</i>	1572. jún. 24.–1573. jún. 15.
<i>Radéczi István egri püspök, kir. helyt.</i>	1573. szept. 1.–1585. febr.
<i>Draskovich György kal. érs., kir. helyt.</i>	1585. febr. után–1587. febr.
<i>Fejérvölgyi István nyitr. püspök, kir. helyt.</i>	1587. aug. 13.–1596. nov.
<i>Kutassy János eszt. érs. kir. helyt.</i>	1597. jan. 22.–1601. szept.
<i>Pethe Márton kal. érs., kir. helyt.</i>	1602. febr. 8–1605. okt.
<i>Forgách Ferenc eszt. érs., kir. helyt.</i>	1607. júl. 7.–1608. szept.

Nádori helytartók

Révay Ferenc	1542. nov. 26.–1553.
Mérei Mihály	1562. szept.–1572. febr. előtt
Czobor Imre	1572. febr.–1581. jún.
Istvánffy Miklós	1582. jan. 19.–1608.

Illésházy István	1608. nov. 18.–1609. máj. 5.
Thurzó György	1609. dec. 10.–1616. dec. 24.
Forgách Zsigmond	1618. máj. 11.–1621. jún. 23.
Thurzó Szaniszló	1622. máj. 16.–1625. máj. 1.
Esterházy Miklós	1625. okt. 25.–1645. szept. 11.
Draskovich János	1646. szept. 25.–1648. aug.

Pálffy Pál	1649. márc. 24.–1654. febr.
Wesselényi Ferenc	1655. márc. 15.–1667. márc. 27.
<i>Nádasdy Ferenc országbíró, kir. helyt.</i>	1667–1670. szept.
<i>Szelepcsényi György eszt. érs. kir. helyt.</i>	1670. okt. 18.–1681. jún.
Esterházy Pál	1681. jún. 13.–1713. márc. 26.
Pálffy Miklós	1714. okt. 14.–1732. febr. 20.
<i>Lotharingiai Ferenc kir. helyt.</i>	1732. ápr. 5.–1741. jún.
Pálffy János	1741. jún. 22.–1751. márc. 24.
Batthyány Lajos	1751. máj. 11.–1765. okt. 26.
<i>Albert szász herceg, kir. helyt.</i>	1765. nov. 11.–1781.
Sándor Lipót főherceg	1790. nov. 12.–1795. júl. 12.
<i>József herceg, kir. helyt.</i>	1795. júl. 20.–1796. nov. 12.
József főherceg	1796. nov. 12.–1847. jan. 13.
István főherceg	1847. jan. 15.–1848. szept. 23.

C. A magyarországi közigazgatás vezetői az abszolutizmus korában

(1848–1867)

Windischgratz, Alfred kat. főparancsnok	(kinevezve 1848. okt. 16.)
Magyarország területén	1848. dec. 18.–1849. ápr. 12.
<i>Szögyény-Marich László a magyarországi ideiglenes polgári közigazgatás vezetője</i>	1849. jan. 12.–1849. jún. 17.
Welden, Ludwig von, kat. főparancsnok	1849. ápr. 12.–1849. máj. 30.
Haynau, Julius von, kat. főparancsnok	1849. máj. 30.–1850. júl. 6.
Geringer, Karl a magyarországi polgári ügyek tejhatalmú császári biztosa	1849. jún. 4.–
Geringer, Karl ideiglenes helytartó	1851. ápr. 10.–1852. márc.
Albrecht főherceg katonai és polgári kormányzó	1851. okt. 10.–1860. márc. 30.
Benedek Lajos ideiglenes katonai és polgári kormányzó	1860. márc. 30.–
Benedek Lajos katonai és polgári kormányzó	1860. ápr. 19.–1860. okt. 20.
Mailáth György a helytartótanács elnöke	1860. nov. 1.–1861. nov. 3.
Pálffy Móric királyi helytartó és a helytartótanács elnöke	1861. nov. 5.–1865. júl. 18.
Sennyey Pál a helytartótanács elnöke	1865. júl. 18.–1867. febr. 17.

Függelék: Magyar udvari kancellárok 1860–1867

Vay Miklós	1860. okt. 20.–1861. júl. 18.
Forgách Antal	1861. júl. 18.–1864. ápr. 22.
Zichy Hermann	1864. ápr. 22.–1865. jún. 26.
Mailáth György	1865. jún. 26.–1867. febr. 12.

D. Esztergomi érsekek, érsek-prímások

Az érseki kormányzók és apostoli adminisztrátorok megjelölésével

Domonkos	1000–1002
Sebestyén	1002–1007
Anasztáz (Asztrik)	1007–1036 körül
Benedek	1046 (?)–1055
Dezső	1067 körül–1075
Nehemiás	1075–1077
István	1094 előtt
Archa	1094 körül
Szerafin	1095–1104
Lőrinc	1105–1116 után
Marcell	1124 előtt
Felicián	1127–1139
Makár	1142–1146
Kökényes	1150
Martirius	1151–1157
Gutkeled nb. Bámfy Lukács	1158–1181
Miklós	1181–1183
Jób	1185–1203
Csák nb. Ugrin	1204
Kalán	1204–1205
János	1205–1222
Tamás	1224
Róbert	1226. márc. 13.–1239. nov. 2.
Rátót nb. Mátyás	1239. nov.–1241. ápr. 11.
Bánca nb. István	1243. júl.–1253. jún.
Benedek	1253–1261. jún. 2.
Türje nb. Fülöp	1262. jan.–1272. dec. 18.
Kán nb. Miklós	1273. febr.–1273. máj.
Benedek	1274. febr.–1276. nov.
Kán nb. Miklós (másodsor)	1276. nov.–1278. jún. 1.
Lodomér	1279. jún.–1297. dec. vége
Bicskei Gergely	1298. jan.–1303. szept. 7.
Bő nb. Mihály	1303. nov.–1304. nov. 1. előtt
Tamás	1305. júl. 31. előtt–1321. jan. 5. után
Piast Boleszló	1321. febr.–1328 vége
Dörögdi Miklós (választott érsek)	1329. febr.–(lemond) 1329
Telegdi Csanád	1330. szept. előtt–1349. dec.
Vásári Miklós	1350. jan. 11. előtt–1358. aug. 29. előtt
Frankói Miklós	1358. okt. 8. előtt–1366. dec. 2. előtt
Telegdi Tamás	1367. eleje–1375. dec. 1. után
Lipóczi De Surdis János	1376. jan.–1378
Vaskuti Dömötör	1378. aug. 16.–1387. febr. 20.
Kanizsai János	1387. okt. 9. előtt–1418. máj. 30.
<i>Hohenlohe György ap. adm.</i>	1418. dec. 22.–1423. júl. 10.
Pálóczi György	1423. okt.–1439. jún. vége
Szécsi Dénes	1440. febr. 15. előtt–1465. febr. 1.

Vitéz János	1465. febr. 16. előtt–1472. aug. 8.
Beckensloer János	1474 tavasza – (székhelyét elhagyja) 1476. febr. 13.
Aragóniai János	1480. febr.–1485. okt. 17.
Estei Hippolit	1486. ápr. 1.–(lemond) 1497. dec. 20.
Bakócz Tamás	1497. dec. 20.–1521. jún. 16.
Szatmári György	1522. máj. 5. előtt–1524. ápr. 7.
Szalkai László	1524. máj. 6. előtt–1526. aug. 29.
Várday Pál	1526. nov. 10. után–1549. okt. 12. 1549–1552
<i>Sbardellati Ágoston kápt. helynök</i>	
Martinuzzi Fráter György	1551. okt. 20. előtt–1551. dec. 17.
Oláh Miklós	1553. márc. 20.–1568. jún. 14.
Verancsics Antal	1569. okt. 17.–1573. jún. 15. 1573–1586
<i>Telegdy Miklós ap. adm.</i>	1587–1592
<i>Kutassy János ap. adm.</i>	1592–1596
<i>Chereödy János ap. adm.</i>	1596. jún. 17.–1596. nov.
Fejérvöy István (kinevezett érsek)	1597. jan. 22.–1601. szept.
Kutassy János	1602–1605
<i>Szuhay István ap. adm.</i>	
Forgách Ferenc	1607. júl. 4.–1615. okt. 16.
Pázmány Péter	1616. szept. 28.–1637. márc. 19.
Lósy Imre	1637. máj. 14.–1642. nov. 7.
Lippay György	1642. nov. 18.–1666. jan. 3.
Szelepcsényi György	1666. jan. 15.–1685. jan. 14.
Széchenyi György	1685. márc. 21.–1695. febr. 18.
Kollonich Lipót	1695. júl.–14.–1707. jan. 20.
Keresztély Ágost hg.	1707. márc. 6.–1725. aug. 23.
Esterházy Imre	1725. aug. 31.–1745. dec. 6.
Csáky Miklós	1751. jún. 20.–1757. máj. 31.
Barkóczy Ferenc	1761. máj. 13.–1765. jún. 18.
Batthyány József	1776. jan. 15.–1799. okt. 23.
Károly Ambrus főhg.	1808. jan. 25.–1809. szept. 2.
Rudnay Sándor	1819. júl. 12.–1831. szept. 13.
Kopácsy József	1838. dec. 20.–1847. szept. 18.
Hám János	1848. jún. 25.–(lemond) 1849. júl. 21.
Scitovszky János	1849. júl. 21.–1866. okt. 19.
Simor János	1850. 1867. jan. 30.–1891. jan. 23.
Vaszary Kolos	1891. okt. 27.–(lemond) 1912. dec. 31.
Csernoch János	1913. jan. 1.–1927. júl. 25.
Serédi Justinián	1927. nov. 30.–1945. márc. 29.
Mindszenty József	1945. aug. 16. –1948. dec. 26. –(1973)+1975. máj. 6.
<i>Hamvas Endre ap. adm.</i>	1951–1956
<i>Endrey Mihály spec. Delegátus</i>	1957–1958
<i>Schwarz-Eggenhoffer Artur ap. adm.</i>	1959–1969
<i>Szabó Imre ap. adm.</i>	1969–1971
<i>Kisberk Imre ap. Adm.</i>	1971–1974
<i>Lékai László ap. adm.</i>	1974. febr. 2.–1976. febr. 10.
Lékai László prímás-érsek	1976. febr. 10.–

E. Erdélyi vajdák 1541-ig

Erdőelvi Zoltán	1003
Merkur	1111
Lesták	1176
Legforus	1199–1200
Eth	1200
Gyula	1201
Benedek	1202–1203
Korlát fia Benedek	1206
Smaragd	1206
Korlát fia Benedek (<i>másodszor</i>)	1208–1209
Kacsics nb. Mihály	1209–1212
Bertold	1212–1213
Miklós	1213
Kán nb. Gyula	1214
Simon	1215
IPOCH	1216–1217
Rafain	1217
Neuka	1219–1221
Péter fia Pál	1221–1222
Sólyom fia Pósa	1226–1229
Rátót nb. Gyula	1230–1231
Tomaj nb. Dénes	1233–1234
Szerafin fia András	1235
Sólyom fia Pósa (<i>másodszor</i>)	1235. okt.–1241. márc.
Lőrinc	1242–1252. aug.
Ákos nb. Ernye	1252. aug.–1260
Kán nb. László	1260–1267. jún. előtt
Gut-Keled nb. Miklós	1267. jún. előtt–1270. máj.
Csák nb. Máté	1270. máj.–1272. szept. előtt
Geregye nb. Miklós	1272. szept. előtt–1273. máj. előtt
János	1273. máj.
Geregye nb. Miklós (<i>másodszor</i>)	1273. máj.–1274. máj. után
Csák nb. Máté (<i>másodszor</i>)	1274. jún.
Geregye nb. Miklós (<i>harmadszor</i>)	1274. júl.–1274. szept.
Csák nb. Máté (<i>harmadszor</i>)	1274. szept. vége–1275. jún.
Csák nb. Ugrin	1275. jún.–1275. vége
Kán nb. László (<i>másodszor</i>)	1275. vége–1276. jan.
Csák nb. Ugrin (<i>másodszor</i>)	1276. jan–1276. jún.
Csák nb. Máté (<i>negyedszer</i>)	1276. jún.–1277. júl. előtt
Pok nb. Miklós	1277. júl. előtt–1278. nov. előtt
Aba nb. Finta	1278. nov. előtt–1280. júl. 19. után
Tekus fia István	1280. júl. 19. után
Borsa nb. Loránd	1282. máj.
Pécz nb. Apor	1283
Borsa nb. Loránd (<i>másodszor</i>)	1284. aug. előtt–1285. júl. után

Mojs	1287–1288. jún. 8. előtt
Borsa nb. Loránd (<i>harmadszor</i>)	1288. jún. 8. előtt–1297. ápr. 21. előtt
Kán László	1297. ápr. 21. előtt–1315. aug. előtt
Pok Miklós (<i>másodszor</i>)	1315. aug.–1318. dec. 13. előtt
Debreceni Dózsa	1318. dec. 13. előtt–1321. júl. után
Szécsényi Tamás	1321. nov. 1. előtt–1342. okt. 12. után
Sirokai Miklós	1342. nov. 12. előtt–1344. máj. 14. után
Lackfi István	1344–1350. nov. 3. után
Gönyüi Tamás	1351. febr. 5. előtt–1351. máj. 8. után
Kont Miklós	1351. máj. 8.–dec. 6. között– 1356. márc.
Lackfi András	1356. márc–1359. szept. 25. után
Lackfi Dénes	1359. okt. 31. előtt–1367. márc.
Lackfi Miklós	1367. márc–1369. febr. 17. előtt
Lackfi Imre	1369. febr. 17. előtt–1372. okt.
Lackfi István	1372. okt.–1376. jún. 21. előtt
Losonci László	1376. jún. 21. előtt–1391. vége–1392. eleje
Bebek Imre	1392. márc.–1393. szept.
Szécsényi Frank	1393. okt.–1395. szept.
Stiborici Stibor	1395. szept.–okt.–1401. ápr.
Szécsényi Simon	1401. ápr–1402. jan.
Csáky Miklós és Marcali Miklós	1402. jan.–1403. okt.
Tamási János és Szántai Lackfi Jakab	1401. okt.–1409. okt.
Stiborici Stibor (<i>másodszor</i>)	1409. okt.–1414. febr.
Csáky Miklós (<i>másodszor</i>)	1415. márc–1426 tavasza
Csáky László	1426. dec–1437. dec. 6.
Lévai Cseh Péter	1436. ápr.–1438. jan.–febr.
Losonczy Dezső	1438. jan.–febr. – (leváltják) 1440. júl.
Kusalyi Jakcs Mihály és Kusalyi Jakcs László	1440. júl.–1441. jan.
Hunyadi János	1441. febr–1446. jún.
Ujlaki Miklós	1441. febr–1458. júl. 2–szept. 6. között
Bebek Imre (Ujlaki Miklós mellett)	1446. jún.–1448. okt.
Rozgonyi János (Ujlaki Miklós mellett)	1450. jún.–1458. júl. 2–szept. 6. közt
Rozgonyi Sebestyén	1458. szept. 6. előtt–1460. nov. 19. után (?)
Kanizsai László (Rozgonyi Sebestyén mellett)	1459. ápr. 24.–1461. folyamán (?)
Kanizsai Miklós (Kanizsai László mellett)	1461. eleje–1461. folyamán (?)
Ujlaki Miklós (<i>másodszor</i>) és Dengelegi Pongrác János	1462. febr. 14. előtt–1465. szept.
Szentgyörgyi Zsigmond, Szentgyörgyi János és Ellerbach Bertold	1465. szept.–1467. aug. után
Dengelegi Pongrác János (<i>másodszor</i>) és Monoszlói Csupor Miklós	1468. febr. 12. előtt–1472. aug. 28. után
Magyar Balázs	1472. dec. 30. előtt–1475. jún. 6. után
Dengelegi Pongrác János	1475. aug. 15. előtt–1476. szept. 5. után

	<i>(harmadszor)</i>	
Vingárti Geréb Péter		1478. máj. 14. előtt–1479. jan. 26. után
Báthori István		1479. okt. 26. előtt–(leváltva) 1493. jan. 19.
Losonczi László és Drágffy Bertalan		1493. jan. 19.–1494
Drágffy Bertalan (egyedül)		1494–1498. nov. 14. előtt
Szentgyörgyi Péter		1498. nov. 14.–1510. nov. 10. előtt
Szapolyai János		1510. nov. 10.–(királlyá vál.) 1526. nov. 10.
Perényi Péter		1526. nov.–1529
Báthori István		1530. febr. 14.–1534
Laski Jeromos (Báthory István mellett)		1530. dec.–1534. aug. 31.
Maylád István		1534. nov. 12. előtt – (török fogságba esik) 1541. júl. 20.
Balassa Imre (Maylád István mellett)		1538–1540

F. Erdélyi fejedelmek, vajdák, kormányzók

(1541–1711)

Izabella királynő		1541. aug. 31. után–(lemond) 1551. júl. 26.
<i>Martinuzzi Fráter György helytartó</i>		1542. jan. 26.
Martinuzzi Fráter György vajda		1551. szept. 1.–1551. dec. 17.
<i>Báthori András vajda</i>		1552. ápr. 1.–1553. márc. 19.
<i>Dobó István és Kendy Ferenc vajdák</i>		1553. márc. 20.–1556. nov.
Szapolyai János Zsigmond fejedelem		1556. nov. 25.–1571. márc. 14.
Báthori István fejedelem		1571. máj. 25.–1586. dec. 13.
<i>Báthori Kristóf vajda</i>		1576. jan. 28.–1581. máj. 27.
<i>Ghyczy János kormányzó</i>		1585. máj. 1.–1588. dec.
<i>Báthori Zsigmond vajda</i>		1581. máj.–
Báthori Zsigmond fejedelem		1588. dec. 8.–(lemond) 1597. dec. 23.
Báthori Zsigmond fejedelem <i>(másodszer)</i>		1598. aug. 22.–(lemond) 1599. márc. 21.
Báthori András fejedelem		1599. márc. 29.–1599. nov. 3.
<i>Vitéz Mihály havasalföldi vajda, helytartó</i>		1599. nov. 20.–1600. okt.
Báthori Zsigmond fejedelem <i>(harmadszor)</i>		1601. ápr. 3.–(lemond) 1602. jún. 29.
<i>Basta, Giorgio kat. főparancsnok</i>		1602–1604. ápr. 7.
Székely Mózes fejedelem		1603. máj.–1603. júl.
Bocskai István fejedelem		1605. febr. 21.–1606. dec. 29.
Rákóczi Zsigmond fejedelem		1607. febr. 11.–(lemond) 1608. márc. 5.
Báthori Gábor fejedelem		1608. márc. 7.–1613. okt. 27.
Bethlen Gábor fejedelem		1613. okt. (23).–1629. nov. 15.
Brandenburgi Katalin fejedelem		1629. nov.–(lemond) 1630. szept. 21.
Bethlen István fejedelem		1630. szept. 28.–(lemond) 1630. nov. 26.
I. Rákóczi György fejedelem		1630. dec. 1.–1648. okt. 11.
II. Rákóczi György fejedelem (választva 1642. febr. 19.)		1648. okt. 11. – (lemondatja a török) 1657. okt. 27.

Rhédey Ferenc fejedelem	1657. nov. 2.–(lemond) 1658. jan. 9.
II. Rákóczi György fejedelem (<i>másodszor</i>)	1658. jan. 14.–(lemond) 1659. márc. 30.
Barcsay Ákos fejedelem	1658. szept. 14.–(lemond) 1660. dec. 31.
II. Rákóczi György fejedelem (<i>harmadszor</i>)	1659. szept. 27.–1660. jún. 7.
Kemény János fejedelem	1661. jan. 1.–1662. jan. 22.
Apafi Mihály fejedelem	1661. szept. 14.–1690. ápr. 15.
Thököly Imre fejedelem	1690. szept. 22.–1690. okt.
II. Apafi Mihály választott fejedelem	1690. ápr.–+1713. febr. 1.
II. Rákóczi Ferenc fejedelem	1704. júl. 8.–1711. febr.

G. Erdélyi gaubernátorok, guberniumi elnökök, katonai és polgári kormányzók

(1691–1869)

Bánffy György gubernátor	1691. jan. 20.–1708. nov. 5.
Haller István a Deputatio elnöke	1709. aug. 10.–1710. máj. 2.
Wesselényi István a Deputatio elnöke	1710. máj. 2.–1713. márc. 31.
Kornis Zsigmond gubernátor	1713. márc. 31.–1731. dec. 14.
Wallis, Franz Anton Paul elnök	1732. júl. 19.–1734. dec. 2.
Haller János gubernátor	1734. dec. 2.–1755. okt. 18.
Wallis, Franz Wenzel elnök	1755. dec.–1758. júl. 6.
Kemény László gubernátor	1758. júl. 6.–1762. máj. 7.
Buccow, Adolf Nikolaus elnök	1762. máj. 7.–1764. máj. 18.
Hadik András elnök	1764. jún. 17.–1768. márc. 27.
O'Donnel, Karl elnök	1768. márc. 27.–1770. szept. 28.
Auersperg, Joseph gubernátor	1771. jan. 31.–1773. ápr. 8.
Brukenthal, Samuel elnök	1774. júl. 6.–
Brukenthal, Samuel gubernátor	1777. júl. 16.–1787. jan. 9.
Bánffy György gubernátor	1787. jan. 9.–1822. júl. 5.
Jósika János elnök	1822. szept. 11.–1834. okt. 15.
Estei Ferdinánd főherceg, elnök	1835. febr. 7.–1837. ápr. 31.
Kornis János gubernátor	1838. okt. 5.–1840. aug. 15.
Teleki József gubernátor	1842. jan. 8.–1848. nov. 14.
Mikó Imre elnök	1848. nov. 14.–1848. dec. 22.
<i>/Vay Miklós erdélyi királyi biztos</i>	1848. jún. 19.–1849. jan. 2./
Wohlgemuth, Ludwig katonai és polgári kormányzó	1849. júl. 11.–1851. febr. 24.
Schwarzenberg, Karl katonai és polgári kormányzó	1851. ápr. 29.–1858. jún. 25.
Liechtenstein, Friedrich katonai és polgári kormányzó	1858. júl. 26.–1861. ápr. 23.
Mikó Imre gubernátor	1860. dec. 10.–1861. nov. 21.
Folliot de Crenneville, Ludwig elnök	1861. nov. 26.–1867. ápr. 2.
<i>/Péchy Manó királyi biztos, elnök a felszámolásig</i>	1867. ápr. 2.–1869. máj. 1./

Függelék I.: Erdélyi udvari kancellárok 1860–1867

Kemény Ferenc	1860. dec. 9.–1861. szept. 14.
Nádasdy Ferenc	1861. okt. 29.–1865. jún. 26.
Haller Ferenc	1865. jún. 26.–1867. febr. 17.

Függelék II.: Erdélyi római katolikus püspökök 1713–1882

(A gyulafehérvári püspökség visszaállítása után az erdélyi püspök a gubernium tagja lett és egészen 1773-ig a gubernátor távollétében, vagy a tisztség üresedése idején ellátta az elnöki teendőket. A későbbiekben ezt a helyettesítést általában a kincstartó végezte. A teljesség kedvéért egészen a kiegyezésig közöljük a püspökök névsorát.)

Mártonfi György	1713. febr. 18.–1721. szept. 5.
Mednyánszky László	1722. márc. 6.–1722 (lemond)
Antalfi János	1724. márc. 13.–1728. jún. 10.
Zorger Gergely	1729. febr. 5.–1740. szept. 16.
Klobusiczky Ferenc	1741. ápr. 21.–1748. máj. 13.
Sztoyka Zsigmond Antal	1749. ápr. 19.–1759 (lemond)
Batthyány József	1759. máj. 13. –1760. okt.
Bajtay József Antal	1760. okt. 6.–1772 (lemond)
Manzador Piusz	1773. márc. 15.–1774. aug. 28.
Kollonitz László	1774. okt. 18.–1780. jún.
Batthyány Ignác	1780. jún. 24.–1798. nov.
Mártonfi József	1799. márc. 14.–1815. márc. 3.
Rudnay Sándor	1816. márc. 8.–1819. júl. 12.
Szepesy Ignác	1820. febr. 21.–1827. dec.
Kovács Miklós	1828. jan. 28.–1852. okt. 15.
Haynald Lajos	1852. okt. 15.–1864. szept. 22. (lemond)
Fogarasy Mihály	1864. nov. 25.–1882. márc. 23.

H. Udvarispánok, országbírók

(1865-ig)

György	1131 előtt
Gyula	1135 előtt
Fanczello	1141 előtt
Kádár	1146
Gereon	1148
Henrik	1150–1159
Gábor	1162–1164 körül
Lőrinc	1165–1172
Cumpurdinus	1174 után–1181
Péter	1183
Mog	1185–1186
Domonkos	1188–1193

Ézsau	1197–1198
Turoy fia Péter	1198
Ják nb. Mika	1199
Csanád nb. Vejte	1199–1200
Achilles	1201
Gyula	1202–1204
Smaragd	1205–1206
Tétény nb. Marcell	1207
Miklós	1208–1210
Tétény nb. Marcell (<i>másodszor</i>)	1211–1212
Kán nb. Gyula	1212–1213
Hont-Pázmány nb. Márton	1214
Vázsony nb. Atyusz	1215–1217 után
Rátót nb. Gyula	1219–1221
Bór-Kalán nb. Bánk	1221–1222
Bór-Kalán nb. Pósa	1222
Negol nb. Batiz	1222–1224
Kán nb. László	1224–1230
Samud fia Benedek	1231–1232
Csák nb. Demeter	1233–1234
Kán nb. László (<i>másodszor</i>)	1234–1235. okt.
Rátót nb. Gyula (<i>másodszor</i>)	1235. okt.–1239
Szerafin fia András	1239–1241. ápr. 11.
Geregye nb. Pál	1241. szept.–1242. máj. után
Csák nb. Demeter (<i>másodszor</i>)	1242. máj. után–1245. jún.
Gut-Keled nb. István	1245. jún.–1246. jún.
Rátót nb. Loránd	1246. jún.–1248. szept.
Geregye nb. Pál (<i>másodszor</i>)	1248. szept.–1252 után
Héder nb. Kőszegi Henrik	1254. jún.–1261. aug.
Kemény fia Lőrinc	1261. aug.–1267. febr. előtt
Ákos nb. Ernye	1267. febr. előtt–1270 máj.
Gut-Keled nb. Miklós	1270. máj–1272. jún.
Pécz nb. Dénes	1272. jún.–1272. szept.
Sándor fia Sándor	1272. szept.–1273. márc.
Kán nb. László	1273. márc–1273. máj. vége
Csák nb. Máté	1273. jún. eleje–1273. okt. körül
Gut-Keled nb. Miklós (<i>másodszor</i>)	1273. dec. előtt–1274. máj. vége
Ákos nb. Emye (<i>másodszor</i>)	1274. jún.
Gut-Keled nb. Miklós (<i>harmadszor</i>)	1274. júl–1274. szept.
Ákos nb. Emye (<i>harmadszor</i>)	1274. szept. vége–1275. jan.
Pécz nb. Dénes (<i>másodszor</i>)	1275. jan.
Hont-Pázmány nb. Tamás	1275. márc. előtt–1275. jún.
Geregye nb. Miklós	1275. jún.–1275. dec.
Csák nb. Ugrin	1275. dec.–1276. jan.
Mojs	1276. jan.–1276. jún.
Móric	1276. jún.–1276. ősze
Jakab	1276. dec.
Pécz nb. Dénes (<i>harmadszor</i>)	1277. jún. előtt–1277. nov.
Rátót nb. Lóránd	1277. nov.–1278. márc. előtt
Rátót nb. Gyula	1278. márc–1278. jún.

Gut-Keled nb. István	1278. jún.–1280. júl. előtt
Aba nb. Péter	1280. júl.–1281. ápr.
János	1281. ápr.
Rubinus	1283. márc.
Pécz nb. Gergely	1288. szept. előtt–1289. aug.
Aba nb. Amadé	1289. aug.–1290. júl. (?)
Hont-Pázmány nb. Tamás	1291. febr. előtt–1293. febr. után
Pécz nb. Apor	1293. júl. előtt–1298. júl. előtt
Ákos nb. István	1298. júl.–1301. (1303) (?)
Péter	1301. szept. (Vencel országbírója)
Ujlaki Ugrin	1304–1311(?)
Csák János	1311. máj.–1315. febr. 11. után
Hermány nb. Lampért	(1313. szept. 29.) 1315. febr.–1324. máj. előtt
Köcski Sándor	1324. máj. előtt–1328. jan. 25. után
Nagymartoni Pál	1328. febr.–1349. jún. 18. után
Szécsényi Tamás	1349. júl. 8.–1354. márc. 29. után
Drugeth Miklós	1354. ápr. 14.–1355. febr. 18. után
Szécsi Miklós	1355. jún. 14.–1359. jan. 13. után
Ujlaki Miklós	1359. jan. 24.–1359. okt. 10. után
Bebek István	1360. márc. 11. előtt–1369. máj. 28. után
Szécsi Miklós <i>(másodszor)</i>	1369. aug. 1.–1372. szept. 3.
Szepesi Jakab	1372. szept. 10.–1373. jan. 8.
Czudar Péter	1373. jan. 13.–1373. febr. 6., márc. 8. között
Szepesi Jakab <i>(másodszor)</i>	1373. máj. 8. előtt–1380. aug. 24., szept. 9. között
Szécsi Miklós <i>(harmadszor)</i>	1381. jan. 28. előtt–1384. szept. 1. után
Szentgyörgyi Tamás	1385. márc. 15. előtt–1385. okt. 13.
Kaplai János	1385. okt. 13.–1386. jan. 20. előtt
Bebek Imre	1386. jan. 20. előtt–1386. márc. 26. előtt
Bebek Imre <i>(másodszor)</i>	1386. máj. 8. előtt–1392. márc. 2.
Kaplai János <i>(másodszor)</i>	1392. márc. 12.–1395. máj. 15.
Szécsényi Simon	1395. máj. 17.–1395. nov. vége
Pásztói János	1395. nov. vége–1397. okt. (?)
Szécsényi Frank	1397. okt. (?)–1408. aug.–szept.
Rozgonyi Simon	1409. márc.–1414. márc.
Perényi Péter	1415. márc. 7.–1423. jún.
Nánai Kompolt István	1423. júl. vége–1425. márc. 12. után
Pálóczy Mátyus	1425. máj. eleje–1435. márc.
Báthori István	1435. márc.–(leváltva) 1440. máj. körül

Kórógyi János	1440. máj. (Erzsébet királyné országbírója)
Rozgonyi György	1441. szept. 9. előtt–1446. jún.
Pálóczi László	1446. jún.–1470. okt. 20. előtt
Rozgonyi János	1470. okt. 20. előtt–(leváltva) 1471. júl. 12. után
Báthori István	1471. szept.–1493. júl. 10. után
Kinizsi Pál	1494. jan.–1494. nov. 24.
Geréb Péter	1495. ápr. 10. előtt–1500. febr. 1. előtt
Szentgyörgyi Péter	1501. máj. 5. előtt–1517.
Ujlaki Lőrinc	1518. aug. 3. előtt–1524. máj. 24., jún. 15. között
Sárkány Ambrus	1524. okt. 29. előtt–1525. júl. 6.
Drágffy János	1525. júl. 6.–1526. aug. 29.
Thurzó Elek	1527. dec. 10.–1542 (Ferdinánd országbírója)
Pestyéni Gergely	1530. febr. 14.–1540 (Szapolyai János országbírója)
Nádasdy Tamás	1540–1554. márc. 13.
Báthori András	1554. jún. 21.–1566. nov.
Perényi Gábor	1566. dec. 20.–1567. jún.
Országgh Kristóf	1567. júl. 29.–1567. okt. 18.
Bánffy István	1567. nov.–1568. febr.
Báthori Miklós	1568. márc. 3.–1584. dec.
Báthori István	1586. szept. 16.–1605. júl. 25.
Forgách Zsigmond (kinevezett)	1606. júl. 15.–1608. nov.
Homonnai Drugeth Bálint	1608. dec. 1.–1609. nov. 7.
Forgách Zsigmond (<i>másodszor</i>)	1610. jan. 24.–1618. máj. 11.
Homonnai Drugeth György	1618. júl. 2.–1621
Esterházy Miklós	1622. aug. 4.–1625. okt. 25.
Alaghy Menyhért	1625. okt. 29.–1631. jún. 20. előtt
Rákóczi Pál	1631. júl. 24.–1636. márc. 12.
Homonnai Drugeth János	1636. ápr. 29.–1645
Pálffy Pál	1646. febr. 6.–1649. márc. 24.
Csáky László	1649. okt. 23.–1655.
Nádasdy Ferenc	1655. jún. 29. – (letartóztatják) 1670. szept. 3.
Forgách Ádám	1670. okt. 13.–1681. máj. 23.
Draskovich Miklós	1681. dec. 27.–1687
Csáky István	1687. dec. 17.–1700. jan.
Batthyány Ádám	1700. márc. 18.–1703. szept. 26. előtt
Erdődy György	1704. jan. 19.–1713. jan.
Pálffy Miklós	1713. jan. 6.–1714. okt. 14.
Koháry István	1714. okt. 15.–1731. márc. 29.
Pálffy János	1731. okt. 5.–1741. jún. 22.
Esterházy József	1741. jún. 22. után–1748. máj. 10.
Erdődy György	1748. máj. 13.–1759. júl. 18.

Illésházy József	1759. aug. 21.–1765. aug.
Pálffy Miklós	1765. aug. 27.–1773. jan. 26.
Fekete György	1773. febr. 15.–1783. aug. 14.
Csáky János	1783. aug. 14.–1786. dec. 21.
Niczky Kristóf	1786. dec. 21.–1787. dec. 26.
Zichy Károly	1788. dec. 18.–1795. júl. 20.
Végh Péter	1795. júl. 20.–1802. ápr. 15.
Szent-Iványi Ferenc	1802. ápr. 16.–1806. szept. 18.
Ürményi József	1806. szept. 18.–1825. jan.
Brunszvik József	1825. márc. 18.–1827. febr. 20.
Czirák Antal	1828. jan. 12.–1839. ápr.
Mailáth György	1839. máj. 15.–1848. márc.
Apponyi György	1860. nov.–1863. ápr. 3.
Andrássy György	1863. ápr. 9.–1865.

I. Horvát, dalmát és szlavón bánok
(1190–1918)

Vázlatos összeállítás

Kalán püspök	1190–1194
Domonkos	1194–1198
Benedek	1198–1199
Miklós	1199
Csanád nb. Kelemen	1200
Csanád nb. Kelemen és Miklós	1201–1202
Ipoch	1203–1204
Merkur	1205
Mika fia Csépán	1206–1207
Bór nb. Bánk	1208
Merániai Bertold kal. érsek	1209–1212
Kácsik Mihály és Simon	1212
Hont-Pázmány nb. Márton	1213
Kán nb. Gyula	1213
Vázsony nb. Atyusz	1214
János	1215
Csák nb. Pósa	1216
Bór nb. Bánk (<i>másodszor</i>)	1217–1218
Gyula	1219
Vázsony nb. Atyusz (<i>másodszor</i>)	1219–1222
Miska fia Salamon	1222–1224
Mihály és Márton	1224
Voina (horvát-dalmát)	1224–1226
Aladár (szlavón)	1224–1226
Hahót nb. Buzád	1227–1228 (?)
Rátót nb. Gyula	1228–1231
Makár fia Tamás	1231
Atyusz	1232
Kán nb. Gyula	1233–1235
Gut-Keled nb. Apaj	1235–1239
Gut-Keled nb. Miklós	1239–1241
Türje Dénes	1241–1245

Kán nb. László	1245–1247
Ratiszláv	1247–1248
Gut-Keled nb. István	1248–1260
Hahót Csák	1260–1261
Rátót nb. Loránd	1261–1262
Dénes	1263
Rátót nb. Loránd (<i>másodszor</i>)	1264–1267
Héder nb. Henrik	1267–1270
Gut-Keled nb. Joakim	1271–1272. jún.
Mojs	1272. jún–szept.
Gut-Keled nb. Joakim (<i>másodszor</i>)	1272. szept–nov.
Csák nb. Máté	1272. nov.–1273. máj.
Héder nb. Kőszegi Henrik	1273. máj.–1274. szept.
Pécz nb. Dénes	1274. szept–1275. jún.
Héder nb. Kőszegi Iván és Gut-Keled nb. Miklós	1275. jún.–okt.
Hont-Pázmány nb. Tamás	1275. nov–1276. jún.
Gut-Keled nb. Joakim (<i>harmadszor</i>)	1276. jún.–1277. ápr.
Rátót nb. Loránd	1277. júl.–okt.
Héder nb. Kőszegi Miklós	1277. nov.–1278. ápr.
Subich Pál (tenger melléki bán)	1278–1309
Subich Mladen (tenger melléki bán)	1309–1322

Szlavón bánok

Gut-Keled nb. Miklós	1278. ápr.–1279. dec.
Héder nb. Kőszegi Miklós	1279. dec.–1280. ápr.
Tétény nb. Péter	1280. ápr.–1283
Héder nb. Kőszegi Iván	1284–1286
Radoszláv és István	1286–1288
Héder nb. Kőszegi Iván	1288–1291
Vodicsai Radoszláv	1291–1293
Rátót nb. László	1293–1297
Borsa nb. Kopasz	1297–1299
Vodicsai (Babonics) István	1299–1301
	1301–1307 között bizonytalan
Héder nb. Kőszegi Henrik	1307–1309
Babonics István	1309–1315
Babonics János	1315–1322

Horvát, dalmát és szlavón bánok

Babonics János	1322–1323
Felsőlendvai Miklós	1323–1325
Ákos Micsk	1325–1343
Alsólendvai Miklós	1343–1346
Szécsi Miklós	1346–1349
Paksi Leusták	1349

Ugali Pál	1349-1350
Lackfi István	1350–1352
Bánffy Miklós	1353–1356
Paksi Leusták (<i>másodszor</i>)	1356–1357

	<i>Horvát-dalmát</i>	<i>és</i>	<i>szlavón bánok</i>
Csúz János	1357–1358	Paksi Leusták	1357–1362
Szécsi Miklós	1359–1366	Kanizsai István helytartó	1362–1366
Kónya Miklós	1366–1367	Szécsi Miklós	1366–1368
Lackfi Imre	1368	Czudar Péter	1368–1371
Medgyesi Simon	1369–1371	De Sourdis János	1372
		helytartó	
ifj. Lackfi István	1371–1372		

Szécsi Miklós 1372–1373

Szécsi Miklós	1374–1380	Czudar Péter	1373–1381
Bebek Imre	1380–1383	Bánffy István	1381–1385
Lackfi István	1383–1384		
Szentgyörgyi Tamás	1384		
	Garai Miklós	1385–1387	
	Losonczy István	1387	
ifj. Losonczy László és István	1387. aug.–szept.	Peleskei Ákos	1387. aug.–szept.
Losonczy Dénes	1387. okt.–1390	ifj. Losonczy László	1387. okt.–1389
Bebek Detre	1391–1392	Bebek Detre	1389–1392
	Sárói László	1392	
	Frangepán János	1392–1393	
	Korbáviai Bolkó	1394	
Garai Miklós	1394–1397	Bebek Detre	1394–1397
		(<i>másodszor</i>)	
	Garai Miklós	1397–1401	
	Bebek Imre	1402	
	Besenyő Pál és	1402–1404	
	Gordovai László		
	Besenyő Pál és Pécsi	1404–1406	
	Pál		
	Ciliéi Hermann	1406–1408	
	Korbáviai Károly	1409–1411	
Medvei Péter	1411–1413	Monoszlai Csupor	1412–1415
		Pál	
Medvei János	1414–1419	Szántai Lackfi Dénes	1416–1419
Nagymihályi Albert	1419–1425	Marczali Dénes	1419–1422
Frangepán Miklós	1426–1432	Cillei Hermann	1423–1435
		(<i>másodszor</i>)	
Frangepán István	1433–1434		
Frangepán István és János	1434–1436		

Frangepán István és Thallóczi Máté	1436–1437	Thallóczi Máté	1435–1438
	Thallóczi Máté, Péter és Frank	1437–1445	
Thallóczi Péter	1448	Cillei Ulrik	1445–1456
Hunyadi László	1453	Marczali János	1457
Vitovec János	1457–1459	Vitovec János és Ujlaki Miklós	1457–1464
Szobi Péter és Horvát Pál	1459–1463	Szapolyai Imre	1464–1466
Szapolyai Imre	1463–1465		
Szobi Péter és Disznósi László	1465–1466		
	Laki Thuz János, Vitovec János és Ujlaki Miklós	1466–1469 (Ujlaki a címet 1473- ig viseli)	
	Magyar Balázs és Horvát Döme	Janus Pannonius 1470–1474	1469–1470
Dánfi András	1475–1476	Ernuszt János	1474–1476

Horvát-dalmát és szlavón bánok

Egervári László és Laki Thuz János	1476–1478 (?)
Egervári László	1478–1482
Magyar Balázs és Geréb Mátyás	1482–1483
Geréb Mátyás	1484–1489
Egervári László	1489–1492
(Corvin János	1490–1493)
Derencsenyi Imre és Bajnai Both János	1493
Kanizsai László és Ernuszt Zsigmond	1494–1498
(Corvin János	1496–1499, +1504. okt. 12.)
Kanizsai György	1498–1504
Balassa Ferenc és Bajnai Both Endre	1504–1505
Bajnai Both Endre és Mislenovich Márk	1506–1507
Kanizsai György és Ernuszt János	1507–1510
Perényi Imre	1511–1513
Beriszló Péter	1513–1520
Karlovics János	1520–1522 (?)
Karlovics János és Batthyány Ferenc	1522–1526
Batthyány Ferenc (I. Ferdinánd bánja)	1526–1531
Frangepán Kristóf (Szapolyai János bánja)	1526–1527
Bánffy János (Szapolyai János bánja)	1528–1529
Erdődy Simon (Szapolyai János bánja)	1530–1531
<i>András tinini püspök, báni helytartó</i>	1531–1532
Pekry Lajos	1532–1534
<i>Keglevich Péter báni helytartó</i>	1534
<i>Gerédy Miklós báni helytartó</i>	1535–1536
Nádasdy Tamás és Keglevich Péter	1537–1541
Zrínyi Miklós	1542–1556

Erdődy Péter	1557–1567
Frangepán Ferenc és Draskovich György	1567–1572
Alapy Gáspár és Draskovich György	1572–1578
Ungnad Kristóf	1578–1584
Erdődy Tamás	1584–1595
Sztankováczy Gáspár és Draskovich János	1595–1596
Draskovich János	1596–1608
Erdődy Tamás másodszor	1608–1615
Turóczy Benedek	1615–1616
Frangepán Miklós	1616–1622
Zrínyi György	1622–1626
Erdődy Zsigmond	1627–1639
Draskovich János	1640–1646
Zrínyi Miklós	1647–1664
Zrínyi Péter	1665–1670
<i>Erdődy Miklós báni helytartó</i>	1670–1690
Erdődy Miklós bán	1690–1693
Batthyány Ádám	1693–1703
Pállfy János	1704–1731
<i>Draskovich János báni helytartó</i>	1731–1733
Esterházy József	1733–1741
<i>Branyugh György báni helytartó</i>	1741–1742
Batthyány Károly	1742–1752
<i>iff. Batthyány Ádám báni helytartó</i>	1753–1756
Nádasdy Ferenc	1756–1783
Esterházy Ferenc	1783–1785
Balassa Ferenc	1785–1790
Erdődy János	1790–1806
Gyulay Ignác	1806–1831
Vlasits Ferenc	1832–1840
Haller Ferenc	1842–1845
Jelačić, Josip bán	1848. márc. 23.–1848. jún. 10.
Jelačić, Josip bán	1848. szept. 4.–1859. máj. 19.
<i>Pejačević, Petr báni helytartó</i>	1859. máj. 20.–1859. júl. 25.
Coronini-Cronberg, Johann bán	1859. júl. 25.–1860. jún. 19.
Sokčević, Josip bán	1860. jún. 19.–1867. jún. 27.
<i>Rauch, Levin báni helytartó</i>	1867. jún. 27.–1868. dec. 8.
Rauch, Levin bán	1868. dec. 9.–1871. jan. 26.
Bedeković, Koloman bán	1871. jan. 26.–1872. febr. 12.
<i>Vakanović, Antun báni helytartó</i>	1872. febr. 17.–1873. szept. 20.
Mažuranić, Iván bán	1873. szept. 20.–1880. febr. 21.
Pejačević, Ladislav bán	1880. febr. 21.–1883. szept. 4.
<i>Ramberg, Hermann von, királyi biztos</i>	1883. szept. 4.–1883. dec. 1.
Khuen-Héderváry Károly bán	1883. dec. 1.–1903. jún. 27.
Pejačević, Teodor bán	1903. júl. 1.–1907. jún. 26.
Rakodczay Sándor bán	1907. jún. 26.–1908. jan. 8.
Rauch, Pavao bán	1908. jan. 8.–1910. jan. 31.
Tomašić, Nikola bán	1910. febr. 5.–1912. jan. 19.
Cuvaj, Slavko bán	1912. jan. 19.–1913. júl. 21.

Skrlec, Ivan királyi biztos
Skrlec, Ivan bán
Mihalović, Antun bán

1913. júl. 21.–1913. nov. 27.
1913. nov. 27.–1917. jún. 8.
1917. jún. 8.–1918. okt. 29.